

محسن خپرندويه
Mohsin Publications

ټولنپوهنه

ليکوال: احمد قاسمي

ژباړه: زير افغان

تکثير: محسن خپرندويه

برېښنا ليک: MOHSINPUBS@GMAIL.COM

وبلاگ: MOHSINPUBS.BLOGSPOT.COM

د خپريدو نيټه: سرطان ۱۳۸۱- جولای ۲۰۱۲

ټولنپوهنه

ليکوال: احمد قاسمي

ژباړه : زير افغان

مخ

سرلیکونه

- ۶ د وگړو تر منځ څه توپیر شتون لري؟
- ۹ وگړي خپل چاپیریال پاللي
- ۱۹ د وگړو توپیر ټولنې را منځ ته کړی
- ۳۰ زموږ لمړنیو نېکونو څرنگه ژوند کاوه؟
- ۳۸ ټولنیز توپیرونه څنگه رامنځ ته شول؟
- ۴۹ قانون څنگه رامنځ ته شو؟
- ۵۹ څنگه د زیار ایستونکو زوبنا (شیره) یې زبېښله؟
- ۶۵ ګلادیاتوران
- ۷۴ د سپارټاکوس جگړه
- ۸۹ د مریه بدلون په سرف باندې
- ۹۴ د کوچنیو او منځنیو مالیکتونو له منځ تلل
- ۹۹ سرفان او نور بزګر
- ۱۰۹ واسال او سینیور
- ۱۱۷ رنځورتیا، قحطی، مرګ، پاڅون
- ۱۲۴ صنعت او سوداګري تر یوولسمې پېړۍ پورې
- ۱۳۱ صنعت او سوداګري تر یوولسمې پېړۍ وروسته

- ۱۳۷ د بورژوازی او ازادو ښارونو رامنځ ته کېدل
- ۱۴۱ د کمون فیوډالي ښارونه
- د صنعت او سوداګرۍ پراختیا فیوډالي اصول پټک ۱۴۵
- ۱۵۲ له انگلستان څخه د یهودانو اېستل
- ۱۵۵ د کار د قانون منځ ته راتلل
- ۱۵۸ د بزرګرو خوځښت په انگلستان کې
- د سرفانو په وضعې باندې د ټوکر اوبدلو صنعت اغېزه ۱۶۲
- د ۱۳مې پېړۍ تر پایه پورې فیوډالي دور ته بشپړه کتنه ۱۸۵
- ۱۴مې و ۱۵مې پېړۍ ته بشپړه کتنه ۱۹۶
- ۱۶مه پېړۍ په صنعت او سوداګرۍ کې لوی بدلونونه ۲۱۶
- د صنایعو لنډ تاریخ ۲۵۲
- د ۱۷مې پېړۍ ځانګړتیاوې ۲۶۶
- د ۱۸مې پېړۍ له ځانګړتیاوو څخه ۲۷۳
- پاچا او لویان ۲۸۳
- باستیل ۲۸۸
- د فرانسې ولس د پرګنو ژوند مخکې له انقلابه ۲۹۶
- له انقلاب څخه وړاندې خوځښتونه ۳۰۵
- د فرانسې انقلاب نه ډډه کېدونکي و ۳۱۰

- ٣١٨ د فرانسې له انقلاب څخه څو نندارې
- ٣٦٩ د بشر د حقوقو اعلاميه
- ٣٧٦ د ١٨٩٥ اساسي قانون دوې مادې

۱

د وگړو تر منځ څه توپیر شتون لري؟

څلوریشته کاله پخوا د مرغومی میاشت په یوه ورځ، زموږ په پروس کې، په یوه لوی کور کې یو ماشوم وزېږېده، چې د سیمې ټولو اوسېدونکو د هغه د مور او پلار د خوښمېدو لپاره د هغه د زېږېدو جشن ونېوه. یوه طبیب او قابلې له یوې اونی راهیسې د هغه د زېږېدنو پاملرنه کوله او همدا چې نړۍ ته راغی، مهربانې او ښایسته دایې ته یې وسپاره او ځانگړې کوټه یې ورله سینگار کړله.

په هماغې موکې کې زموږ د سیمې په سر د یوې هتۍ لاندې یوه سمخه شانې زړندی (زېږزمیني)، چې له خټو نه لېو شوي دېوالونه یې درلودل، پرته وه، چې د لېو ډېرې برخې یې تویې شوې وې او هغه یې لا ډېره سمخې ته ورته کړې وه.

د لمر رڼا یوازې د سمخې له درې څخه، چې نیم متر له ځمکې نه ښکته پرته وه او جگوالی یې

ټول له يوه نيم متر څخه زيات نه ؤ، د سمڅي منځ ته ننوتله. په دې زړندۍ کې يوه کورنۍ يانې يو پلار، يوه مور او يو دوه کلن زوی اوسېدل او په ژمو کې يې د کورنۍ له زاړه تره څخه، چې دوی ته يې سيمه راوړله، هرکلی کولو. اتفاقن د همدغې ورځې په شپه د کورنۍ مور په داسې حال کې، چې پرته له مېړه څخه يې هېڅ پرستار او پرته له شپې ورې پرستې څخه د پټېدو او هوساينې هېڅ وزله (وسيله) نلرله، يو ماشوم وزېراوه، چې درې گنټې وروسته، چې سترگې يې لا د نړۍ پر مخ نه وې غړولې، د ساړه له زوره له نړۍ څخه بستره بار کړه.

د دې ماشوم او هغه ماشوم تر منځ، چې په هغه لوی کور کې نړۍ ته راغی، څه توپير شتون لاره؟ ولې د هغه زېږېدنو لپاره لسگونو خلکو جشن ونيوه او د دې يوه مرگ لپاره د مور او پلار له سترگو څخه پرته بله هېڅ سترگه و نه ژړېده؟ ولې يوه گرمه بستره د دې گران ميلمه په برخه نه وه؟ ولې له دوی څخه يوه په دنيا کې برخه نلرله او ولې دا يو بل د نړۍ ټول نعمتونه د ځان لپاره چمتو ولېدل؟ آيا

هغه کومه گناه لرله، چې په دغه بلا واوښت؟ که
 چېرې هغه ماشوم یې د شپې لخوا د مرگ له کټه
 اوچت کړی او له ساره نه یې ساتلی او په راتلونکې
 ورځ یې په پټه د دې بل پر ځای ایښی وای، آیا د ده
 برخه لیک بدلون نه مونده؟ څرگنده ده، چې بدلیدلو
 او دی هم د ښاغلیو په ډله کې راتللو.

له دې کتنې نه څه پایله اخلو؟

داسې پایله اخلو، چې ټول خلک یو شان نړۍ
 ته راځي او توپیرونه، چې د خلکو په منځ کې لېدل
 کېږي، غالباً د دوی له واکه وتلي دي او د دوی په
 ټولنیز موقعیت پورې تړاو لري.

۲

وگړي خپل چاپېريال پاللي

هغه نوی زېږېدلی ماشوم مېرشفو، خو د ده دوه کلن ورور ژوندی پاته شو. که چېرې مور دا هلک او هغه د شتمنو بچی د ژوندانه په ډگر کې وڅارو، نو هغه ټکی مو چې پورته بیان کړ لا ښه څرگندېږي.

دغه بېوزلي ماشوم، چې حسین نومېده، پلار یې لرگي ماتول او مور یې په کورنیو چارو کې کورنیو سره مرسته کوله، د بېلگې په توگه کالي یې وپنځل او له دې لار یې د مېړه په وزرونو لاس را کارلو. هر کله به چې د کالیو پرېمېنځلو لپاره بهر ته وتله، نو حسین به یې له ځانه سره څکولو او کله چې لوی شو د کالیو یوه برخه به یې د ده په سر اېښودله. خو کله به چې د بېلگې په توگه د یوې گنټې لپاره له سمڅې څخه وتله، نو حسین به یې په زړندۍ کې پرېښوده او دړه به یې د هغه په مخ تړله، تر څو بهر

راونه وځي او تر پښو لاندې نه شي. حسين طبيعتن
يو ښه مزاج لرلو، خو په څلور کلنۍ کې يو ځل کلک
ترتېره (سینه بغل) شو او له هغه ځايه چې کافي
پوښښ، پرستار، طبيب او درمل يې نه درلوده، مرگ
ته ورلاند شو او وروسته له هغه چې تصادف د مرگ
له منگولو وژغورل شو، بشپړه کمزوری او مړاوې شو
او تل له تېره کړېدلو.

کله چې لوی شو، نو نور يې کولای نشول دی
په زړندۍ کې خوندي وساتي او دی په هوسا زړه
سره د کوڅې په دوړو او خاورو، خټو او خړوبونو کې
لټېده او د خپلو بې سره همزولو سره يې تېلې -
لوبې کولې. له هغه ځايه چې نږدې ؤ، دی هم له
بې سرۍ او وزگارتوب سره روږدي شي، نو لا لس
کلن شوی نه ؤ، چې چميار ته يې وسپاره، ترڅو هم
يو کسب زده کړي او هم له کوڅې څخه راټول شي.
حسين په لومړيو ورځو کې له استاذ څخه ډېر
کوټکونه وخورل، خو ژر يې خورا هوښياري وښودله،
هغه هم هسې، چې د سبناري څخه پرته يې د ورځې
دوه ريالو مزد هم ورله وټاکه. ورو ورو د حسين کار

ښه شو او مزد يې د ورځې پنځه ريالو او يو تومان ته ورسېده او لا شپاړس کلن شوی نه ؤ، چې مزد يې پنځلسو ريالو ته ورسېده.

د بوټونو گندلو کار خورا يوغبري (يکخواخت) او ستومانونکي ؤ. سهار چې کارگر مغازې ته راتلل، نږدې نيمه گنټه د دوی مجلس تود ؤ او په خپلو کې يې خبرې اترې کولې، خو ژر يې خبرې خلاصېدې او په چپتيا کې به ننوتل او د خويگي (مشته) د تپ تپ، د خټک د وهلو او د تار د کارلو غږ ترغوږه کېده. کله ځينو کارگرانو انگازې کولې او ژر غلي کېدل او هماغه کرېدلی حالت يې خپلولو.

په دې چوپتيا کې د څه شي په فکر کې وو؟ په نږدې توگه کولای شو ووايو، چې هېڅ فکر يې په سر کې نه لاره، ولې چې د هماغه بوټ گندلو له نړۍ او تنگې او زړه نېوونکې فضا څخه پرته يې بله کومه نړۍ نلرله. دوی ژوندون تېراوه، پرته له دې، چې د ژوندانه په تېرېدو خبر وي. ژوندانه د دوی لپاره له کار کولو او رنځ وړلو څخه پرته بله مانا نلرله.

سهار کارته راتلل او اته او نهه او کله به یې لس
 بجې له کار خخه لاس اېستلو او هر څوک د خپل
 کور په لور روانېده او خپل ستومان بدن یې د خوب
 لاس ته سپارلو او سبا ته د دې لپاره چې د کار موکه
 ناوخته نه شي، له خوبه به راولټېدل او د بې ځانه او
 اوتوماتو افزارو په شان به د کار په لور چټکېدل.

حسین پروگرام خورا منظم سرته رسولو او له
 دې کبله، چې د نارینه ؤ په ډله کې راغلی ؤ، مزد یې
 اخیستلو او له خپل مور او پلار سره یې مرسته
 کوله، خورا زړه خوښی ؤ. خو څو کاله چې تېر شول
 ورو ورو ستومانه شو، څو کوم نوی شی د ده په
 ژوندانه کې نه پېښېدو، ځان یې ستومان او اروا یې
 مړه شوې وه، اصلاً نه پوهېدو، چې د څه لپاره
 ژوندی دی او کوم زړه خوښون لري.

دغه حالت، چې حسین په هغه اخته شوی ؤ، دا
 خپګان او غمجنوالی، چې عموماً د ټولنې د بې برخو
 لمن نیسي، د ژوند تر ټولو لوی خطر دی او وګړي
 ځان وژلو او یا پسات ته (چې په رښتا سره تدریجي

ځان وژنه ده) وربولي. د دې خطرناک مرض يوازینې هوبله د مبارزې د روحيې منځ ته راوړل دي.

د ټولنې پر دې خپل شويو بايد غبر وکړو، چې مه مایوسه کېږی، مه زړه توري کېږی، ژوندون پخپله کرکه جن نه دی، که د ژوندانه بهیر ته بدلون ورکړی، که دا ناولي ډېرانونه د ژوندانه له ویالې څخه لېږې کړی، ډېر خور او ښایسته به شي.

آیا ټول په نړۍ کې بد مرغه دي؟ آیا ټول په بیوزلی او اسکرېنه (فلاکت) کې ژوند کوي؟ ولې ځینې نیکمرغه دي؟ ولې ځینې هوساینې ته رسېدلي؟ ولې د نیکمرغۍ ډېرې ستاسو په مخ تړلي دي؟ ولې په ځور او خواری باندې محکوم یاست؟ د هغه پرځای، چې مایوسه کېږی او له ژوندانه څخه لاس اوباسی، د ژوندانه د دې ستونزو د حل په فکر کې واوسی. هغه وخت به وگوری، چې هره ورځ نوې خوشحالی ستاسو هرکلي ته راځي او هره ورځ د هیلو لا زیاته رڼا ستاسو په زړونو کې ځلېږي.

خو حسین د څه ډول خلکو په منځ کې ژوند کولو؟ د داسې وگړو په منځ کې، چې هغوی ټول د

خُور او غمجنٽيا سيوري ته لوی شوي وو، د داسې وگرو په منځ کې، چې د مبارزې اروا په دوی کې ننوتې نه وه او په رښتیا سره «زړه مړاوي» وو. له دې کبله د غمجنټوب ناروغۍ حسین ته سرايت وکړ او هغه یې ورو ورو د پسات په لور وخوځاوه. غوښتل یې چې د ژوندانه ستونزې هېرې کړي او د ده پښو مخې ته له میخانو او عشرت ځایونو څخه پرته بله لار پرته نه وه. دی هم د نورو زرگونو بیوزلو په توگه د تباهي دې کانون ته ورجلب شو.

کله ستاسو د یوه غاښ په مخ یو تور وړوکی ټکی پیدا کړي، چه په لمړي لید سره هېڅ د اهمیت وړ نه دی، خو هغه تور ټکی خپل کار کوي او هره ورځ لا لویږي، هسې چې یوه ورځ ټول غاښ نیسي او هغه پټوي. ټولنیز پسات هم په همدې توگه رابرسېره کړي او همدا اخته (خاصیت) لري.

یو دوه کاله تېر نه وو، چې حسین د پسات په دریاب کې ډوب شو، هسې چې که اوس یې ووينی، وبه یې نه پېژنی: له جوړښته رږېدلی، تل مست دی

او ان دا چې سړ کال د یوې دوو میاشتو په موده د چارې اېستلو په تور زندان کې ؤ.

ټول له ده نه کرکه کوي، ټول هغه ښکځي، ټول دی د ټولنې میکروب گڼي او ان ځینې د ده او ده ته ورتو وژل واجب گڼي، خو که موږ لږ څه ژور شو او وگورو، چې آیا حسین دومره ملامت دی، آیا ده ټولنه فاسده کړې یا ټولنې دی تباہ کړو؟

کله چې حسین ماشوم ؤ، ټولنې د ده پالنه ونکړه، دی یې د بېوزلۍ او ناروغۍ لاس ته وسپاره، د ده هېڅ روزنه یې ونکړه. حسین په حقیقت کې د ټولنې خپل ودې ونه وه، چې د زرهاوو مخالفو بادونو مخې ته ولوېدو، نو په دې توگه کله چې وده یې وکړه، خپل بور (ثمر) یې ټولنې ته وروبخښلو، یانې خپلې مټې یې د ټولنې په واک کې کېښودې.

خو ټولنې له ده سره څه وکړل؟ د ده د مټو بور یې واخیست او هېڅ باندې والی او گټه یې ده ته ورنکړه. حسین کار کاوه او شتمني یې تولیدوله، خو د ټولنې جوړښت داسې ؤ، چې له دې شتمنۍ نه

هومره، چي د حسين ژوندون هوسا کړي، د ده لاس ته نه ورتله.

حسين هېڅکله ونکولای شول، چي د اوسېدنو وړ کور ولري، هېڅکله يې و نکولای شول، کافي ډوډۍ وخوري، هېچ کله يې ونکولای شول، مناسب کالي واغوندي. حسين سره له دې چي ټولنې ته يې شتمنی ورکوله، له کلتور او روغتيا څخه بې برخې ؤ. آيا په دې توگه يې حق نه لاره، چي ټولنې ته په بده وگوري، بلکه له هغې سره غليم واوسي؟

که چېرې تاسو يو بوټی په داسې ځای کې، چي هلته هوا او رڼايي نه وي، کېږدی، روښانه ده، چي مړاوې کېږي او وچېږي او بور ته نه رسېږي. زموږ ټولنه له خپلو وگړو سره په حقيقت کې همدا اړوند لري، يانې د وگړو د پاللو لپاره د کافي ځواک خاونده نه ده او هغه ده، چي وگړي مړاوې او فاسدوي.

له بله پلوه، هغه لامل، چي د وگړو په فاسدولو کې تر ټولو خورا اغېزناک دی، بې وزلي او اسکېرنه (فلاکت) دي. که د حسين پلار بېوزلی نه وای،

زوی یې پرته له روزنې نه لویېده، ناروغ او خوارچنکی نه کېده، له کلتور او روغتیا څخه بې برخې نه پاتې کېدو او په پای کې فاسد نه راوتلو. له دې ځایه څه پایله اخلو؟

داسې پایله اخلو، چې:

۱ - د وگړو ځانگړتیاوې د دوی له چاپېریال سره اړوندې دي او که موږ وغواړو وگړي سم شي، نو له وړاندې باید د چاپېریال په سمولو پیل وکړو او داسې وکړو، چې هر څوک وکولای شي، چې د ټولنې له شتمنیو څخه برخمن شي. هغه څوک چې غواړي د دې خلاف زبات کړي، هغه کسان دي، چې د ټولنې له سمولو څخه ډارېږي، ولې چې پوهېږي، چې په دې توگه د دوی د ناوړو گټه اخیستلو مخنیوی کېږي.

۲ - لمړی گام چې د ټولنې د سمولو په لار کې پورته کېږي، باید د مادي وضعې د ښه کولو په لار کې وي، ولې چې که ډوډۍ نه وي، کلتور او روغتیا به نه وي او یوازې د مادي وضعې په ښه کېدو سره ده، چې نورې ټولنیزې وضعې اصلاح کولای شو.

او د دې لپاره چې خبره لا روښانه شي، هغه د
شتمن ماشوم هم، چې مخکې مو د ده په هکله
خبرې وکړې، باید د ژوندانه په ډگر کې په پام کې
ونیسو.

۳

د وگړو توپیر ټولنې را منځ ته کړی

دا بناغلزوی (آقازاده) فریدون نومېده. پلار یې له هغه ځایه چې د ځوانۍ په مهال په عیاشۍ کې افراط کړی ؤ او خپل ځان یې تباه کړی ؤ، ماشوم یې نه کېدو. له همدې کبله یې د فریدون نه څو کاله مخکې نذرونه او نیازونه وکړل او گڼ شمېر بنځې یې بدلې کړې او ډېری روپۍ یې په ډاکټر او درملونو ورکړې، گوندې ماشوم یې پیدا شي.

کله چې وروستنی مېرمنې یې زوی وزېراوه، له خوبۍ نه په پوټکي کې نه ځایېدو او د دې له ډاره چې دا ماشوم به هم مړ شي او له لاسه به ووځي، نو د ده په پالنه کې یې افراط کولو. په ځانگړې توگه چې د فریدون مزاج د پلار د ناروغیتا له کبله ځواکمن هم نه ؤ، خو یو دوه کاله چې تېر شول، د ډاکټر درملنو، د دایې شېدو، پرنګیو وچو شېدو او نورو پالنو طبیعي ستونزه جبران کړه او د فریدون د

کمزورتیا نښې ورو ورو ورکې شوې، د پلار زړه یې له اندېښنې راوويسته.

له فریدون څخه هېڅ څه نه سپمېدل او د ده اراده د ټولو له اردې څخه پورته وه. له همدې کبله خورا نازولی او پلمه لټی لوی شو. په هغه موکه کې درې تېره بایسکلونه تازه ایران ته راسپدلي وو او په ډېرو لوکسو لوبلوبنو کې شمېرل کېدل.

فریدون یو داسې بایسکل او یو ځانگړی چوپړ لاره، چې ځان پسې به یې روان کړی ؤ. هرکله به چې په کوڅه کې ستومانه کېدو، ځانگړي چوپړ باید دی او د ده بایسکل په شا کړي او کور ته یې رسولي وای.

وروسته چې لږ څه لوی شو او وړکتون ته تللو، دې ځانگړي چوپړ بکس او د وچې مېوې کڅوړه یې ورپسې وړله. کله چې هم اوه کلنۍ ته ورسېدو او ښوونځي ته روان شو، بیا دا چوپړ لکه سیوری ورپسې ؤ او د دمو (تفریح) په زنگونو کې به یې څه خواړه ورکول.

فريدون د هغې پاملرنې په پايله کې، چې له ده
 څخه کېدله، هومره گستاخ شوی ؤ، چې هيچ څوک
 يې له ځانه پورته نشوای کتلی او ان څو ځله يې
 خپل بنوونکي وښکښه او له بنوونځي نه مرور شو او
 له هغه ځايه چې پوهېده، چې ده ته د پلار د ځواک
 او دستگاه لپاره هېڅکله سزا نه ورکوي، د بنوونځي
 په هېڅ يوه نظام باندې تړلی نه ؤ او سره له دې چې
 کورنۍ بنوونکي يې لرلو، لوست ته يې ډېره مينه نه
 ښودله. سره له دې هر کالې پورته تللو، تر څو شپږم
 ټولگي ته ورسېدو.

هلته له هغه ځايه چې پايليزې ازموينې وې يو
 کال پاتې شو.

د منځني بنوونځي په شپږم کال کې يې هم يو
 کال ډډه ولگوله، خو له هغه ځايه چې د لگښت او
 زده کړې اسباب يې چمتو وو، هېڅ رنځ يې ځان ته
 ورنکړ او په پای کې يې ځان لوړو زده کړو ته
 ورساوه. يو کال د ژبې لوړو زده کړو څانگې ته لاړو،
 خو په پام کې يې راغلل، چې د ژبې زده کړه خورا

گرانہ ده، نو له دې کبله له هغه ځايه راووت او د حقوقو په پوهنځي کې يې نوم ولېکلو او تر اوسه پورې هر څنگه چې وو، ځان يې دريم ټولگي ته رسولي دي.

فريدون له هغې ورځې نه چې دنيا ته راغلی، څو کوژدنې يې لرلې. ولې چې خپلو خپلوانو، دوستانو او آشنایانو غوښتل چې د پلار د شتمنۍ لپاره خپله لور په ده پورې وروتي.

البته په هغو ټولنو کې، چې پيسې د ستونزو حلوونکې دي، ټولې ټولنيزې اړيکې د پيسو پر سر ولاړې دي، مړوبنې (زناشويي) هم په حقيقت کې د روپيو يوه معامله ده. تل هغه کورنې، چې په يوه کچه شتمني لري، په خپلو کې تړون کوي او په حقيقت کې خپلو پيسو ته پيوستون ورکوي او دا هېڅ په پام کې نه نيسي، چې زوم او ناوې دې په خپلو کې جوړښت ولري.

له همدې کبله د فريدون لا اولس کاله بشپړ شوي نه وو، چې د يوه سوداگر لور يې ورله واده

کړه. ډېر په موکې کار هم ؤ، ولې چې یوه موده کېدله، چې د فریدون سر او غوږونه خوځېدل او نه یوازې دا چې په رستورانونو کې یې شراب څښل، بلکه ورو ورو په نورو پساتونو هم اخته کېده، خو بنځې کولو هم فریدون راټول نکړ، ولې چې فریدون له ووړکې توب نه ځان په عیش او عشرت کې لېدلی ؤ، په نړۍ کې پرته له خوند اخیستلو پر بل هېڅ څه نه پوهېدو، وزگار هم ؤ او وزگارتیا د فاسدېدلو تر ټولو لویو لاملونو څخه ده.

کله چې انسان وزگار پاتې شي، د خیال ځواک یې په کار لوېږي او که ډېر پوه او پوخ سپری نه وي، نو خیال یې تل د جسماني خوندونو او کیف او خوښۍ خوا ته ځي او دی اړباسي، چې پر پساتیزو کارونو لاس پورې کړي. له وزگارتیا څخه پرهېز وکړی، ولې چې وزگارتیا د عیبونو سرچینه ده.

خو فریدون ورځ په ورځ د پسات په گند کې لا ډوب شو او درې کاله پخوا یې داسې یو کار وکړ، که

بل چا کړی وای، پرته له لیاړو او لعنت څخه یې بل
څه نه لېدل.

کیسه دا وه، چې زه یوه ورځ سهار وختی، چې
تروړمی لا خورې وې، له کوره راووتم، چې ځان ۸
بجې پوهنتون ته ورسوم. هوا ډېره سره او یخ پروت
ؤ او ما سر د کوټ په ګرېوانه کې ننه ایستی ؤ. یو وار
مې د کوڅې په ویاله کې، چې لبرې اوبه پکې روانې
وې، یو څه تر پامه شول. لمړی مې فکر وکړ، چې د
پېشو بجې دی، خو کله چې نږدې شوم، داسې څه
مې په سترگو شول، چې پر خپل ځای کې وچ شوم.
ومې لېدل، چې یو نوی پیدا شوې ماشوم یې په یوه
توته ګېلم کې تاو کړی او د ویالې منځ ته یې اچولی
ؤ. البته ماشوم تور ګرځېدلی او مړ شوی ؤ.

د دې خبرې انگازه په سیمه کې تاو شوه او د
هغې ورځې په سبا بنکاره شوه، چې د فریدون د کور
چوپړه د ده نه ننګه شوې وه او کله چې پوه شول،
چې امیندواره ده، له کوره یې شړي. بې هوښه (بې
چاره) په بل کور کې په مزدوری بوخته کېږي او
خپله امیندواري پټوي. په پای کې کومه ورځ چې

غواړې ماشوم وزېږوي، د زړه د درد په پلمه خپلې
کوټې ته ځی او درد زغمي او پرته له کوم غبر او
غوره ماشوم زېږوي او سم لاسي د ماشوم په خوله
لاس ږدي، ساه یې بندوي او په شپې کې یې ویالې
کې اچوي، تر څو په دې توګه خپل پت وساتي.

ټولو دې بې هوښانه بڼې ته ښکېلې کولې او د
تحقیر او کرکې په سترګو یې ورته کتل او ویل یې،
چې دا باید سنگساره شي، خو هیچ چا هم د فریدون
څخه خبرې نه کولې، هیچ چا دا حساب نه کولو،
چې دا ښځه ډېر کلونه کېږي، چې میړه یې مړ دی،
د تفریح هېڅ وزله نلري، ناپوهه ده، ژر دوکه خوري.
خو فریدون له کومې ورځې نه چې ژنې شوی دی،
ښځه یې کړې، د خوند هر ډول وسایل لري، په
هرڅه پوهېږي او سره د هغه یې داسې کار کړی او
بیا حاضر هم نه دی، چې پایلې یې وزغمي.

له بده مرغه زموږ په ټولنه کې هر راز سزا چې
ده، د بېوزلۍ لپاره ده او تل د شتمنو په عیبونو او
پساتونو سرپوښ کېږدي.

د بېلگې په توګه فریدون په شپو شپو نشه کوله،
خو له هغه ځایه چې دا شراب یې په لوړو
مېلمستونو کې څښل او پیاده هم کور ته نه راته، چې
وزنګېري، هېچ چا عیب نه ګڼلو او د بېهوبله حسین
په توګه یې نه ملامتولو او د دې پر ځای چې ووايي،
ډېر بې ننگه او فاسد دی، ویل یې، ډېر «زړه
بایلونکی» او چرچي دی!

زما موخه دا نه ده، چې د فریدون ټول اخلاق
څرګند کړم، موخه مې دا ده، چې د فریدون په دود،
روزنې او ژوندانه ډول تاسو ته ښکاره کړم، ترڅو دې
ځای ته ورسېږو، چې ښاغلي فریدون خان د شپې په
یوه ناستي کې، چې د دوی په خیال له ټولنیزو
سمونو څخه خبرې کولې، خپلو ملګرو ته ویل:
«هو، ذاتی استعداد، بل شی دی. د بېلگې په توګه زه
او دا چمیار حسین سره هم لوبي وو. خو برسېره پر
دې چې پلار یې لنډ راغی او دی یې پرې نښوده،
چې درس ووايي، ده خپله هم خپل بخت ته لګته

ورکړه، ګوندې ده هم کولای شول له چمپياري څخه
د کور او ژوندانه څښتن شي.»

راځی چې وګورو، آیا فریدون په دې خبره کې،
چې کړې یې ده، حق لرلو او آیا کولای شي حسین
یا پلار یې ملامت کړي؟ آیا فریدون د دې لپاره چې
ننه نی درجې ته ورسېږي، زیار اېستلی؟ آیا د ده
هڅه له هغه زیار سره، چې حسین زغملو، د ورته
کولو وړ ده؟ د دې ټولو پوښتنو ځواب منفي دی. له
بلې خوا به باید وویښو، چې آیا فریدون ډېر بې لارې
دی یا حسین؟ کوم یو یې حق لري، چې ډېر بې
لارې وي؟ حسین چې بې کوره او کډې دی او د
ژوندانه هېڅ وزله نلري یا فریدون، چې هرڅه لري او
د خوند اخیستلو وسایل یې له هره پلوه چمتو دي؟
د دې پوښتنو ځواب هم د فریدون په ضرر دی.

هغه څه چې فریدون یې مخ په وړاندې یووړ، د
ده خپل زیار نه ؤ، بلکه د ده ټولنیز پوړ ؤ. فریدون یو
کال د زده کړې په دوره کې محروم هم شو، خو
ټولنیز پوړ پرې نښود، چې پاتې شي او دی یې

مخکې کړ. بنيایي نن د ده فکر د حسين له فکره ډېر
 ښه وي، خو دا د فریدون د ذاتي استعداد دلیل نه
 دی، بلکه د دې لپاره دی، چې له وړوکوالي څخه یې
 پرې نښوده، چې د حسين فکر په کار ولوېږي او ان
 یو ځل یې هم و نه ازمویلو، چې حسين څه
 استعدادونه لري او له دې پلوه د ده استعدادونه ټول
 خوشې بې ځایه لاړل.

البته زموږ موخه دا نه ده، چې ووايو، چې د بشر
 ټول وگړي طبیعتن له ټولو خواوو نه په خپلو کې
 مساوي دی، خو دا وايو چې:

۱ - عمومن وگړي که یو شی لږ لري، بل شی
 ډېر لري، د بېلگې په توگه شونې ده، چې یو قوي
 منگوله ولري، خو سترگې یې ډېر لږې ونشي کتلای
 او د یو بل سترگې به ډېر لږې وگوري، خو منگوله
 به یې ځواکمنه نه وي. له دې کبله موږ نشو ویلای،
 چې له دوی څخه یو د بل په پرتله مطلقن بر دی.

۲ - ډېر هغه توپيرونه، چې نن د انسانانو په
 وگړو کې شتون لري، د هغه میراث پایله دي، چې له

پلاره يې اخيستی وي او هغه ميراث غالب د ټولنيزې وضعې په پايله کې پيدا شوی وي. د بېلگې په توگه د يوه ترياكي سړې ځوی د يوه کره سړې د زوی په پرتله په بنسټيزه توگه ډېر ضعيف راځي. نو که موږ چېرې ټولنيزه اوضاع اصلاح کړو، له دغو توپيرونو څخه ډېري يې له منځه ځي.

۳- دا ټول توپيرونه، چې نن يې په ټولنه کې د بشر په وگړو کې وینو، د هغو په طبيعي توپيرونو پورې اړه نلري، بلکه ټولنيزې وضعې زېږولي او موږ د دې لپاره چې د بشر وگړي تساوی ته نږدې شي، بايد زلنده (ظالمانه) ټولنيزه وضعه، چې بې دليله د وگړو تر منځ توپير پيدا کوي، له منځه وېسو.

اوس ووينو، دا زلنده ټولنيزه وضعه څرنگه پيدا شوه؟ آيا بشر له هغې ورځې نه چې د زمکې په سر څرگند شو، دا زلنده ټولنيزه وضعه يې لرله؟

۴

زمور لمړنیو نېکونو څرنگه ژوند کاوه؟

د دې لپاره چې موضوع روښانه شي، وویښو چې زمور لمړنیو نیکونو یانې د بشر لمړنیو وگړو، چې د زمکې پر مخ یې شتون وموند، څرنگه ژوند کاوه؟

د دې لپاره چې د هغو وگړو ژوند خپلو سترگو ته ودروو، باید د ټولنې ننه نه ژوند له خپله پامه لرې کړو، ولې چې دا دواړه ژوندانونه یو بل ته ډېر لږ ورته دي. موږ باید له یاده ونه باسو، چې په هغه وخت کې له ننه نیو صنعتونو څخه یو هم شتون نه لاره او هغه بشر، چې تازه یې د ځمکې پر مخ شتون موندلی ؤ، له کور جوړولو، کالیو گنډلو، خوراک پخولو او په همدې توگه له کرهڼې او مالدارۍ څخه یې کولای نشول پوهه ولري. د بشر وگړو په هغو ځایو کې چې ژوند پکې اسان ؤ، د گلو په توگه ژوند کولو او خواړه یې عمومن د ونو له مېوې څخه وو.

په هغه وخت کې زمکه هم له نن څخه ډېره ابره وړه (حاصلخیزه) وه او په ښه توګې یې د دوی د خواړو بستیا (تکافو) کوله - ولې چې ونې خپله یوه برخه خواړه له ځمکې څخه اخلي او یوه برخه له هوا څخه - له دې کبله کله چې میوې او یا تنه یې وچېږي او د زمکې پر مخ تویېږي، زمکې ته د خوړو مواد له هغې کچې نه چې له زمکې څخه یې اخلي، ډېر ورکوي او پایله یې دا کېږي، چې د ځنګله زمکه تل له قوته ډکه او ابره وړه ده.

په هغه زمانه کې چې بشر لا ونې د سوزولو، کورجوړولو یا نورو چارو لپاره له منځه نه وړلې، زمکه تل ابره وړه وه، هغسې چې د انسان خواړه یې په ښه توګه چمتو کول.

موږ د بشر لمړني وګړي نه دي لېدلي، چې څه ډول یې ژوند کاوه - خو سربېره پر دې چې ننه نیو علومو تر یوه هانده پورې د دوی ژوند کشف کړی، تر شلمې پېړۍ پورې د زمکې پر ځینو سیمو لکه د افریقایې او امریکې په ځینو ټکو کې ځیني خلک وو - او ښایي لا هم د دوی په شان وي - چې تقریب

طبیعی ژوند یې لرلو او په همدې توګه مو چې
 روښانه کړه، ژوند تیروولو او موږ د هغوی د ژوندانه
 له مخه کولای شو د بشر د لمړنیو وګړو په ژوند پوه
 شو. د لمړنیو انسانانو په قبیلو کې ټولو کار کولو او د
 خپل کار پایله یې د قبیلې په اختیار کې اېښودله او
 په دې توګه ټولو د یو بل له کار څخه ګټه پورته کوله.
 د بېلګې په توګه هر چا به هغه مېوې، چې ټولې کړې
 یې وې، د کورنۍ ګډې ډېرۍ ته راوړلې او هر چا له
 ډېرۍ څخه د خپل خوراک په کچه جګولې. ښایي
 وپوښتی، چې څنګه هیچ چا مټې له کاره نه اېستلې
 او د کار ابرې د ویشلو په سر یې په نورو ناتار (ظلم)
 نه کولو؟ د دې لپاره چې دا فکرونه زموږ د ننه نۍ
 ټولنې برخه ده او په هغه دور کې د چا فکر ته هم نه
 راتلل، چې کار ونکړي او ډوډۍ وخوري او یا د څه
 شي په سر حرص وکړي. تر ټولو ښه بېلګه یې د بشر
 همدا طبیعي ژوند دی، چې بېلګو یې په افریقا او
 امریکا کې د پوهانو نظر ځان ته راواړولو.

د لویو توپیرونو له ډلې څخه، چې د هغې ورځې
 ټولنې او زموږ د ننه نۍ ټولنې تر منځ شتون لري، یو

يې دا دی، چې په لمړنۍ ټولنې کې د حق او دندې تر منځ کوم توپیر شتون نه لاره، په دې مانا چې موږ د بېلګې په توګه نن له ځانه سره وایو، چې دنده مې د ټولنې په اړوند دا ده، چې کار وکړو او حق مو دا دی، چې له ټولنې څخه برخه واخلو. خو لمړني انسان د دغو په منځ کې څه توپیر نه کولو او هېڅ وخت يې د بېلګې په توګه له ځانه څخه نه پوښتل، چې خوړل، لمانځل او ښکار کول د ده لپاره یو حق دی او که دنده – ده هماغسې چې خوړل او وېده کېدلو، هماغه شان هم ښکار ته تللو او کار يې کولو او د قبیلې د نظم پاسنه يې وکړه.

هغه زمکه، چې هرې قبیلې د هغې په مخ ژوند کاوه او له هغه نه يې برخه اخیستله، د قبیلې ټولو غړو پورې يې اړه لرله او د قبیلو تر منځ به یوه ځنګل او یا یوې نه اوسېدونکې سیمې واټن جوړاوه. اوس وویښو، په داسې چاپېریال کې د بشر وګړي څرنګه باید واوسي. ومو ویل چې وګړي د خپل چاپېریال له خوا روزل شوي، نو اوس چې موږ تر یوه

هاندہ پورې چاپېريال وپېژندلو، کولای شو د وگړو دڅرنگوالي اټکل وکړو. کله چې ټول وگړي له يوې اوبو او هوا څخه برخمن کېږي، له يوه ډول خوږو څخه خوري، په يوه کچه بربنډ دي او يو ډول پوښاک لري او د قبيلې نظم د ټولو لپاره يو ډول دی، په دې بڼه کې نږدې ټول سره يوشان کېږي او ظاهري او معنوي توپيرونه د هغو په منځ کې نشته او يا خورا کم او لږ دي.

هر څوک خپلواک ژوند لري، چې يوازې د قبيلې له ژوند سره يې هم غبري ساتي او په هېڅ ډول د کوم وگړي اېل (تابع) نه دی. له دې کبله ټول ازاد دي او د مريه توب فکر اصولن وجود نلري. کله چې يوه قبيله له بلې سره په جگړې اخته کېږي، شونې ده چې هغه له منځه يوسي، خو شونې نه ده، هغه تر خپل اېلانيټ (تابعيت) لاندې راولي، ولې چې د لمړي بشر وجود له ازادۍ سره غگل شوی او ازادي د ده د شتون لپاره لازمه وه.

نو ووينی، چې د هغې ورځې بشر او زموږ تر منځ، چې خپله ازادي د وړو شيانو د ازادۍ په بدل

له لاسه ورکوه، څه لوی توپیر شتون لري؟ موږ پرته له کوم دلیل څخه چمتو یو، د نورو لاسبری (تسلط) د ځان په اړه ومنو. موږ له هره پلوه په بند او ځنځیز کې یو. موږ ازادي بشپړه هېره کړې ده او پدې حال کې چې لمړني بشر اصولن اند هم نه کولو، چې ژوند دې پرته له ازادۍ څخه شونی هم وي. لمړنی بشر وژل کېده، خو په سر باندې ټکول کېدو ته نه راضي کېدلو.

څومره دی او موږ سره توپیر لرو؟ د یوه فیلسوف، بنایي هم حکیم دیوجانس، په قول، چې دېوه یې اخیستې وه او ویل یې، چې په انسان پسې ګرځم او نه یې مومم، مقصد یې هسې انسان ؤ، چې د طبیعي ازادۍ خپلواکۍ، زړورتیا او سرلورۍ خاوند واوسي او بنایي هغه ایرانی عارف چې وایي: «خدای ازاد پیدا کړی یې، ازاد اوسه»، همدې ټکي ته اشاره کړې ده.

البته د ازادۍ دا روح په یوځل او په ناڅاپه توګه په بشر کې وژل شوې نه ده، بلکه په تدریج سره له منځه ولاړه او ان په وروستیو دورونو کې لکه د اور په

شان، چي باد يي ايرې له مخه پورته کړي، په بشري وگړو او ټولنو کې ځلېدله، د بېلگې په توگه وايي، چي د لوی داريوش تر مرگ او د بریا له وژل کېدو وروسته، چي ځان يې په درغلی سره د هغه ځای ناستی معرفي کړی و، د اوو کسو مشرانو څخه، چي د سلطنت ټاکلو لپاره په نامه شوي وو، يو کس، چي گواکې نوم يې تانس و، د ايران له پاچايۍ څخه استعفاء ورکړه، خو په دې شرط چي دی بشپړ ازاد پرېږدي. دا کېسه که څه هم سمه نه وي، بيا دا رسوي، چي د وروستيو دورونو خلکو هم ازادي لا هېره کړې نه وه او د هغې په درنښت او ارزښت پوهېدل او د نن ډېرو خلکو په توگه نه وو، چي ازادي تر ټولو ارزان شی وگڼي او په اسانه سره يې له لاسه ورکړي.

له پورته خبرو څخه د لمړني بشر د وگړو په هکله داسې پايله اخلو:

۱ - ټولو کار کولو.

۲ - ټول د ټولو د کار له ابرې نه برخمن کېدل.

۳ - مینه له ټولو سره یو شانې وه او له ټولو سره
 یې یو ډول چلند کولو.

۴ - هېچ چا پر بل کس لاسبری نلرلو او ټولو
 ازاد ژوند تر سره کولو.

اوس یقینن پوښتی، نو ولې وضعې توپیر وکړ او
 څنگه شو، چې ننه نې بڼه یې وموندله؟

۵

ٲولنيز ٲوپيرونه څنگه رامنځ ته شول؟

زموږ په لمړنيو نيكونو كې ټولو قبيلو او نږدې ټولو وگړو يو ډوله كار لاره او د ټولو كار ساده ؤ. خو څومره چې د بشر عمر تېر شو، په كارونو كې لا ماهره شو او ځيرتيا يې پكار واچاوله، هسې چې د ځينو كارونو زده كړه يو څه مودې زده كړې او تمرين ته اړه شوه او په پايله كې هر څوك په هغه كار بوخت شو، چې د هغه لپاره يې څه موده زيار اېستلی ؤ.

په دې توگه د كار ویش رامنځ ته شو او د دې لامل شو، چې د بشر د كار ابره ډېره شي.

كه چېرې يو كس پخوا د دې لپاره چې يوه كاسه جوړه كړي، درې گنټې وخت مصرفولو، په دې دوره كې، چې د كار لوبنې يې بشپړ شوي وو او

خپله يې هم مهارت موندلی ؤ، د کاسې جوړول يې د بېلگې په توگه په دوو گنتو کې سرته رسول.

خو وړاندې له دې چې د کار د ابرې ډېرښت پراختيا ومومي، يوه مهمه پېښه د بشر په ژوندانه کې رامنځ ته شوه او هغه د قبيلو د کار ویش ؤ.

د بشر وگړي د ځناورو د ښکار په ترڅ کې په دې ټکې پوه شول، چې کولای شي هغه ژوندي ونيسي او گټه ترې پورته کړي. له دې امله ځينې قبيلې، چې چاپېريال يې ډېر وړ ؤ، د ځناورو په ساتلو بوخت شول او ورو ورو يې د رمو ساتل زده کړل. دا قبيلې د کرهڼيزو قبيلو په پرتله د ځينو ښېگڼو خاوندان وو: شپږې، غوښه چمړه او په ډېره کچه وړې يې لرلې او ورو ورو د تار سکڼو او د ټوکرو اوبدلو سره بلد شول. له بله پلوه له هغه ځايه، چې د بشر د کار اسباب لا بشپړ شول، بشر لا ماهره شو او ابره يې لا پورته ختلې وه، هرې قبيلې کولای شول د خپلو احتياجاتو څخه لا ډېر جنس توليد کړي. له دې کبله بزگرو او شپڼو قبيلو په دې پيل وکړ، چې خپلې ابرې په خپلو کې بدلې کړي. دا موضوع لامل

شوه، چي بيا هم د ابرې کچه پورته لاره شي او له دې ځايه يوه لويه پايله لاس ته راغله، چي مور يې په خرگندونې پيل کوو.

پخوا هر سړي هومره ابره توليدوله، چي د ژوند د توبنې لپاره يې اړتيا وه، خو په دغه دور کې د کار ابره له دې کچې نه لا ډېره شوه. پخوا يې هېڅ گټه نه کوله، چي د بشريو وگړي بل وگړي د ځان په گټه کار ته اړ کړي، ولې چي د کار ابره لږه او يوازې د هغه سړي په لگښت رسېده او له هغه نه کوم شي بل ته نه پاتې کېدو.

خو کله چي د کار ابره له دې کچې نه لا ډېره شوه، بشر پام شو، چي کېدای شي، د نورو د ابرې له ډېروالي څخه گټه پورته کړي.

اتفاقن يوې موضوع په ټولنې کې شتون لاره، چي بشر ته يې اجازه ورکړه، چي دا گټه پورته کول پلي کړي. هغه د قبيلو تر منځ د جگړې موضوع وه. تر هغه دمه که چېرې يوې قبيلې له بلې سره جگړه کوله، د يوې قبيلې د منځ نه تللو پرته بله پايله يې نه لرله، خو په دغه دور کې، چي کله يوې قبيلې بله

ماتوله، د هغې وگړي يې نه وژل، بلکه د اهلي
 ځناورو په توگه يې په بند کې کار ته اړباسل، ترڅو د
 ماشومانو له کار څخه يې، چې هر يو يې د کار يو
 ځواک ؤ، په همدې توگه گټه پورته کړي.

په دې توگه تر ټولو لوی توپير، چې د بشر د
 وگړو تر منځ شتون لري، يانې د ارباب او مريه (غلام
 - بنده) تر منځ توپير منځ ته راغی.

ورو ورو د قبيلو تر منځ مبادله د وگړو تر منځ
 په مبادلې بدلون وموند. ورو ورو د قبيلې سپين
 ږيري، چې مبادله د دوی په لاس سرته رسېدله او
 جنگي بنديانو په دوی پورې اړه لرله، د همدې
 باندې والټياوو (امتيازونو) له لارې په نورو وگړو
 لاسبری وموند او ورو ورو دا لاسبری د دوی
 اولادونو ته په ميراث پاتې شو.

ورو ورو هغه شيان، چې د قبيلې د غړو تر منځ
 شريک وو (لکه کرهڼيزه زمکه، د کورنۍ کور او داسې
 نور)، د وگړو تر منځ وويشل شول، ورو ورو هغه
 وگړي چې مريان يې لرل، د همدې مريانو له لارې

یې نور مریان لاس ته راوړل او د هغو په مټه په نورو لاسبري شول.

البته دې توپیرونو د بشر په منځ کې تازگي لرله او بشر لا هغه لمړنۍ ازادي او نیاو (عدالت) نه و هېر کړی او نه حاضرېدو، د دې او هغه لاسبری ومني او له دې کبله تل په اعتراض او پاڅون کې و.

دا موضوع لامل شوه، چې د شتمنۍ خاوندان او د مریانو خاوندان خپل ځواکونه سره نږدې کړي او په دې هڅه کې شول، چې له دې پاڅونونو څخه مخنیوی وکړي.

دا کار یې واوډه (نظم ورکړ)، اوډلي ځواکونه یې جوړ کړل، قانونونه یې بنسټ کېښودل او په دې توګه یې دولت رامنځ ته کړ.

نو د سعدي وینا، چې وایي: «د ناتارو بنسټ لمړی په نړۍ کې وړوکی و، هرڅوک چې راغی ورډېر یې کړل، تر څو دې ډېري ته ورسېد»، تقریباً سمون (مصادق) مومي.

تر دې وروسته په نړۍ کې تازه نظم رامنځ ته شو، هره ورځ نوی شمېر د ټولنې د بېوزلو په شمېر

ورډېر شو، هره ورځ د بشر لمړني حقونه، يانې ازادي او برابرتيا لا ډېره هېره شوه، البته بيا هم له ازدي او برابرتيا څخه خبرې کېدلې، خو نه د ټولو لپاره، بلکه د خاص شمېر لپاره - د بېلگې په توگه اورېدلي مو دي، چې په پخواني يونان کې د دموکراسۍ حکومت ؤ او پوهېږي، چې د آتن خلک د نړۍ تر نورو خلکو څخه ډېر ازاد وو، خو پام شوي به نه وای، چې دا ازادي يوازې په ځانگړې توگه د يوه ناخيزه شمېر لپاره وه او د آتن د اوسېدونکو گڼې شميرې پرگنې، يانې مريان د ټولنيزو حقونو څخه بشپړ بې برخې وو. بنيادي اورېدلي مو نه وي، چې د آتن کسبيانو هم د ټولنيزو باندېوالتياؤ څخه کومه برخه نه لرله.

د هغو تاريخونو څخه، چې د فرانسې د بنوونځيو لپاره ليکل شوي، په يوه کې د آتن د ټولنې په هکله يې داسې ليکلي دي: د آتن ولس له هغو ټولو وگړو څخه، چې په هغه کې يې ژوند کاوه، جوړ شوی نه ؤ، بلکه د آتن عمده برخه په بنسټيزه توگه د ولس په ډله کې نه شمېرل کېدله.

مريان، چې شمېر يې له ازادو خلکو څخه خورا ډېر ؤ، د ولس برخه نه وو. چوپړ او معدنچاری، چې د سپينو زرو په معدنونو کې يې کار کولو، د سوداګرۍ د کشتيو ډېرکي مريان وو، چې هېڅ ډول حق يې په ټولنه کې نه لرلو او بايد په بشپړه توګه د اربابانو د امرونو اېلي واوسي.

هېڅ داسې کور نه ؤ، چې هلته لږ تر لږه يوه کنيزه نه وي.

که چېرې د يوې کورنۍ د مريانو شمېر له اوو څخه ډېر نه وو، ويل يې چې بې وزلې ده. شتمنو خلکو کله نا کله تر سلو ډېر مريان لرل. که د يوه مهم سړي بڼځه چېرې يوازې د يوه مريه سره له کوره وتلې وای، د اريانتيا وړ ګرځېدله. اربابانو يوازې مريانو ته ډوډې ورکوله، خو د هغو د لاس ټول زيار څخه يې ګټه پورته کوله.

مريان بايد په ړندو سترګو ارباب ته غاړه اېښې وای او ارباب حق لرلو، دوی شکنجه کړي. دا خبره ملنډيزه خو په همدې توګه غمجنوونکې ده، چې که چېرې دوو اربابانو په خپلو کې داوه لرله، هر يوه

کولای شول بل لوری اړباسي، چې خپل مریه د ده په واک کې کېږدي، ترڅو دی د شکنجې له لارې له هغو څخه اقرار واخلي، ان ارسطو مشهور فیلسوف ویل: «مریه یو ژوندی لوبنی دی».

له دې ځایه وپوهېږی، چې د ټولنې اقتصادي وضعیت څومره د وگړو ان د مشهورو کسانو په افکارو باندې اغېزه اچوي، چې د بېلگې په توگه د ارسطو له خولې داسې نیاوگلوۍ ضد خبره راوځي. موږ ولېدل، چې د ټولنې ټول پرمختگ او ټوله شتمني، چې د بشر لاس ته ورغله، د کار پایله وه. خو ورو ورو دا حقیقت هېر شو او هغه وگړو، چې شتمني یې په لاس کې ټوله شوې وه، د هغه کسانو په سپکاوي پیل وکړ، چې کار یې کاوه، د بېلگې په توگه کارگر د آتن په ټولنه کې دومره د سپکاوي سره مخ ؤ، چې ارسطو وايي:

«په هغه دولت کې چې اوډلي تشکیلات ولري، نباید کسبیاو ته له ټولنیزو حقونو څخه برخه ورکړو!»

په همدې کتاب کې يې د پخواني مصر په هکله ليکي دي، چې د پخواني مصر پرگنې بزگرو جوړولې، چې زمکو دوی پورې اړه لرله او هغه يې د پاچا، ملايانو او ساهوگانو (اشرافو) په حساب کرله.

دې بې هوښو نږدې خپل ټول وخت په کروندو کې تېرولو؛ په هماغه ځای کې يې خوړل او غالبن په هماغه ځای کې وېده کېدل. دغو يوازې وړوکی کورنۍ لاره، چې د ژوندانه هېڅ وزله پکې نه وه. کارگرانو يوازې يوه لمن اغوستله، چې د دوی ترملا پورې تړل کېده او ترگونډو پورې ځوړندېدل او بنځو يو کميس اچولو، ماشومانو هېڅ ډول جامې نلرلې او د دوی ډوډۍ خورا ساده، معمولن سابه او د بوټو څانگې وې.

بزگرو په هر کال کې بايد د خپلې ابرې يوه برخه د پاچا ډېريو ته ورپې وای. چا چې ابره ټولوله، يو شمېر ماموران يې له ځانه سره لرل، چې ډانگ يې په لاس کې نېولی ؤ، کوکې يې وهلې: «ژرشی، ابره ورکړی». که بزگر ابره نه لرله، دی به يې په زمکه

واچولو او وبه يې تړلو او د کانال خواته به يې کښولو
او سر به يې ورته په اوبو کې ډوبولو.

کله به چې پاچا غوښتل کومه ماڼۍ جوړه کړي،
يا کوم کانال اوباسي يا کوم واټ (جاده) ودان کړي،
اوسېدونکونه به يې کار اخيستلو. حاکم ته به پرمان
ورکړل شو او هغه په کلي کې چينغې وهلې او سبا
سهار بايد ټول خلک د کار ځای ته حاضر شوي
وای. دوی هر يوه پنځلس ورځنۍ يا مياشتنۍ
ډوډۍ، چې څو ټوټې ټېکله، څو دانې پياز او يو څه
کورخې وې، له ځانونو سره وړلې او د معمارانو او
سرکارگرانو تر امر لاندې، چه په کتک وهلو کې هېڅ
لنډ نه راتلل، په کار بوختېدل. بيا به بله ډله راغله د
دغو ځای به يې ونېوه او دا ډله به يې بيرته لېږله،
خو تر يوه کسه زيات نه راستنېدل.

وگورۍ، چې بشر له هغه لمړني ژوند نه کوم
برخه ليک ته رسېدلې ؤ. فکر وکړۍ، چې د مصر
هغه ټول اهرمونه په همدې توگه او د همدې رنځ
وړونکو بزگروپه لاس جوړ شوي، خو وياړ يې په
ځانگړې توگه پلاني فرعون او يا د هغه پلاني وزير

پورې اړه لري. ټول له دې اهرمونو څخه خبرې کوي او د هغو پاچایانو لویښت ستایي، چې اهرمونه د دوی په وخت کې جوړ شوي دي، خو هېڅ څوک هم د هغو زرگونو کارگرانو په اړه، چې په دې اهرمونو باندې یې زیار اېستلی او خپل ځانونه یې په دې لاره کې اېښي دي، خبرې نه کوي.

هیڅ څوک دې حقیقت ته پام نه لري، چې اهرمونه د زرگونو کارگرانو د کار پایله ده، نه د مصر د فرعونانو د لوړ ځواک پایله. دا کارگران یې په خپل وخت کې سپکول او هغوی یې د ځناورو په ډله کې شمېرل. نن هم موږ د دوی د کار پایلې په وړاندې د تعظیم سر تېټوو، خو د هغو یادښت ته کوم درنښت قایل نه یو او یوازې پر دوی باندې زورچلونکي ستایو. آیا بې انصافي نه ده؟

لږ څه د مطلب نه لېرې شوو. اوس وویښو، بشر د دې توپیرونو د له منځه وړلو لپاره، چې د ټولنیزې وضعې په پایله کې رامنځ ته شوي وو، څه هڅه وکړه؟

۶

قانون څنگه رامنځ ته شو؟

ژمنه مو کړې وه، چې د هغو هڅو په هکله، چې بشر د ټولنيزو توپيرونو د له منځه وړلو لپاره وکړي، خبرې وکړو، خو يوه پايله، چې کولای شو، د خپلو خبرو څخه واخلو، ناويلې پاتې ده. له دې کبله لمری دا پايلې ذکر کوو او وروسته به هغه څه، چې ژمنه مو کړې وه، بيان کړو.

قانون څنگه رامنځ ته شو؟

په ګرده توګه خلک اند (تصور) کوي، په هغه موکه کې چې بشري ټولنې جوړېږي، د کام پوهان د دې لپاره چې د ټولنې د اوډنې پاسنه (مراعات) وشي، په خپلو کې سره کيناستل او د قانون په جوړولو يې پيل وکړ او خلکو هم په بشپړه رضا او مينې سره دا قانون ومانه.

آیا دا اند سم دی؟ آیا له هغه څه سره چې موږ
 د تاریخ له مخې بیان کړل سمون خوري؟ تاسو سم
 ولېدل، چې د ټولنې تشکیلات د ټولنیزو اړتیاوو له
 امله رامنځ ته شول او پرته له دې چې د خلکو هیلې
 په نظر کې ونیسي، پر هغوی تحمیل شوې.
 ولې ځینې د پریمانه شتمنۍ او ځواک خاوندان
 شول؟

د دې لپاره، چې هغو د مریانو او نورو لاس
 لاندو د لاس له رنځه ناوړه ګټه پورته کوله.
 مریان څوک وو او له کومه شول؟
 مریان جنگي بندیان وو، چې پخوا به وژل
 کېدل، خو په دغه دور کې یې هغوی ساتل، تر څو د
 دوی د لاس له رنځه ناوړه ګټه پورته کړي.
 ولې پخوا په دې سوچ کې نه کېدل او ولې پخوا
 د مریه توب رژیم باب نه ؤ؟

د دې لپاره چې پخوا د کار افزارونو، د کار ویشلو
 او د کار د ابرې ډېرولو هم د چا په پرېکړې پورې اړه
 نه لرله او پخپله او د اړتیا له مخې رامنځ ته کېدله.

نو د ټولنې تشکيلات او «ټولنيزې اوډنې»، چې د بېلگې په توگه يو پي د ارباب او يو پي د مريه په توگه وپېژانده، د امرکوونکي او امرورونکي تر منځ اړيکې پي وټاکلې، د ټولنيز تړون له امله منځ ته رانغلل، بلکه د ټولنيزو اړتياوو له امله رامنځ ته شوې او پر خلکو ورتحميلې شوې.

البته وروسته قانون جوړونکي پيدا شول، چې د ټولنيزې اوډنې په هکله پي خبرې وکړې، خو د دوی خبرې عمومن د همدې ټولنيزې اوډنې پر بنسټ دي، چې پخوا پي شتون موندلی.

د بېلگې په توگه مو ولېدل، چې ارسطو د مريانو او کسبيانو په هکله کومې خبرې کړي، خو دهغه خبرې په حقيقت کې د هغه وضعيت څرگندونه ده، چې د ده په زمانې کې پي شتون لاره.

د دې لپاره چې موضوع روښانه شي، ښه ده لا ډېره څرگندونه وکړو:

وروسته تر دې چې د لمړني بشر ژوند ړنگ شو او ځينې په زور سره په ټولنه کې د څه باندېوالتياوو

خاوندان شول، چې د خلکو ډېرکي له هغو څخه بې برخې وو، لازمه وه، چې د خپلو بې ځايه باندپوالتياوو د بېلگو څخه پرته نور بنسټونه وتوگي او د خپل ځواک ستنې - د دې لپاره چې کلکې وي - د خلکو په فکر کې ځای کړي.

ورو ورو باندپوالتياوې په ځينو کورنيو کې ميراثي شوې، ورو ورو بشر خپل لمړنی ژوند هېر کړ، چې د کومو پېښو تر اغېزې لاندې له هغې ورځې نه دې ورځې ته رالوېدلی دی، ورو ورو د ټولنې بې برخو او وتلو خلکو هېر کړل، چې د دوی وضعه غیر طبيعي ده؛ ورو ورو افسانې خپرې شوې، چې دا وضعه له ازله په پښو ولاړه ده او هر څوک، هغه چې څه لري او که نه يې لري، په نيغه يې د خپل خالق نه ترلاسه کړي دي.

د بېلگې په توگه په پخواني مصر کې هغه چا چې تر ټولو ښې او ابره ورې زمکې په خپلې ولکې کې لرلې، داوه يې کوله، چې که ډولپالونکی (رب النوع) ايزس د زمکې پر مخ ژوند کاوه، هغه زمکې يې دوی ته بخښلې دي!

همدغه افسانې وې، چې ورو ورو د ټولنې زورويونکو په ګټه يې د قانون رنگ ځان ته واخيست.

له دې وروسته هيڅ مريه کولای نشول د ارباب له شکنجې نه وتبښتي، هيڅ کسبي قانونن دا حق نه لرلو ځان د اسيلو (نجاوو) په ډله کې وشمېري. هېڅ بزګر قانونن جرأت نلرلو، چې د خپل کار بور له قانوني لوټمارو پټ کړي. آيا بيا هم ويلاى شو، چې دا قانون ټولنيز تړون منځ ته روارى دى؟

لا څرګنده بېلګه وړاندې کړو: په پخواني روم کې کارېګر قانونن خپل کسب پورې تړلي وو او کولای يې نشول له کار څخه لاس اوباسي. کارېګرو قانونن له خپلې مېرمنې سره په جنسي اړيکو کې خپل واک نلرلو او د هغوى کسب قانونن ميراثي ؤ. د بزګرو نژاد قانونن په زمکې پورې تړلى ؤ او قانونن يې بايد ماليې ورکړې واى او بېګار يې کړى واى.

د پخواني روم د قانونونو او دودونو پر بنسټ د واده له دودونو څخه يو دا ؤ، چې د ناوې پر زلفو يوه

سانگه (نیزه) کېږدي. پوهېږی، دا کار اصلن له کومه راغلی دی؟

د دې کار اصلي لامل دا دی، چې سانگه لمړني بشر ته د خواکمنۍ نښه وه. لمړني بشر په همدې سانگې سره ښکار کاوه، غلیم یې واژه او ځان لپاره یې ښځه له نورو قبیلو نه تښتوله. ورو ورو دا دود له منځه لاړو، خو اغیزه یې پاتې شوه، یانې د روم دودونو او قانونونو غوښتنه کوله، چې د واده په موکه د ناوې په زلفو دې سانگه کېښودل شي، ترڅو په دې نښې سره زباته شي، چې سړی پر هغې لاسبری لري او ښځه د سړي د ښکار په حکم کې ده. نو گورو، چې اصلی کار له منځه ولاړ، خو قانون، د هغه پایله، چې د ښځې اېلانیټ له نارینه څخه دی، وساتلو.

په همدې توگه مالکیت په پخواني روم کې «مانشپیوم» نومېده، چې د لاس له کلمې څخه راغلی، یانې هغه څه ته چې انسان لاس اچوي او خپل ځواک پر هغه تحمیلوي، له دې ځایه د

مالکیت سرچېنه، چې وروسته د قانون له خوا په رسمیت پېژندل کېږي، څرگندېږي.

نو دا چې ځیني قانون د نیاوځلوی و انصاف بنکارندوی بولي او اند کوي، چې قانون جوړونکو له لمړۍ ورځې څخه د نیاوځلوی (عدالت) او انصاف د ساتلو لپاره د قانون په جوړولو پیل کړی، سمه نه ده.

قانون په حقیقت کې د ټولنیزې وضعې استاذی دی، چې هغه وضعه هم په جبر سره او د خلکو له ارادې او هیلو څخه پرته منځ ته راغلې ده. د بېلګې په توګه د روم په ټولنه کې شتمنو خلکو، چې ځانونه یې د نورو خلکو په پرتله د حقونو خاوندان ګڼل، دغه حقونه د دوی نیکونو په لمړي سر کې په زور سره لاس ته راوړي وو او وروسته یې د قانون بڼه ورکړې وه.

د یوه فرانسوي پروفیسر په خبره: «حق لمړی د زور معلول ؤ او د قانون لامل ؤ، خو وروسته هغه په خپله د قانون معلول وګرځېدو».

البتہ حُینِ پوهان چي پيدا شول، له هغه حُايه چي د قانونونو له اصلي سرچېني نه خبر نه وو، هڅه يې کوله، چي نياوگلو ي او انصاف په زر منځه سرينښو سره په دې قانونو پورې ومنلوي.

د بېلگې په توگه ارسطو غوښتل زبات کړي، چي مريه توب د ټولنې ضرورت دی د ساسانيانو د زمانې يوه پوه فکر کاوه، که دا ټول توپيرونه د بشر په منځ کې نه وای، د دنيا چارو اوډنه نه موندله او اصولن دا خبرې داسې پوهانو د نړۍ د خواکمنو د خوشمندو لپاره اختراع کولې. لازمه نه ده، ډېر لږې لارې شو. د فرانسې پاچا ۱۴م لويي، چي په اتلسمې پېړۍ کې يې سلطنت کولو، دومره جنگ او جگړې وکړې او ماليې يې واخيستلې، چي د فرانسې خلک بشپړ بېوزلي شول او ډېرکيو يې د خناورو په شان ژوند کاوه. يوه ورځ پام شو، چي کارونه يې خورا بې گټې او کرکه جن دي او پښېمانه شو او له يوه پوه سره يې د زړه خواله وکړه.

خو هغه پوه په همدې ډول د لیلونو سره زباته کړه، چې د پاچا اېلان (اتباع) هر څه چې لري، پر ده پورې اړه لري او اصولن د ژوندانه همدومره وسیلې هم، چې ۱۴م لویي له خپلو اېلانو څخه د مالیې په نامه نه دې اخیستي، لوی احسان دی، چې پر دوی یې لوړېدلی دی - په دې توګه ۱۴م لویي ته زباته شوه، چې هغه څه چې ده تر دې دمه له خلکو اخیستي، د ده حق دی او بیا هم حق لري، واخلي، نو خپل کار ته یې پایښه ورکړه.

پخوا همدا ډول خبرې وې، چې د قانون بڼه یې ځان ته نېوله. د پورتنیو خبرو پایله لنډه کړو.

۱ - قانون د پوهانو د هوښیارتیا، ټونیزو تړونونو او د خلکو د هیلو پر بنسټ منځ ته نه دی راغلی، بلکه د ټولنیزو پېښو تر اغېزو لاندې لاس ته راغلی او دهغو پېښو استاذی ؤ.

۲ - هر قانون د نیاوګلوی ښکارندوی نه دی. د دې لپاره چې د هر قانون پر ماهیت پوه شو، باید په

هغې وضعې او حالت کې، چې د دې قانون د پیدایښت لامل ګرځېدلی، څېړنه وکړو.

۳ - هر قانون مقدس نه دی، په هغه توګه چې ډاکټر ارانې په جنایې محکمه کې وویل: «یوازې هغه قانون مقدس دی، چې د خلکو د ګټو ساتندوی وي».

د نن ورځې خبرې اترې مو لږ څه ستونزمنې وې او موږ ونشول کولای، چې له دې نه یې ساده بیانې کړو.

له دې کبله د دې وړ دي، چې د لوستونکو له خوا د ډېر ځیرتیا وړ وګرځي.

اوس به د خبرې پایښه ونیسو او ووینو، چې بشر د دې توپیرونو د حل لپاره کومې هڅې پلې کړې؟

...

۷

څنگه د زیار ایستونکو زوښا (شیره) یې زبېښله؟

مخکې له دې چې د مریانو او د ټولنې نورو بې برخو له خوځښت نه خبرې وکړو، د هغو د ژوندانه او بې برخې توب په لا څرگندونې لاس پورې کوو، له دې کبله لمری د مریانو او زیاراستونکو د وضعیت په هکله به خبرې وکړو.

د مریانو ژوند: مریه په حقیقت کې ژوند نه لرلو، ولې چې د هېڅ حقوقي شخصیت خاوند نه ؤ او پرته د خپل ارباب له ترحمه یې کولای نشول چې کورنۍ ولري. نو یقینن پوختنه کوی، چې نو مریانو بیا څرنگه مړوښي کوله؟

باید په دې ټکي پوه شوي وی، چې کورولي د مریانو لپاره – په دې مانا چې تاسو پوهېږئ – شتون نه لرلو، یانې د واده قانونونو او مقرراتو د مریانو د واده لپاره شتون نه لاره.

ارباب کولای شول، هرکله یې چې غوښتي وای،
 مریه له خوب غبرگۍ (همخوابه) ورکړي او هرکله
 یې چې غوښتل، بېرته یې ځینې اخیستله. مریه له
 خوب غبرگۍ ورکول یوازې د ماشومانو لاس ته راوړو
 لپاره وو، چې هغه یې د ارباب د بڼې مېوه گڼله او د
 مریه ماشوم راوړل د ارباب د غوا خوشي راوړلو ته
 ورته وو!

البته کله ځینې مریان ترڅو نسلونو پورې د
 کورنۍ خاوندان وو، خو قانون د هغو کورنۍ په
 رسمیت نه پېژندله او ارباب کولای شول په هره
 موکه کې هغه کورنې وړاندې کړي.

که غواړی د مریه توب دور د مریانو او نورو
 زیاراپستونکو ژوند ځان ته مجسم کړی، د عمرو
 عاص خبرې یاد ته راوړی. عمرو عاص کله چې د
 مصر هېواد فتح کړ، ویې لیکل:

«دلته هسې خلک ژوند کوي، چې گواکې د دې
 لپاره پیدا شوي دي، چې د گبینو د مچنیو په توگه د
 نورو په گټه کار وکړي او د خپل کار له بور نه
 برخمن نه شي.»

د روم په مملکت کې شتمنو کسانو له ۱۰ څخه تر ۲۰۰۰۰ پورې مریان لرل او د ځینو د مریانو شمېر هومره ؤ، چې کولای یې شول یو لښکر په لار رهي کړي! چا به چې یوازې درې مریان لرل بېوزلی گڼل کېده!

موږ مخکې څرگنده کړل، چې له مریانو سره یې څرنګه چلند کولو، خو اوس څو بېلګې پر هغه څه چې ویلي مو دي، ورزیاتوو:

روميانو یو ډول وحشي کبانو ته خورا درنښت کاوه. کېسه کوي، چې د روم له شتمنو څخه یوه یو ډنډ لرلو، چې دغه وحشي کبانو ته یې په هغه کې وده ورکوله او هرکله به چې د ده یوه مریه کوم لوبښی د غفلت له مخې مات کړ، حکم به یې کاوه، چې هغه په دې ډنډ کې واچوي، تر څو د هغه وحشي کب خواړه شي.

د روم یو مشهور فیلسوف د اربابانو کلک نېونه داسې څرګندوي: «همدا چې مریه ټوخی یا پرنجی وکړي، همدا چې کونجی په غبر سره په ځمکه وغورځوي، په حقیقت کې غوسه ناکه کېږو. که

مريه يو څه په جگ غږ ځواب ووايي، که څېره يې د بدچلند نښې ولري، حق لرو، په مترو که يې ووهو او غالبن هم ډېرې کلکې مترو کې ووهو او يو غږې او يا غاښ يې ماتوو».

د روم له لويو پوهانو څخه يو اپيکت و، چې مريه نړۍ ته راغلی و، له هغه سره يې همدغه بدچلندونه وکړل او پښه يې ورماته کړې وه! که کوم ارباب له خپل مريه څخه ناراضه شوی وای، په شپو يې هغه په تورو کوهيانو کې بندي کاوه، په ورځو يې درانده زنځيرونه په غاړه کې وراچول او کار ته يې اړباسلو او غالبن يې د دې مريانو مخ په سرې اوسپنې داغلو.

په پخوانيو زمانو کې يې ميخانيکي ژرندې نلرلې او دانې يې په لاسې ژرندې، چې د مريانو په لاسو تاوېدې، وړه کول. دا کار تر ټولو گران و او عمومن د دې لپاره چې مريانو ته سزا ورکړي، دې کار ته يې اړ کول. په حقيقت کې د ژرندې کار روميانو ته د نن ورځې گرانو کارونو په دود و. د روم يو شاعر د دې ژرندو په بيان کې وايي: «هله تياره ورځي مريان،

چې ډوډۍ يې د وړو د ذرو ګرد دی، ژاړې، هلته د متروکو او زنځيرونو په خپلو کې د لګېدو غبر په هوا کې تاوېږي».

د روم يو بل لیکوال د ژرندې منځ داسې ستایي: «خدايه! څه بې وزلي خلک دی! پوټکې يې د مړي رنگ لري او د متروکو وهلو خاپ په هغه لېدل کېږي... دوی يوازې د کميس ټوټې پر ځان لري، دوی يې په داغلو سره په نښه کړي، سرونه يې خريلي دي، پښې يې په کړيو کې اېښودل شوي، ځانونه يې د اور له تاوه له جوړښته لوېدلي، بانه يې لوګۍ له منځه وړي، له سره تر پښو د وړو په دوړو کې ډوب دي».

اند مه کوی، چې خلک له دې چلند سره مخالف وو. هغو حقيقت هومره هېر کړی ؤ، چې خيال يې کاوه، دا چلند خورا نياويز دی.

د روم يو شاعر يوه مېرمن، چې خپل مريه باندې کړجنه شوه، داسې ستایي:

» - دا مريه په دار وځړوی!

- مگر خه گناه یې کړې، چې داسې یې وکړوو؟

- بی شعوره! مگر مریه هم سړی دی؟ ومې منله، چې خه یې کړي نه وي، زه غواړم په دار یې وځروم، زه امر کوم، زما پرېکړه باید دلیل واوسي».

د رومیانو دا لید د مریانو په اړوند، وروسته له هغه څخه هم چې مذهب یې بدلون وموند، پاتې شو. هسې چې یوه پېړۍ وروسته د مسیح له میلاده، کله به چې یو ارباب په کور کې وژل کېده، د هغه ټول مریان یې وژل او کله یې چې غوښتل دا قانون له منځه یوسي، یوه لوی فیلسوف مخالفت وکړ او د هغه قانون څخه په ملاتړ کې یې خبرې وکړې.

۸

ګلادياتوران

د روميانو له ملي نندارو څخه يو ګلادياتوران وو. هم هغسې چې مور نن تياتر ته ځو او هنرمندان زموږ لپاره نندارې جوړوي، روميانو هم ګرد او لوی ميدانونه جوړول، چې ګېرچاپېره يې د ناستي لپاره ځايونه وو او په منځ کې يې يو پراخ ډګر شتون لاره. په دې ډګرونو کې يې مريان اړباسل، چې په خپلو کې او يا له وحشي ځناورو سره وجنگېږي. دې مريانو ته يې ګلادياتور ويل. دې بېوزلو د يو بل وينې تويولې او يا د وحشي ځناورو په لاس به ريتې ريتې کېدل او روميانو له دې نندارې نه خوند اخيستلو.

روميانو د سزار په زمانه کې توانېدلي وو، چې په يو ځل په يوې موکې کې ۳۲۰ جوړې ګلادياتوران په جنگ واچوي. «اوګوس» د روم امپراطور د خپل ژوندانه په ترڅ کې ۱۰۰۰۰ جوړې ګلادياتوران په

خپلو کې جگړې ته اړ کړل. «تراژن» در روم بل امپراطور همدغه شمېر یوازې د ۴ میاشتو په ترڅ کې په خپلو کې په جنگ واچول.

هغه مریه به چې په جگړې کې ماتې خوړله، په هماغه میدان کې یې سر ترې پرې کولو. عمومن محکومان به یې دې کار ته اړ کول، خو غالبن مریان او جنگی بندیان وو، چې دې کار ته به یې اړ باسل، هسې چې هر کله به د روم دولت بری وموند، د گلاډیاتورانو لویې ډلې به د وهلو ټکولو ډگر کې وشپنډلې شوې.

د روم یو ویاند، چې زموږ د تېرو زمانو د «افکارو ودې» ویاندانو ته ورته ؤ، په خپلې یوې وینا کې امپراطور ستایي، چې د بندی «وحشیانو» ټول لښکر یې د ډگر منځ ته راوستی او د غلیمانو ماته یې د ولس د تفریح وزله جوړه کړې ده. «کوم بری کېدای شي له دې نه لا لوی او لا ښکلی وي؟» دا نندارې نه یوازې د روم په ښار کې وې، بلکه د ایټالیا په ټولو ښارونو کې تکرارېدلې.

ای لوستونکيه، آیا نه غمجن کېږي؟

آیا فکر نه کوې، چې دې بېوزلي بشر خومره خور
 ګاللی دی! برسېره پر دې د روم له لویښت او ویارونو
 ډېر اورېدلي او ښایي د خپل عمر ارزښتناکه برخه
 دې د روم د امپراطورانو د تاریخ په زده کړه تېر کړې
 وي، خو کېدونکې یې ګڼو، چې ښایي له هغه څه
 څخه، چې موږ د تاریخ له څنډو او څنګونو څخه
 راټول کړي دي، تا ته څه نه وي ویلي، کېدای شي د
 روم له دغو اوسېدونکو د ژوندانه له ښې تر اوسه
 ناخبره وې. ولې؟ د دې لپاره چې له مریانو څخه
 عمومن د پیسو او زور لپاره کار اخلي او تاریخ یوازې
 د زورویونکو او د هغوی جنایتونو لپاره جوړوي.
 هسې مورخ لږ پیدا کېږي، چې د ومره جنایتونو په
 هکله، چې د سل هاؤ زره بیوزلو خلکو د ژوندانه
 ننداره یې جوړوله، څرګندونه وکړي.

دلته له دومره څېړلو او وحشت څخه خبرې نه
 کوي، خو هلته چې خورېدلي خلک ځان خوځوي او
 د ناتار او خور زنجیزونو د ماتولو لپاره لاس په کړنه
 پورې کوي او خپلو څو زره کلنو غلیمانو ته، له هغه

سزا څخه چې دوی یې وړ دي، یو په زرمه سزا ورکوي، د مورخینو چیغې پورته کېږي او د خپلې افسانو جوړولو بشپړ استعداد د دې «ځناورو» د ځناورتیا او خبرنتوب د انځورولو لپاره په کار اچوي! دا ډول مورخان زموږ له پامه، چې د بشر د حقیقي تاریخ زده کړه غواړو، کوم ارزښت نلري او موږ باید د هغو درواغجنې انځورونې د تاریخ له پانو لېرې کړو.

یوازې مریان د روم په هېواد کې بدمرغه نه وو. د روم هېواد اوسېدونکي اصولن په دوو برخو ویشل کېدل، یو هغوی، چې ځانونه یې د ډېر لوړ نژاد څخه گڼل او نوم یې «پاتریسین» ؤ، بل هغوی، چې ویل یې د لا ټیټ نژاد څخه دي او «پلبین» نومېدل. یوازې پاتریسینانو کولای شول، دولتي چارې ولري، یوازې دوی کولای شول مذهبي دودونه ترسره کړي، یوازې دوی د سنا مجلس جوړولو.

کله چې بشپړه دولتي چارې، د قانون جوړولو بشپړه دستگاه او ټول مذهبي دودونه د پاتریسینانو په لاس کې وو، په ښه توګه کولای شو اټکل وکړو،

چې دولتي دستگاه يوازې د پاتريسینانو په ګټه تاوېده، قانون د دوی په ګټه جوړېده، مذهب يوازې د دوی په ګټه حکم کولو، دوی زور درلوده او له دې کبله هم دولت، قانون او مذهب د دوی مال ؤ.

پلېنان عمومن بېوزلي خلک وو، چې عمومن په بزګرۍ او کسب بوخت وو او هرکله به چې کومه جګړه پېښېدلې، دوی به یې د جنګ ډګر ته استول. دا بېوزلي غالبان د نیشتمنۍ (فقر) او بېوزلۍ له زوره اړ کېدل، د پیسو له خاوندانو څخه پور واخلي، خو که د پور د پرې کولو موکه به چې راوړسېده او پوروړي کولای نشول خپل پور پرې کړي، غوښتونکي حق لرلو د «قانون سره سم» هغه خپل مریه کړي.

په هر هېواد کې چې قانون د زورویوونکو خلکو په ګټه جوړ شي، همدا ډول زلنډیزه او ملا ماتوونکي قانونونه به پر بېوزلي ولس بار شي او اریانیا په دې کې ده، چې زورویوونکي تل تمه لري، چې دا ډول قانونونه ولس مقدس وګڼي او له هغو څخه اطاعت وکړي.

پلینانو - یانی د ټولنې بې برخو - د خلکو د وگړو ډېرکی جوړولو او هر هېواد چې د خلکو ډېرکی یې تر فشار لاندې وي، هسې دیگ ته ورته وي، چې د اور پر سر یې کېږدي. البته چې دا دیگ به تل د پاڅون او خوټېدلو په حال کې وي..

بدمرغه خلک هم تل د ځان د خلاصون لپاره په هڅو او اعتراض او پاڅون کې دي.

کله په ژوره توگه پام شوي یاست، چې ولې د سماوار په مخ یو وړوکی سوری جوړوي؟ دا سوری د دې لپاره دی، چې هرکله که د سماوار جوش ډېر شي او بخار وکړي، هغه سوری خلاص کړي، ترڅو یو څه بخار بهر ووځي او که نه سماوار به چاود کړي. په ټولنې کې هم په همدې توگه دي. کله چې خلک د ناتارو له اوره په خوټېدو راځي او شونې کېږي، چې په یوځل سرغړونه (طغیان) او پاڅون وکړي او د ټولنې ناتاریزه قانون مات کړي، زلند خلک، چې تل په خپلو چارو کې احتیاط کوي، د خلکو د احساساتو لپاره د وتلو یوه لار خلاصوي، تر

څو په دې توگه د خلکو د سر پورته کولو فشار لږ شي.

د روم زورويوونکو هم همدا کار کولو. هرکله به چې د پلېنانو اعتراض زور واخيست او چاره به يې هډوکي ته ورسېده، پاتريسنانو، د دې لپاره چې په دې اور يې اوبه شپنډلې وي، په نذر او نياز به يې پيل وکړ او ان ځينې پوروړي به يې د مريه توب له بنده ازاد کړل.

د هغو وضعيت او ټکي سم زموږ د ټولنې وړيا خوړونکو په دود وې، چې کله نا کله په داسې چارو لاس پورې کوي، د خير بنسټگنې ټولنې جوړوي او وريژې ويسي.

البته د پاتريسنانو دا مهرباني لنډپايې وې او همدا چې د خلکو د پاڅون فشار به لږ شو، دوی خپل ځندن چلند په مخه وړلو.

له زېږيزه وړاندې په ۲۶۰م کال کې يوه ورځ يو بېوزلی پوروړی د خپل پورغوښتونکي له کوره وتښتېدو او د روم ميدان منځ ته راغی. دې بېوزلي ته يې هومره شکنجه او ځور ورکړی ؤ، چې بشپړ

خان يې په زخمونو باندې پوښل شوی ؤ. خلک د دې نندارې له کتلو څخه راوپارېدل او خوځښت يې وکړ او وسله يې اوچته کړه او غرونو ته يې کډه وکړه. د روم دولت له هغو سره جگړه وکړه او په پای کې د دې لپاره چې هغوی کرار کړي، اړ شو هغه پورورپی ازاد کړي او د پلېنيانو ځينې غوښتنې ومنې.

پلېنيانو داسې ډېر پاڅونونه وکړل او ورځ په ورځ لا زړه ور شول، هسې چې پاتريسينانو اټکل وکړ، چې وضعیت د دوی لپاره خطرېزه دی.

کېسه کوي، چې يوه ورځ (له زېريز نه دوې پېرې وړاندې) يو ارباب د مريانو په لاس ووژل شو. کله چې دا پېښه خپره شوه، يوه ليکوال وويل: «دا هسې خطر دی، چې موږ ټول تهديدوي»، مقصد يې دا ؤ، چې «نن د هغه وار ؤ، سبا به زموږ وار وي». دې ليکوال حق لاره، ولې هرکله چې د خلکو پرگنې د يو موټي زلندو تر فشار لاندې راشي، له لاسه چې ټکونې خوري، اند کوي، چې دا زلندي په شخصي توگه هم د ځواک او زور خاوندان دي او روږدن (عادت) نه پورته پياوړتياوې لري. خو همدا

چې له مظلومانو څخه یو کس جرأت وکړي او ښکاره کړي، چې زلند کومه ځانگړې پیاوړتیا د مظلوم په پرتله نلري، دا خبره د نورو مظلومانو د زړه وړتیا لامل گرځي. ورو ورو هغوی هم په هڅه کې کېږي، چې دا خبره وازمويي. له همدې کبله هوښیار خلک به چې کله ځواکمن شول، خپل غلیمان به یې په ځانگړې توگه د خلکو په مخکې له منځه وړل، تر څو ولس وويني، چې دغوی له عادي کسانو څخه پورته نه دي او بلکه له هغو نه هم لا ضعیفه دي.

په هره توگه هغه پېښو چې وروسته رامنځ ته شوې، زباته کړه، چې هغه لیکوال بشپړ حق درلودلو. مریان ورځ په ورځ لا زړور شول او خپل اعتراضونه او پاڅونونه یې زیات کړل او هر ځل پاتریسینان اړ وو، د دوی ځینې غوښتنې ومنې.

وروستی او تر ټولو کلکه جگړه، چې مریانو د خپل خلاصون لپاره پیل کړه، د سپارټاکوس جنگ ؤ، چې له زیږیزه وړاندې ۷۳م څخه تر ۷۱مه پورې یې بهیر وموند.

۹

د سپارتاکوس جگره

تاسو د ډېرو لښکر کښو او نړۍ نېوونکو نومونه اورېدلي، چې هېوادونه یې د خپلو اسونو تر پلونو لاندې وران کړل، ښځې او نارینه او زاړه او ځوانان یې په خاورو او وینو کې وغزول، له ککړیو یې منارونه جوړ کړل او بشري تمدن ته یې بې شمېره زیانونه ورسول، خو اند نه کوم، چې د سپارتاکوس نوم مو اورېدلی وي.

سپارتاکوس د هغه کارونو په شهادت سره چې کړي یې دي، له سترو مشرانو څخه ؤ او د روم لوی مشران یې عاجز کړل. د ده کارونه له هغه ځایه چې د هېوادونو نېولو لپاره او زور ویلو لپاره نه وو او بلکه غوښتل یې، چې خلک د زور له بنده خلاص کړي، نوم یې د ډېرو مورخانو له قلمه لوېدلی دی، ولې چې مورخان عمومن د خپلې زمانې د دولت جیره

خوړونکي دي او تل خپله ژبه او قلم د زلند د ستاینو لپاره وقفوي.

خو تاسو چې له ناتاره بېزار یاست، ډېر پر خای دی، چې د سپارټاکوس نوم زده کړی او د ده د جگړو کېسې مغزو ته وسپاری، په ځانگړې توگه چې کولای شی پرتمینې پایلې له هغو څخه لاس ته راوړی.

تر زیږیزه وړاندې ۷۳م کال کې یې ۲۰۰ کسه گلاډیاتوران د کاپو بنار خواته، چې د روم له ښارونو څخه و، بېول، تر څو هغوی په ډگر کې د یو بل وژلو ته اړ کړي. دغه کسان چې له خپل برخه لیک څخه دردېدلي وو، له دې سپکاویو څخه چې دوی ته کېدل، خورا په تنگ شوي وو او په خپلو کې یې پرېکړه وکړه، چې یوبل ته د ورورولۍ لاس ورکړي او د خپل وضعیت لپاره هڅه وکړي.

د هغو په منځ یو کس د سپارټاکوس په نامه و، چې ډېر هوښیار او د ځوانۍ روح او غښتلی ځواک یې لاره. سپارټاکوس، چې پخوا یې د ایټالیا په

شمال کي شپنتيا کوله، کله هم چي د مريه توب په
 زنخير کي بنکېل شو، ازادي يې له ياده ونه اېستله او
 خپل هم زنخيري يې ازادي ته ولمسول.
 سپارتاکوس بنکاره کړه، چي د بشر وگړي په خپلو
 کي برابر دي او دا ټول توپيرونه چي په دوی کي پيدا
 شوي، ټولنيز وضعيت يې لامل دی. که مريان
 همت وکړي، کولای شي دې ټولنيز وضعيت ته
 بدلون ورکړي او ځانونه د بندگي له بنده وباسي. د
 سپارتاکوس خبرو په ملگرو باندې اغېزه وکړه او
 سپارتاکوس وکولای شول د هغو له ۷۶ کسانو سره
 وتبتي.

د سپارتاکوس د ټولو ملگرو لاسونه تش وو، خو
 خپل لاسونه يې په لاره کي ډک کړل او د وسلې يو
 کاروان يې لوټ کړ او کله چي د کاپو د ښار لښکر
 غوښتل چي د هغو مخنږی وکړي، هغوی يې بې
 وسلې کړل او په پای کي يې د وزو غره سر ته کډه
 وکړه.

د روم په ښار کي پاتريسينان په اندېښنې کي
 ولوېدل او د سپارتاکوس د مخنږي لپاره يې يو

۳۰۰۰ کسيزه لښکر ولېرلو، خو سپارټاکوس هغو ته ماتې ورکړه. دې کار يوه ښه پايله پيدا کړه او هغه دا وه، چې مريان پوه شول، چې يو ځواکمن ملاتړ يې موندلی دی او ډلې ډلې د غره په لور وتښتول او له سپارټاکوس سره يوځای شول.

بيا هم دوه ځلې نورې دوې ۲۰۰۰ کسيزې ډلې د سپارټاکوس جگړې ته ولېږدول شوې، خو سپارټاکوس هغه بشپړه درې وړې کړې او له منځه يې يووړې.

هغه څه چې په سپارټاکوس کې د ستايلو وړ دي، دا دي، چې دی له دې برياوو څخه مست نه شو او خپل عقل يې له لاسه ورنکړ او له غره نه رابښکته نشو. يوازې کله کله له غره نه رابښکته کېدو او ښارونه يې لوټول او د ټولنې مريان او نور بې برخې يې د ځان خوا ته جلبول.

خو يو شی د سپارټاکوس د ځورېدو لامل شو او هغه دا وو، چې له هغه ځايه چې د ده سرتېري ډېر شول، هغو ته د ډوډۍ رسول خورا گران شول.

سپارتاکوس غوبنسل چې له هغه اندېښنې څخه چې روميانو ته ورپه برخه شوې وه، گټه پورته کړي او خپل ملگري د آلپ له غرونو څه تېر کړي او د روم د امپراطورۍ له حدود څخه يې بهر ته وباسي، تر څو هغوی ازاد شي، خو له بده مرغه ټولو مريانو د ده هوښياري نرله او نه پوهېدل، چې د دوی وضعیت نشي کولای تر ډېرې اوږدې مودې پورې پايښت ومومي او هر څه ژر تر ژره بايد له موکې نه گټه پورته کړي، د بنسټيزې چارې په فکر کې واوسي.

په دې موکه کې روميانو څو گڼ شمېرې ډلې، چې يوه ډله يې په يوازې توگه له ۱۰،۰۰۰ تنو څخه جوړه شوې وه، د رومي سپړيو په مشرۍ د سپارتاکوس جگړې ته ولېږل. سپارتاکوس دغه سرتېري او مشران، چې په نړۍ کې په جنگېدو نامتو وو، بشپړ مات کړل او په ښه توگه بريالی شو.

بيا دلته د پام وړ موضوع دا ده، چې سپارتاکوس تېر وختونه او هغه بلاوې، چې د مريانو پر سر يې

رواستلې، هېرې نکرې او د دې پر خای چې د جگړې بنديانو سرونه هم هلته په میدان کې پرې کړي، د هغو له منځه یې خلور سوه کسه وټاکل او امر یې وکړ، چې هغه د «لوړ نژاد» خلک د ګلادیاتورانو په څېر په ډګر کې پخپلو کې په جنگ بوخت شي، تر څو د زور خوند وڅکي او هغو او نورو خلکو ته زباته شي، چې هغه څه چې خلک خواروي، هغه یوازې زور دی او مریه له دې کبله چې زور یې پر سر ولاړ دی، خوار دی، نه له دې کبله چې نوم یې مریه دی. زور د مریه له سره پورته کړی او وویښی، چې هغه هم لکه د نورو هسې کس دی او که نور هم د ده په شان په زور اخته شي، هم هومره به خوار شي.

سپارټاکوس یوه بله ۱۰، ۰۰۰ کسيزه ډله ماته کړه. خو د دې پر خای چې پرمختګ وکړي، یو ځل په شا شو، ولې چې د بنارونو خلکو له ده سره موافقت نه کاوه او سپارټاکوس د خپل لښکر د خوړو له چمتو کولو څخه پاتې راتلو. سپارټاکوس د

سہیل (جنوب) پہ لور لاڙو، ترڅو د هغه ښارونه له خوږو څخه، چې پروسرکال یې فتح کړي وو، گټه پورته کړي. دا خبر روم ته ورسېدو او ټول په خوځېدو راغلل او بیا یې لښکر ولېږلو، چې د سپارتاکوس د شاته کېدو مخنیوی وکړي، خو سپارتاکوس په هېڅ ډول زیانمن نشو او ځان یې، هغه ځای ته چې غوښتل یې، ورساوه.

ورو ورو د سپارتاکوس بریاؤو په روم کې بې هانده (حده) ترهورتیا رامنځ ته کړه او په ځانگړې توگه د شتمنو موقعیت داسې د خطر سره مخامخ شو، چې مصمم شول، چې هر څنگه کېږي، د ده ولې وباسي. البته هر څوک چې ډېر شتمن ؤ او لا ډېر مریان یې لرل، د سپارتاکوس له جنسه ډېر ډارېدو او گټو یې لا ډېره غوښتنه کوله، چې د سپارتاکوس غم وشکېږي. له دې کبله رومیانو د روم په اوسېدونکو کې تر ټولو نه بډایو له ډلې نه یو کس د دې دندې لپاره وموند، چې نوم یې کراسوس ؤ.

کراسوس، چې د اشکانیانو په زمانه کې له ایران سره هم ځینې جگړې کړې وې، نږدې ۱/۸۰۰/۰۰۰ دیناره (رومي پیسې) شتمني یې لرله او خپله ډېره شتمني یې د داخلي جگړو او د روم د اوسېدونکو له وژلو څخه لاس ته راوړې وې. دا کس خورا کبرجن او د هر ډول احساس څخه تش ؤ.

تر زېږیزه مخکې د ۷۲م کال په مني کې یې کراسوس ته ۱۰ لږبونه (هر لږبون نږدې ۶۰۰۰ کسه کېږي) ورکړل، چې سپارتاکوس ته ماتې ورکړي، خو سپارتاکوس، چې خپلو ټولو کسانو ته خواږه رسولای نشول، ناچاره شو، چې دوی په دوو برخو وویشي او له همدې کبله یې ځواکونه کمزوري شول. د سپارتاکوس د لښکریو ډلې، چې ۱۰،۰۰۰ کسان وو، ماته وخوړه، ۶۰۰۰ کسان یې ووژل شول او ۹۰۰ کسان یې د رومیانو په لاس کې بندیان پاتې شول. نورې ډلې یې هم په شا شوې.

سپارتاکوس، چې ځان له دې مهمې پېښې سره مخ وکتو، پرېکړه یې وکړه، چې د ایټالیا په سهېل کې د سیسلي جزیرې ته لاړ شي، ولې چې د سیسلي

جزیرې ډېر غنم لرل، هسې چې هغه خای ته یې د
«روم د غنمو جزیره» ویله او خلک یې تل له پاڅون
لپاره چمتو وو.

سپارټاکوس خپله پرېکړه پلې کړه او په بهرۍ کې
سپور شو، خو د سیسلي بهرنيو، چې دی یې وړلو،
خپل هوډ مات کړ او د هغه خای حاکم دولت ته
خوښمنډو لپاره په تنگیو کې په دفاع اخته شو. له
دې کبله سپارټاکوس اړ شو، د ایټالیا جزیرې څنډو
ته پناه وېسي. کراسوس چټک له لارې راوړسېدو او
دی یې کلابند کړ.

ژمی هم راوړسېدو او خواړه نه موندونکي شول،
هسې چې که سپارټاکوس له محاصرې څخه راوتی
نه وای، له منځه تللو، له دې کبله سپارټاکوس په
هڅه کې شو، چې له کراسوس سره په خبرو شي او
سوله وکړي. خو دا کار شونی نه ؤ، ولې چې لمړی د
اربابانو د گټو په ضد ؤ او هغو غوښتل، هر څنګه چې
کېږي، سپارټاکوس او دا یاغي مریان له منځه
ېووړي او داسې ښکاره کړي، چې هر څوک که
وغواړي چې ځان ازاد کړي، له وژل کېدو پرته بله

پایله نه لري. دوهم کراسوس غوښتل چې د سپارتاکوس په ماتولو سره یو نوی ویاړ لاس ته راوړي او ځان لا لوی کړي. په پای کې د سپارتاکوس وړاندیز رد شو او په محاصرې کې پاتې شو.

خو سپارتاکوس دلته یوه لویه هوښیاري وکاروله، یوه شپه چې واورې وربدلې او هوا توپاني وه، یوازې د خپلو ملګرو له درو څخه یوې برخې سره، پرته له دې چې نور خبر شي، هغه ډنډ چې د ده د لښکر نه یې چاپېره کڼلی ؤ، په یوه ځای کې د خاورو او بوټو سره ډک کړ، له هغه نه تېر شو او ځان یې له محاصرې نه بهر ووپسته. کراسوس ناچاره شو کلابندي خوشې کړي او د سپارتاکوس په تعقیب بوخت شي. په دې چل سره هم سپارتاکوس خلاص شو او هم نور ملګري یې.

کراسوس هلو ځلو کې شو او اړ شو له روم څخه مرسته وغواړي. هغو هم پمپه لوی مشر د ده مرستې ته ورولبږه. بیا هم څو ځلې د سپارتاکوس او کراسوس ډلو تر منځ اخ او ډپ پېښ شو او په هغه

جگرې کې، چې د بروتیوم په غرونو کې پېښ شو، لمړی د کراسوس پوځ ماتې وخوړه، خو له جنگه لا څه نه وو تېر شوي، چې سپارتاکوس له وړانه نه زخم وخوړو. سپارتاکوس په زنګانو ولوېده او تر وروستي دمه په زنګانو روان ؤ او جنگېدلو، هسې چې ونه توانېدل د ده مړی د نور مړو له منځه، چې یو د بل په سر پراته وو، ومومي.

په دې جگړه کې زر کسه رومیان، یانې د «لور نژاد» زر کسه د مریانو په توره په خاورو کې پرېوتل، خو په پای کې جنگ د مریانو له ماتې سره پای ته ورسېدو او کراسوس پرته له کوم رحمه هغه ټول ووژل او د بنديانو په هکله یې، چې شمېر یې تر ۶۰۰۰ ډېر ؤ، امر وکړ، چې د کاپو له ښاره تر رومه پورې د ده د لارې په سر په صلیبونو باندې مصلوب کړي!

د سپارتاکوس یوې ډلې، چې له ۵۰۰۰ کسانو نه جوړه شوې وه، هڅه وکړه، چې ځان شمال لور ته ورسوي او د روم له سرحده ووځي، خو پمپه د روم

مشر له شماله راوړسېدو او دوی ته یې ماتې ورکړه او تر وروستي کسه پورې یې عام وژنه وکړه او په دې توګه هغه هم د دې وژلو له لارې یو ویار تر لاسه کړ! سپارتاکوس او یاران یې په پای کې ووژل شول، خو په دې خوځښت سره یې ښکاره کړل، چې مریان له هوبنیاری او نبوغ څخه بې برخې نه دي او که په خپلو کې د یووالي لاس سره ورکړي، وروونکی ځواک به ولري.

د سپارتاکوس د خوځښت اهمیت په دې کې لندوو، چې د ده د ماتولو لپاره هومره رومي لښکر ته اړه پیدا شوه، چې سزار د روم امپراطور په اتو کلو کې د اوسنۍ فرانسې د فتحې لپاره کارولی و! او حال دا چې د سپارتاکوس خوځښت له دوو کلو نه ډېر و نه غزېدو او د زیریز نه مخکې ۷۱م کال کې له منځ لاړو.

له دې نه وروسته د روم دولت مریانو باندې بندیز ولګاوه، چې نور وسله ولری او په دې موضوع کې یې هومره کلک نېونه وکړه، چې وایي، یوه ورځ

یو شیون یې په دې گناه، چې یو خنځیر یې په
سانگې وژلی ؤ، وواژه!

له دې تاریخه څه پایله اخلو؟

۱- د ټولنې بې برخي، چې ډېرکي دي، که په
خپلو کې د یووالي لاس ورکړي او ځان بنسندنې ته
چمتو واوسي، داسې ځواک جوړوی شي، چې د زور
دستگاه ونړوي. د سپارټاکوس جگړه له دې کبله
وحشتناکه وه، چې هغو بېوزلو، چې دغه جنگ یې
پیل کړی ؤ، د زړه له کومې د دې جگړې لپاره
چمتو شوي وو او له هغه ځایه چې څه شی یې نلرل،
چې په دې جگړې کې یې له لاسه ورکړي، بې پروا
له غلیم سره یې جگړه کوله.

۲- هرکله چې د ټولنې بې برخي د زور دستگاه
د ماتولو په هڅه کې شي، باید له مخکې یوه نقشه،
زده کړې او ټاکلې تشکیلات ولري، گوندې خپل
بری پای ته نشي رسولی. د سپارټاکوس پاڅون هم
له همدې کبله پرېکړنده پایلې ته ونه رسېد، چې د
ټولنې یو شمېر بې برخي د فشار پر ضد د طبیعي
عکس العمل له امله پرته له مخکېنې نقشې څخه په

خپلو کې سره ټول شوي وو او که څه هم سربښندنه یې لرله، خو د پرېکړنده پایلې لاس ته راوړلو له دود سره بلد نه وو.

۳- د ټولنې زورویوونکي، څومره ځواک هم چې ولري، د ټولنې بې برخو د ټکولو لپاره یې کاروی او له هېڅ چل، ټگۍ او ناځوانۍ څخه پروا نه لري او وروسته له هغه چې بریالي شول، د دې ازادۍ غوښتونکو خلکو سره په بشپړه ځناورتیا او قساوت چلند کوي.

هرکله چې د ټولنې بې برخي د زور په وړاندې لاس په مقاومت پورې کوي، باید په بشپړه توګه دې ته پام وي، چې که ماتې وخوري، پرته له بشپړه بېوزلۍ او یا مرګ څخه بله لار ورله نه پاتې کېږي او له دې کبله نو په خپله پرېکړه کې باید تم نشي او له هېڅ راز سربښندنې څخه ډډه ونکړي.

یوه ورځ مې خپل یوه دوست ته همدا ټکې څرګندولو، چې د نړۍ زورویوونکي د دې لپاره چې خپله موخه پر مخه کړي، له هېڅ ناځوانۍ څخه ډکې وسیلې او تزویز نه باک نلري. دی مخالف ؤ. ومې

ویل خورا رنه بېلگه تا ته راوړم. آيا منې چې لوی کوروش د نړۍ تر ټولو څخه ځوانمړده نړۍ نېونکی ؤ. دې کس یوه ورځ د ځوانۍ په ورځو کې له پلاره وپوښتل: «پلاره، د دې لپاره چې څوک په غلیم بریالی شي، څه شیان لازم دي؟» «... دې موخې ته رسېدو لپاره باید سړی موکې ته سترگې وغړوي، خپل ځواک پټ کړي، دروغجن وي، غولونه وکړي، غلا وکړي، لوټ وکړي او په هر څه کې په غلیم باندې بر شي».

د ټولنې د بې برخو ډېر خوځښتونه له همدې کبله، چې دوی خپل غلیمان نه پېژندل او د هغو دغه فورمول یې هېرولو او په هغو یې باور کولو، له منځه ولاړل. خو د ټولنې بې برخي دا فورمولونه نباید هېر کړي.

۱۰

د مریه بدلون په سرف باندې

مریانو د خوځښتون له امله وروسته له هرې څه مودې څخه نوې باندېوالټیاوې لاس ته راوړې او ازدي ته نږدې کېدل، خو څو نوره شیان هم وو، چې د دوی په ازادۍ کې یې عمده اغېزه لرله:

د روم دولت ډېر هېوادونه تر خپلې ولکې لاندې راوستي وو او د هغو ټولو شتمنې یې د روم ښار خواته وړلې. د روم دولت په حقیقت کې هسې دستگاه وه، چې په زرگونو کسانو یې فشار راوړلو، د هغو زوبنا (شیره) یې اېستله او رومیانو ته به یې ورکوله. د کار عمده ځواک په روم کې مریانو جوړولو، چې د مغلوبو هېوادونو وگړي وو. په لمړي سر کې چې د روم دولت پراختیا وموندله او دا ټول مریان یې په خپلې ولکې کې راوستل، د هغه کار په پایله کې، چې په مریانو یې سرته رساوه، د رومیانو په شتمنۍ کې خارق العاده زیاتۍ رامنځ ته شو. خو دغه

پرمختگ تل پایبست کولای نشو، ولې چې مریانو له دغې شتمنۍ نه هېڅ برخه نه لرله او پوهېدل، چې که د کار بور یې څومره هم ډېر شي، د هغو برخه به له خوړلو او نه مرلو څخه ډېره نه وي او له دې کبله یې ګټه نلرله، چې د کار افزار بشپړ کړي او د کار ابره پورته یوسي. اصولن دا موضوع په ازموینه کې زبات ته رسېدلې ده، چې هرکله چې ځیني د متروکې په زور په کار بوخت وي، د کار ابرې یې له هغو کسانو څخه چې له شوقه په کار بوخت دي، په څو ځلو لږه وي.

دوی هېڅکله د کار د افزارو د بشپړولو او د ابرې د پورته وړلو په فکر کې نه دي او دقیق افزار د بې پامې په پایله کې خرابوي. در روم په هېواد کې برسېره پر دې، چې له مریانو سره یې دا ډول چلند کاوه، اصولن لاسي کار یې خوار ګڼلو او دې موضوع هم د روم اقتصاد ته لوی زیان رسولو.

د روم دولت د دې لپاره چې دا زیانونه جبران کړي، اړ و نوي هېوادونه ونیسي او نوي مریان لاس ته راوړي، تر څو په دې توګه د دوی د شتمنۍ تله

لا درنده شي. خو دې هېوادنپولو هم پايپنه موندلې نشوه. د روم دولت په پای کې د ایران له دولت سره، چې هغه هم خواکمن او نړې نیوونکی ؤ، مخ شو او نور یې پرمختګ ونکولای شو.

په دې توګه د روم دولت اقتصاد په یوه پای تړي کې بند شوې ؤ او لازمه وه، چې یو ټولنیز بدلون رامنځ ته شي او دی له پای تړي څخه راوباسي.

د روم په هېواد کې بزګرو – پرته له مریانو، چې د زیاراستونکو ډېرکي یې جوړاوه – هغه کسان وو، چې د خپل کسب او ان د خپلو اوسېدو ځای د بدلولو واک یې نه لاره او د هغو نژاد اصولن د زمکې څېښتن پورې تړلی ؤ. دې ازادو بزګرو د مریانو په پرتله څه ښېګڼې درلودلې، خو ورو ورو د مریانو وضعیت د دې بزګرانو وضعیت ته نږدې شو. یانې ورو ورو دود شو، چې مریان له هغه زمکې څخه پرته، چې کرهڼه پرې کوي، بل چېرې خرڅ نکړي، تر څو زمکه یې بزګره پاتې نه شي او له څو پېړیو وروسته دې تګلارې وده ومونده او د دې لپاره چې مریان خپل کارته مینه وال واوسي او زیاته ابره تولید

کړي، دوی یې د مریه توب له بنده راواېستل او ویې ویل، چې له دوی څخه هر یو د یوې خیرې زمکې څخه د ابرې پورته کولو حق ولري، خو د دې زمکې په بدل چې ده ته ورکول کېږي، د خپلې ابرې یوه برخه باید ارباب ته ورکړي او هغه لپاره بیگار وکړي، خو د دې ابرې کچه او د دې بیگار موده هومره وه، چې نږدې د کار ټول بور یې د بزگر له لاسه اېستلو. ازاد شوی بزگر نور د پخوا په شان د خپل کار د ابرې د کچې په هکله بې توپیره نه پاتې کېده، ولې چې یاد شوې ابره اصولن په ده پورې اړه لرله او ده هیله لرله، چې له هغه نه برخه من شي.

د مریه توب په دور کې هر څه چې د مریه له کاره لاس ته راتلل، اصولن د ارباب برخه وه، خو په دې دور کې د «ازاد شوي بزگر» د کار بور اصولن په ده پورې اړه لرله، خو د هغه عمده برخه یې، د هغه هوډونو پر بنسټ چې پر ده باندې تحمیل شوي وو، ارباب ته پرېښودل. دې ازاد شویو بزگرو ته سرف او د دوی دور ته سرواژ وایي، چې هماغه فیوډالي دور

دی. سرفان په زمکه پورې تړلي وو او د زمکې په
 خرڅلا سره له یوه ارباب نه بل ته منتقلېدل.
 نو ګورو، چې مریه توب نه یوازې د مریانو په ګټه
 نه وه، چې د اربابانو په ګټه هم نه وه او د هغو زمکې
 په سرواړ باندې بدلې شوې او هغه څه چې له دې
 بدلون سره مرسته وکړه، د جرمنانو یرغل په روم
 باندې ؤ، چې د روم دولت سازمان ته یې ماتې ورکړه
 او د نویو اړتیاوو پلي کېدل یې اسان کړل. دا یرغل،
 چې د مریه توب په دور باندې پرېکنده ګوزار ګڼل
 کېږي، له زیریز نه وروسته په څلورمې پېړۍ کې
 پېښ شو او د سرواړ دور څه نا څه تر اتلسمې پېړۍ
 پورې یانې نږدې څوارلسو پېړیو په موده په اروپایي
 هېوادونو کې پاته شو.

۱۱

د کوچنیو او منځنیو مالیکتونو له منځ تلل

د روم په دولت (مړیه توب دور) کې د دې لپاره چې د ملت شتمني ټوله کړي، بې شمېره مالیې یې ټاکلې وې، چې هم په زمکې او هم په سروې، ترڅو هم له بزگره څخه واخیستلې شي او هم له کسبي څخه او برسېره پردې مالیو نوره قانوني تحمیلې یې هم وضعه کړې وې، د بېلگې په توګه خانانو کولای شول، څومره چې کولای شي بزگران بېګار ته اړباسي، یانې په هغو باندې وړیا کار وکړي او داسې نور.

دغه ټول تحمیلونه لامل شول، چې ورو ورو وړوکی او منځنی مالکیت له منځه لاړ شي. یو د بې شمېره مالیو له امله او بل په دې دلیل چې واړه او منځني خانان د لویو خانانو له تیري څخه بچ نه پاتې کېدل. مالیې هومره ډېرې وې، چې بېوزلي

مالک به د خپلې زمکې د انگورو او د مېوې ونې به
 يې پرې کولې، تر څو له هغو ماليو څخه چې په ده
 پورې يې اړه لرله خلاص شي. له بله پلوه لويو
 خانانو، ځواکمنو ملکانو هڅه کوله، چې خپلې سيمې
 پراخې کړي او له دې کبله يې په وړو خانانو باندې
 ناتار کولو. د بېلگې په توگه هغوی يې اړباسل، چې
 خپلې زمکې تر تحميلي شرطونو سره خرڅې کړي او
 دا بېوزلي به چې بربنډ شول، يوازېنۍ هوبله يې دا
 وه، چې لا لوی خان ته نږدې د يوه اجاره لرونکي
 بزگر په توگه په کرهڼه بوخت شي.

له دې کبله ځينې بزگر مخکې له دې نه، چې د
 بېوزلۍ دغې درجې ته راپرېوزي، په دې کې سلا
 کتله، چې د يوه لوی خان، چې په هغه دور کې يې
 پتانس ياداوه، ملاتړ ترلاسه کړي. د دې ملاتړ شرط
 دا ؤ، چې خپل ملکيت بشپړ پتانس ته وسپاري، تر
 څو هغه هم د زمکې نه د برخې اخيستلو حق د مرگ
 تر ورځې پورې ده ته وبخښي. په دې توگه يو نسل
 به چې تېر شو، پتانس به يو شمېر بې ملکيته بزگر

مخې ته لرل او هر خومره به چې د دغو شمېر زیاتېدو، د پتانس ځواک هم ډېرېدو او په دې توګه یې کولای شول لا نور بزګر له خپلو ملکونو نه جلا کړي.

نو ګورو، چې د روم دولت په وروستیو کې یانې له څلورمې پېړۍ نه مخکې واړه او منځني مالکیتونه په تدریج سره له منځه لاړ وو او یو شمېر شتمن بریالي شوي وو، چې واړه خانان درې وړې کړي او د زمکې مطلق خاوندان شي او یوازې د زمکې نه برخه اخیستلو حق د ځینو شرطونه په اړوند هغه چاته، چې پخوا خانان وو، ورکړي.

کله چې جرمنانو په څلورمې پېړۍ کې په روم یرغل وکړ او د روم دولت مرکزیت ته یې زیان ورپه برخه کړ، دې لویو خانانو وکولای شول، خپلو ملکیتونو ته لا ښه پراختیا ورکړي او سیمه ایز ځواک ومومي او هم دوی وو، چې وروسته فیوډالان ونومول شول.

پایله:

۱ - ځينې غواړې داسې ښکاره کړي، چې فيوډالي (سرواژ) دور يوازې د جرمنانو د يرغل له امله رامنځ ته شو. د هغو د يرغل په پايله کې ؤ، چې مريه توب له منځه ولاړ او د سرواژ رژيم رامنځ ته شو او لوی خانان (فيوډالان) پيدا شول.

خو د تاريخ تجربه څرگندوي، چې د روم دولت سازمان د بدلون دور ته رسېدلی ؤ او ټولنيزو اړتياوو غوښتنه کوله، چې دا بدلونونه لاس ته راشي او که د جرمنانو يرغل پېښ شوی هم نه وای، دا بدلونونه سر ته رسېدل، خو د جرمن يرغل دا بدلونونه اسان کړل.

۲ - د مريه توب له منځ تلل د مريانانو څېښتنانو د زړه سواندۍ پايله نه وه، بلکه دا موضوع د مريانانو د خوځښتونو او د ټولنيزو ضرورياتو په پايله کې پېښ شول.

۳ - د سرواژ دور د مريه توب د دور په پرتله په ځانگړې توگه له حقوقي نظره د ولس ډېرکيو لپاره يوه پرمخ تللی او لا ښه دور شمېرل کېږي.

اوس د سرواژ (فیوډالي) دور په څېرلو او تحلیل

پیل کوو:

۱۲

سرفان او نور بزگر

په تېر څپرکي کې مو ښکاره کړه، چې د مريه
توب رژيم ناڅاپه په سرواژ رژيم بدل نشو، بلکه دا
بدلون د ټولنيزې اوضاع د ودې په پايله کې رامنځ
ته شو، د بېلگې په توگه له هغه ځايه چې مريان يې د
ماليې د اخيستلو په موکه د زمکې برخه گڼل، د دې
موضوع او نورو مهمو موضوع گانو له کبله، چې
څرگند مو کړل، له هماغه ۳مې زېريزې پېړۍ د دې
دود بنسټ کېښودل شو، چې مريان دې زمکې
پورې تړلي وي، تر څو کرهڼيزې چارې ډېره وده
ومومي او خانان لا ډېره ابره پورته کړي او ماليې
اسانه ټولې کړي. دغه دود په څلورمې پېړۍ کې
ځواکمن شو او په دې باندې يې، چې مريه دې د
زمکې نه سوا خرڅ شي، بنديز ولگاوه او مريه بايد په
زمکه پورې تړلی وي. دا قانون که څه هم د خانانو

او مامورینو په ګټه هم ؤ، خو په همدې توګه یې د خان اختیار د مریانو په خرڅلا کې محدود کړ او مریانو ته یې کوچنۍ ازادي ورکوله.

همدې قانون ورو ورو ځواک وموند، تر هغو چې مریه د مریه توب له وضعیت څخه ووتلو او د سرف بڼه یې ونېوله.

په ګرده توګه د سرف توپیر د مریه سره دا ؤ، چې سرف په زمکې پورې تړلی ؤ، کورنۍ یې درلوده، کور او کرونده یې لرله، ارباب یې کولای نشول دی لېرې ځای کې خرڅ کړي، ښځه او بچي یې له ده نه اخیستلای نشول او دا یې هم کولای نشول، چې کور او کرونده، چې له نېکونو څخه ده ته رسېدلې وه، ترېنه واخلي.

د لویو اربابانو زمکې په دوو برخو ویشل کېدلې: یوه عمده برخه، چې بزګرو ته د کرلو لپاره ورکول کېده او بله هغه برخه، چې د ارباب په کور پورې نښتې وه او د ارباب په لاس کې پاتې کېدله، خو هغه هم باید بزګر د ارباب په ګټه وکړي، تخم وښېندي او

لو وکړي. په ننه نې نړۍ کې بزگران هغه چې د زمکې خاوندان نه وي، دوه ډوله دي: يا مزدوران دي او يا اجاره اخيستونکي - خو په منځنيو پېړيو کې بزگران په عين وخت کې د ارباب په زمکو کې مزدوران وو او له پلار نه زوی ته په همدې وضعيت کې پاتې کېدل او په خپلو زمکو کې بيا اجاره اخيستونکي گڼل کېدل. خان کولای نشول، هغه زمکه چې دوی په لاس کې لرله (يانې خاوندان يې نه دي، خو له هغه نه برخه اخلي)، له دوی څخه واخلي او له دې پلوه داسې وه، چې زمکه د هغو خپل مال وي، خو په بدل کې يې د خانانو په وړاندې هوډونه لرل:

۱ - خان ته د اجارې حق يې بايد ورکړې وای، ماليات يې پرې کړي وای، له غنمو، وربشو، د چرگو هگيو او له چرگو څخه ارباب ته برخه ورکړي.

۲ - بايد د ارباب د زمکې پر سر د کرنې لپاره لاړ شي، ابره يې لو، گدام او وچ کړي او دا وړيا کارونه يې بېگار بلل.

۳ - خپل غنم باید د وږه کولو لپاره د ارباب ژرندې ته وېسي، خپله ډوډۍ د هغه په تناره کې پخه کړي، خپل انگور د هغه په مخصوص لوبښي کې وزبېښي د دې ټولو په بدل کې مزد پرې کړي او په همدې توګه کچې او وزنونه چې ارباب ټاکل، په بازار کې ومني.

۴ - د ارباب قضاوت ته باید سر کېږي او له دې کبله هر کله به یې چې ګناه وکړه، ارباب له دوی څخه د ځان په ګټه جریمه اخیستله او که لویه ګناه یې کړې وای، هغوی یې وژل. ارباب د دې لپاره چې ښکاره کړي یې وي، چې د بزګرانو په اړوند د قضاوت حق لري، په خپله زمکه کې یې دار جوړولو او غله یې له هغه نه ځړول.

په دې توګه وینو، چې سرفان د مریانو په پرتله د ځینو باندېوالټیاوو خاوندان وو، خو په هم هغه توګه مو چې وړاندې وویل - او هېڅکله یې نباید هېر کړو - دا باندېوالټیاوې په یوځل لاس ته رانغلې، بلکه ورو ورو او د ټولنې د ضرورتونه پر بنسټ منځ ته راغلې. د دې لپاره چې په دې موضوع سم پوه شو، یانې په

بشپړه توگه يې درک کړو، چې سرفان په تدريج سره او د ټولنيزې ودې له امله له مريه توب نه جلا شول، د دوی وضعیت په بېلابېلو پېړيو کې خپرو:

د بېلگې په توگه د فرانسې په خاوره کې په ۱۳مې پېړۍ کې هسې کسان وو، چې وضعیت يې د پخوانيو مريانو له وضعیت سره توپير نه درلوده، خو ورو ورو د سرفانو وضعیت وټاکل شو او په هماغه ۱۳مې پېړۍ کې دوه ډوله سرفانو شتون لاره: يو هغوی چې د خپل ځان او د خپلو مالونو په اړوند په بشپړه توگه د ارباب د ځواک اېل وو، تر دې هانده چې ارباب کولای شول له دوی او د دوی د مالونو څخه د خپلې خوښې او ارادې پر بنسټ گټه پورته کړي. بل هغه چې يوازې له مرگه وروسته يې ټول مالونه ارباب ته رسېدل او ان اولادونو پورې يې اړه نه موندله.

ارباب هرکله چې غوښتل پر هغو يې ماليې او بيگار تحميلولو او هرکله به چې پيسو ته اړ کېده، کولای يې شول له هغو څخه ماليې واخلي. برسېره پردې بزگرو بايد بيگار کړې وای او نور خدمتونه يې

سرتہ رسولی وای او گن شمپر غیر مستقیمي مالیي
 یی پری کړي وای او غالبن یی هومره غرامت پر
 دوی باندې تحمیلولو، چې د دوی د راتگ عمده
 برخي په دې لار کې لگېدلې.

خو په ۱۵مې پېړۍ کې د سرفانو وضعیت تر یوه
 هانده ښه شو. سرفان له هرې ښې خڅه چې وو،
 کولای یې شول خپل میراث خپلو اولادونو ته
 ورکړي. ارباب کولای نشول له هغو خڅه د یوه
 ځواک ورستوونکي کار غوښتنه وکړي، خو په همدې
 پېړۍ کې سرف کولای نشول د ارباب له خوښې پرته
 له یوه ازاد وگړي سره واده وکړي او ان هغه ښځه
 یې چې د بل ارباب په سیمه کې وه، کولای نشول د
 ارباب د خوښې نه پرته په میرمنتوب ومنې.

په ۱۶مې پېړۍ کې بیا د سرفانو په وضعیت کې
 توپیر پیدا شو. په دې پېړۍ کې سرفان په درې ډوله
 وو: یو هغه چې د سرواژ له وضعیت نه وتلای نشول
 او مالیي یې باید پرې کړې وای او بیگار یې کړې
 وای. بل هغه چې کولای یې شول ازاد شي، خو په
 دې شرط چې خپله ټوله منقوله شتمني یې د ارباب
 په زمکه کې پرېښودلې وای. یوه بله ډله هغه چې د

ازادېدو شرایط یې لا هم اسانه وو او د دې کار لپاره یې باید یوازې هغه زمکه، چې په اختیار کې یې درلودله، ارباب ته خوشې کړي. په دې پېړۍ کې که چېرې یوه سرف له یوې ازادې وگړې او یا د هغه سرفې سره، چې د بل ارباب په سیمه کې وه، واده کړی وای، باید غرامت یې پرې کړې وای. که سرفې ښځې چېرې له ازاد سړي سره واده کړې وای، ازاده نه شمېرل کېدله او په وضعیت کې یې بدلون نه راتللو، مگر دا چې هغه سړی یې ارباب وای. سرف کولای نشول د کومه زمکې خاوندتوب ومني، ولې چې دا عمل په غیر مستقیمه توګه د ده د ازادې لامل ګرځېده، خو د خپل ارباب د رضایت نه پرته یې کولای شول د زمکې څخه د برخې اخیستلو حق ومني.

نو وینو، چې د سرواژ نطفه د روم د امپراطورۍ په دور کې پیدا شوه او د فیودالیزم په لمړي دور کې یې وده وکړه او شکل یې بدلون وموند، هسې چې

خومره وړاندې راځو، سرفان ازادی ته ډېر نږدې کېږي.

اوس که د ځانگړو وضعیتونو څخه، چې سرفانو د فیوډالي دور په هره پېړۍ کې لرل، سترگې پټې کړو او یو بشپړه نظر دې دور ته، چې له ۴مې پېړۍ نه یې تر ۱۸مې پېړۍ پورې پایښت وموند، واچوو، د سرفانو حالت څنگه وینو؟

وینو، چې د دوی وضعیت د مریه توب دور په پرتله ښه شوی، خو د مریه توب اصول یې لا هم لمنه نه پرېږدي او د بېوزلۍ او اسکېرنې په چکرو کې ننوتې دي. د دې لپاره چې دا موضوع څرگنده شي، ښه ده، چې د رعیتو سره د اربابانو چلند ښکاره کړو. ارباب لا د بزگر په اړه بشپړ اختیار درلوده او ورله داسې ښکارېده، چې هغه زمکې، چې سرف کړلي د ده د ښکار خنډ جوړېږي، پرته له دې چې د هغه د بدمرغۍ په سوچ کې شي، هغه به یې ورله په بل مخ واړولې.

د ارباب له حقونو څخه یو دا ؤ، چې هرکله به له کلیو څخه تېرېده، رعیتو باید ځای ورکړې وای او دا موضوع د رعیتو د خورا زیار لامل ګرځېدله، د بېلګې په توګه کله چې یې وغوښتل له یوه کلي نه تېر شي، چوپړو یې د دې لپاره چې د ده خېټه څاربه کړي، هر څه یې چې وموندل، له ځانه سره یې یوړول. بزګرانو ته یې ګواښ وکړ، چې که هغه څه چې لري، پټ کړي، متروکې به وخوري. په پای کې یې د خپل لوټ مال په کلیسا کې غونډه کړ او په دې حال کې چې بېوزلو رعیتو لوړه ګالسه، دوی د عیش تغر وغوړولو!

تاریخ لیکونکو لیکلي، چې له همدې اربابانو څخه یو له هغو کروندو څخه، چې تخم پکې شپندل شوی ؤ، تېرېدو او له هغه ځایه چې ابره یې په ده پورې اړه نه موندله، هغه یې په بل مخ واړوله.

د دې زور ویلو له امله وو، چې بزګرانو په بېوزلی او بدمرغۍ کې ژوند کاوه. بزګر به خواره خټین چټې کوډله د غوجل او اخور سره لرله، لوبښي یې ډېر لږ

وو، خواړه او کالي يې هغو ابرو پورې تړلي وو، چې ارباب خوښ کېدو، ده ته يې خوشې کړي، د ده خواړه عمومې توره ډوډۍ، سابه، شېډې او په ندرت سره کب او د خنځير غوښه وه. له همدې کبله ځيني بزگران له خپلې کروندې څخه تنبول او په غرونو او ډاگونو به يې سر شو او کله د بېلگې په توگه د دې لپاره چې خپلې زړې مور ته خواړه ورکړي، غلا او لارو هلو ته اړ کېدل. نورو وگړو، چې د دې ځواک يې نلرلو، سوالگري کوله.

د فرانسې د ۱۸مې پېړۍ له شاعرانو څخه يو وايي: په بيابان کې انسان ته ورته موجودات گوري، چې زمکې ته ټيټېږي او چې ورنږدې کېږي، گوري، چې د بوټو ولې د خوړلو لپاره راکاږي. دغوی د فرانسې بزگران دي!

آيا نه گوري، چې د هغې دورې د سرفانو او زموږ د هېواد ننه نيو بزگرانو تر منځ کوم ورته والی شتون لري؟ دا فصل بيا ولولې او دا وموندی، چې دا ورته والی په کومو ځايونو کې دی. موږ به هم په راتلونکو څپرکو کې له دې ورته توبونو څخه خبرې وکړو.

۱۳

واسال او سینیور

د فیودالیزم پایلید (دورنما): پرته له هغه اېلانیته څخه، چې د یوه هېواد د وگړو او دولت تر منځ شتون لري، یو بل ډول اېلانیته هم شتون لرلو او هسې اېلانیته دی، چې بېوزلي او خوار کسان یې د شتمنو او ځواکمنو کسانو په وړاندې لري. دا اېلانیته له هغه اېلانیته څخه جلا دی، چې د بېلگې په توگې د مریه او ارباب تر منځ یې شتون لاره، ولې چې د مریه اېلانیته له ارباب څخه قانوني او جبري دی، خو د بېوزلي اېلانیته له شتمن څخه هسې اېلانیته دی، چې ظاهره په هېڅ قانون کې ثبت شوی نه دی او نه د بېوزلي سړي په ارادې پورې تړلی دی او حال دا چې بېوزلی سړی د دې لپاره چې د زورویوونکو د ناتارو او بېوزلي څخه تر څه

هاندہ پورې وساتل شي، اړ دی، چې د شتمنو او
خواکمنو کسانو اېلان واوسي.

دا وضعیت په پخوانیو ټولنو کې هم شتون لاره
او د بېلګې په توګه د مریه توب په دور (د روم
امپراطورۍ) کې یې هم شتون لرلو او په ځانګړې
توګه ګورو، چې لمن یې د زیریز په څلورمې پېړۍ
کې خورا غوړېدلې ده.

په دې توګه چې واړه خانان ځانونه د لویو خانانو
تر ننګې لاندې راولي، تر څو هم د خواکمنو کسانو
له ناتاره وساتل شي او هم له دې لارې مهمې دولتي
دندې ونیسي.

دا «ننګه غوښتنې» بېوزلو او کمزورو کسانو
پورې محدودې نه وې، بلکه په هماغه لمړې
زیریزې پېړۍ کې لېدل کېږي، چې مهم کسان هم
ځانونه د لا مهمو خلکو تر ننګې لاندې راولي او البته
د هغه چا ننګه چې تر نورو ډېر د پاملرنې وړ وه، چې
له نورو یې لا ډېر ځواک لرلو.

د «ننګې» عمومي شرط دا و، چې زبرلاسی کس
خپل لاس لاندې کس نه د هر څه په وړاندې ننګه

وکړي او د بېلگې په توگه که دی وړوکی خان دی،
 دی د مالیو له پرېکولو څخه تر شوني هانده
 وبخښي. لاس لاندې کس هم باید په بدل کې ځان
 د هغه زبرلاسي د اېلانیټ لاندې راولي.

ورو ورو دې موضوع پراختیا وموندله او د
 «ننگې» لپاره خاص شرایط رامنځ ته شول او د
 ننگې له شرطونو څخه یو دا ؤ، چې وړوکی خان خپل
 ملکیت بشپړ لوی خان ته خوشې کړي، تر څو هغه
 هم په بدل کې د مرگ تر موکې پورې د زمکې نه د
 برخې اخیستلو حق ده ته وروبخښي. په دې توگه
 چې یو نسل تېرېدو او د زمکې لمړي خاوندان مړه
 کېدل، لوی خان او یا د هغه ځای ناستي به خپلې
 مخې ته یو شمېر بې زمکې بزگر لرل او هر څومره به
 چې د دې بې ملکه بزگرو پر شمېر زیاتېدو، هومره
 به هم د لوی خان ځواک ډېرېدو او کولای یې شول
 نور بزگر هم په دې تدبیر سره له ملکیت څخه بې
 برخې کړي.

نو وینو، چې له څلورمې پېړۍ وړاندې د روم
 امپراطوی د زمانې په وخت کې واړه او منځني

مالکیتونه په تدریج سره له منځه لاړ وو او یو شمېر شتمن توانېدلي وو، چې واړه خانان درې ورې کړي او د زمکې مطلق مالکین شي او یوازې د زمکې څخه د برخې اخیستلو حق ځینو کسانو ته، چې پخوا خانان وو، د ځینو شرطونو په بدل کې ورکړي او دغه لوی خانان هماغه کسان وو، چې د همدې اقتصادي وضعیت له امله، چې رامنځ ته شوی و، سیاسي او قضايي ځواک هم ومونده او د سینیور په نامه یاد شول او د فیوډالیزم دوره یې منځ ته راوړه.

فیوډالي ډله: مسلم ده، چې د اقتصادي

ځواک یانې د شتمنۍ د تولید د وسایلو لرل، چې په هغه وخت کې بزگر او زمکه وو – سیاسي ځواک منځ ته راوړي او بزگر چې د خپلې شتمنۍ څخه څه چې د خپل ژوند له توبنې نه، چې زمکه ده، بې برخې کېږي، ناچاره دی ځان په بشپړه توګه د لوی خان ځواک ته وسپاري، په ځانګړې توګه چې د جرمن کامونو تر یرغله وروسته د روم دولت او ځواک مرکزیت ته لوی زیان ورسېدو او د دولت او قانون ننګي کمښت ومونده او له دې کبله بزگر نه یوازې د

اقتصاد له پلوه، بلکه له سیاسي او قضایي اړخه هم د لویو خانانو (سینیورانو) په لاس کې ولوبدل.

د زمکې خاوندانو سیالي په خپلو کې په همدې توګه پایښه لرله او له هغه ځایه چې دوی ځواکمن شوي وو او مرکزي دولت کمزوری شوی ؤ، د زمکو دې خاوندانو لکه د وړو دولتونو خاوندانو په توګه په خپلو کې په جګړو پیل وکړ او ځیني له ځینو نور ځواکمن شول او د هغو کمزوري، چې اړ شول د خپلو زمکو د ساتلو لپاره د لا لویو خانانو د ننګې لاندې راشي، **واسال** ونومېدل او هغه لا لویو خانانو ته یې د **سینیور** لقب ورکړ.

د سینیورانو معامله له واسال سره له یوه پلوه هغې معاملې ته ورته وه، چې واسال له وړو خانانو سره کړې وه، یانې له هغه مودې څخه، چې د «ننګې» اړیکه د واسال او سینیور تر منځه شتون وموند، واسال خپل مالکیت په بشپړه توګه له لاسه ورکاوه او یوازې د زمکې څخه د برخې اخیستلو حق یې لرلو او د دې برخې اخیستلو حق په بدل کې باید درې دندې په غاړه واخلي:

۱ - د مطلقې وفا لرلو قسم باید یاد کړي، په دې مانا چې د سینیور «سړی» شي او هر کله چې سینیور دی جگړې ته وروغواړي، د هغه مرستې ته ورشي.

۲ - ځان د سینیور د نیاوگلوی او قضاوت اېل وکني او د هغه حکم سره خوښ واوسي.

۳ - په هغو اړوندونو کې، چې دودونو او رواجونو ټاکلي وي او په هغو اړوندونو کې چې سینیور پیسو ته اړه پیدا کړي، هغه سره د پیسو مرسته وکړي.

نو وینو، چې د فیوډالي دور له ځانگړتیاؤ څخه دا دی، چې د تېرو دورونو د اقتصادي وضعې پایلو په دې دور کې وده وکړه او د هغو سیاسي او قضايي اغېزې - چې د سینیور، واسال او سرف منځ ته راتلل دي - څرگندې شوې. په دې دور کې د واسال لپاره هېڅ دولت او قانون نشته، مگر د هغه چا اراده، چې د اقتصاد له پلوه پر ده باندې پورته والی لري، یانې هغه څوک چې د زمکې خپستن پېژندل شوی دی.

خومره به چې يو سينيور له دې کبله، چې نوي
 واسالان په ده پورې تړل کېدل، ځواکمن کېده،
 هومره به يې کولای شول نور واسالان تر خپلې
 ننګې لاندې راولي او د لا ډېرو زمکو خاوند شي. په
 دې ډول د فيوډالانو ډلې شتون وموند، يانې هغې
 ډلې چې بشپړ سياسي او قضايي ځواک يې د هغه
 چا په لاس کې ؤ، چې د زمکو لرلو له کبله يې په نور
 پورته والی ترلاسه کړی ؤ. خومره هم چې دا دستگاه
 بشپړه شوه، د پاچا ځواک لږ شو او په هغه دور کې
 چې فيوډاليزم وده موندلې وه، پاچا په حقيقت کې د
 پاچايي ځواک نه لرلو، ولې چې سياسي ځواک
 اقتصادي ځواک ته اړ دی او پاچا په دې دور کې
 اقتصادي ځواک نه لاره، ولې چې د شتمنۍ توليد
 کوونکې طبقه يانې بزگران او کارگران يوازې د
 لاسالانو تر ادارې لاندې وو او هر لاسال هم يوازې
 خپل سينيور پېژانده او هر سينيور په خپله سيمه
 کې د ماليات ټولولو په اړوند واکمن ؤ. له دې کبله
 پاچا سينيورانو ته ډېر اړ ؤ، تر دې چې سينيوران
 پاچا ته اړ وي او له دې کبله حقيقي ځواک يانې

اقتصادی ځواک یې په لاس کې نلرلو او په پایله کې یې سیاسي او قضایي ځواک هم نږدې له لاسه ورکړی ؤ.

نو وینو، چې د فیوډالیزم په زمانې کې د ټولنې د بېلابېلو ډلو تر منځ یوازېنې اړیکه زمکه وه او په همدې توګه وینو، له دې کبله چې پخواني اقتصادي رژیم بدلون وموند، نوی مالکیت رامنځ ته شو، په دې مانا چې د زمکې په اړه ازاد او مطلق مالکیت نږدې له منځ ولاړ او سرفانو عمومن زمکه یوازې د برخې اخیستلو لپاره په واک کې لرله.

پایله:

- ۱- اقتصادي وضعه وه، چې سرفان او سینیوران او د دوی حقوقي دندې یې رامنځ ته کړې.
- ۲- د فیوډالیزم په دور کې زمکه د شتمنۍ تر ټولو لویه وزله او د ټولنې د بېلابېلو ډلو تر منځ اصلي اړیکه وه.

۱۴

رنځورتيا، قحطي، مرگ، پاڅون

د بزگرانو رنځوونکې وضعه مو ولېدله، د ملک لرونکو ژوند مو هم وڅپړه، او له دې موضوع څخه خبرې کوو، چې د وضعې خرابي او د کارونو خرابي چې د پرله پسې جگړو په پايله کې رامنځ ته کېدله، د لویو قحطیو لامل گرځېدله، چې یو ځل به یې گڼ شمېر بزگران د مرگ ډاگ ته لېږل.

د بېلگې په توگه د ۹۷۰م زېږيز څخه تر ۱۰۴۰م زېږيزه پورې نږدې ۴۸ ځلې په فرانسې کې قحطي رامنځ ته شوه.

قحطیو عمومن سیمه ایزه بڼه لرله، خو کله یې هم عمومیت موندلو. په ۱۰۰۰م زیږیز کال کې داسې یوه لویه قحطي پېښه شوه، چې د روم ټوله نړۍ یې ونېوله او لږ داسې څوک ؤ، چې د لوړې په مونگولو کې پرېنوزي. خلکو نه یوازې د ځناورو او تر

ٿولو وحشي حيواناتو غوٺي خورلي، بلڪه د بنڄو او ماشومانو غوٺي به پي هم خورلي. دي قحطي بله اغيزه هم لرله، په دي مانا چي بد خواره د وبا د پراختيا لامل شول او دي وبا له قحطي څخه لږه خطره نلرله، د بېلگي په توگه په هماغه وختونو کي د فرانسې په يوه ايالت کي پي سپين گل د وړو او سبوس سره گډولو د ډوډي نوم پي پرې اېښودلو.

ډبري وگړو، چي خپله لوږه پي په دي ډوډي ورکه کړاي شوه، وپرسېدل او مړه شول. دي قحطي د خلکو په روغتيا باندې خورا بده اغيزه لرله او په پای کي پي اروپا ته يو طاعون راوستلو، چي درې بشپړه کاله پي ټوله اروپا نېولې وه.

د دي ټولو ناروغيتاو او قحطي له کبله چي پېښې شوې او په ځانگړي توگه د هغه ناروغۍ له امله چي په ۵۴۱م او ۵۴۲م زېريز کال کي په مصر، سوريې، ايران او اروپا کي خورې شوې، ورو ورو خلک باوري شول، چي يقينن کوم سحر او جادو شتون لري، چي د ناروغۍ لامل گرځېدلې. د هغو فکرونه لا دومره خلاص شوي نه وو، چي د دي

ناروغۍ حقیقی لامل درک کړي او په دې پوه شي، چې دا ناروغي د سمو خواړو، سالم کور او روغتیا د نلرو له امله رامنځ ته شوې ده. له دې کبله ناهوبله وو، غیبی ځواکونو ته اړ شي او د بېلګې په توګه کوډګر د ناروغۍ لامل وګڼي. له همدې ځایه په ښه توګه کولای شو د خرافاتو د پیدا کېدو حقیقی لامل درک کړو.

ترهغه پورې چې بشر د هغو بلاګانو په وړاندې، چې په ده باندې رالوېږي، کمزوری او بې ځواکه دی او د هغو لامل کشفولای نشي، تل به په غلطو عقیدو پورې تړلی وي، اړ به وي هغو بلاګانو ته یو خیالي لامل وټوګي او له دې کبله به په خرافاتو اخته شي. که چېرې غواړو چې خرافات له منځه ولاړ شي، اصلي هوبله دا ده، چې بشر ځواکمن کړو، یانې د بشر مادي وضعې ته داسې سمون ورکړو، چې د بلاګانو او ناتارونو په منګولو کې کمزوری نه وي.

په هره توګه، په کوډګرۍ باندې دې باور دومره ځواک وموند، چې کېسه کوي: کله چې د بورګني

(د فرانسې يو ولايت) ملکه د ناروغتيا له امله مړه کېدله، له مېړه نه يې هوډ واخيست، چې هغه طبيبېان، چې د دې معالجه يې کوله، ووژني!

بيوزلي بزگران له يوه پلوه د سينیورانو تر فشار لاندې وو او له بله پلوه د بيوزلي تر فشار لاندې - دا ناروغتيا او قحطې هم برسېره پردوی بارېدلې، تر څو چې په پای کې تنگ شول او په ځينو خوځښتونو يې لاس پورې کړ.

د بېلگې په توګه د **فرماندي** بزګر، چې د فرانسې يو ولايت دی، په کال ۹۸۸ کې پاڅېدل او له خپلو منځو نه يې څو کسه وټاکل، تر څو د سينیورانو سره په خبرواترو کې شي، خو دا بيوزلي استاذي د سينیورانو له خوا ټوټې ټوټې بېرته راستانه شول (يانې د هغو غوږ، پزه يا لاس يې پرې کړی ؤ) او د سپارې پر سر بېرته راوګرځېدل.

خو د سينیورانو دې قساوتونو ونه کولای شول د بزګرانو د پاڅون مخنيوی وکړي او هغو بيا هم لاس په پاڅونونو پورې کړ او د بېلگې په توګه په کال ۱۰۰۸م کې يې هم به ځينو ولايتونو کې لاس په

خوځښت پورې کړ، خو د هغو لوی خوځښت په ۱۳۵۸م کال کې پېښ شو او په ژاکري باندې ونومول شو.

پېښه دا وه، چې د فرانسې په یوه شمالي ایالت کې بزگرانو د خپلو سینیورانو پر ضد په خوځښت لاس پورې کړ. دا پاڅون لکه اور چې په مزرو کې پرېوزي، د فرانسې ټولو بزګرو ته یې پراختیا وموندله او د هغه هېواد شمال او ختیځ یې ونېوه. په ځینو ښارونو کې د منځني حال خاوندو خلکو هم، چې بورژوازي نومېدل، له بزګرو سره مرسته وکړه او د پاڅون اور لا لوړ شو. سینیورانو لاس او پښې ورکې کړې او له هغه ځایه، چې خطر یې وکتلو، په خپلو کې سره نږدې شول او په یووالي سره یې د سر غرونکو په له منځه وړلو کې همت وکړ او په پای کې یې هغو ته ماتې ورکړه.

د دې ماتې خوړونکو بزگرانو په اړوند یې هېڅ رحم ونکړ او ان کله چې هغه سرغړونکي یې، چې د اشرافو اردو ته یې پناه راوړې وه، په بشپړه ناځوانې ووژل او په خپل دې عمل سره یې د بشر په تاریخ

کې د خووم ځل لپاره ښکاره کړه، چې حق هېڅکله په زاريو انسان ته نه ورکوي او د نړۍ زورويوونکي د بېوزلو خلکو د اوبښکو په وړاندې له ځناوردولو چيغو او سانگې له څوکې څخه پرته بل څه نلري.

په هر حال، د فرانسې اشرافو ياغي بزگر په هسې قساوت او څېړنتيا سره ووژل او جونگرې، کلي او د هغو مشران يې له خاورو سره سم کړل، چې د **ژاکري کلمه** له خپلې لمړنې مانا څخه راوتلې ده او په فرانسوي ژبه کې هر هغه پاڅون چې په خونړيو او وحشي سزاگانو سره مات شي، ژاکري نوموي. د بزگرو دا خوځښتونه لامل شول، چې ځيني ټولنيز باندېوالتياوې تر لاسه کړي، دبېلگې په توگه له هغه ځايه چې بزگر(سرفان) له زمکو څخه تېښول، سينيوران ورو ورو اړ شول، چې ځينې زمکې هغو ته په واک کې ورکړي او دوی ازاد کړي. دا زمکې که څه هم ډېر څه نه وو، سره د هغه د بزگرو لپاره يو لوی باندېوالی شمېرل کېدو، ولې چې په دې توگه ازادېدل او سينيورانو کولای نشول پر هغو باندې

ډېرې ماليې تحميلي کړي او هغوی ډېر بېگار کړي،
 خو د سرفانو د کروندو ازادېدو او د فيوډالي اصولو
 راپرځېدو نور مهم لاملونه لرل، چې په راتلونکو
 څپرکو کې به يې څرگند کړو. وړاندې تر هغه بايد د
 فيوډاليزم په دور کې د صنعت او سوداګرۍ په هکله
 لنډه څرګندونه وکړو.

۱۵

صنعت او سوداگری تر یوولسمی پېری پورې

په ۶مې او ۷مې پېری کې اربابانو د خپلو زمکو له ابرو څخه ژوند کاوه او د دوی د احتیاجونو عمده برخه، لکه کالی او داسې نور هم په هماغه زمکو کې چمتو کېدله، یانې پخپله بزگر وو، چې خپلو اربابانو ته یې ټوکرې اوبدلې او بوتان یې گندل او د دوی نورې اړتیاوې به یې پوره کولې.

عبادتگاوو یانې هغه ځایونو، چې کشیشان او روحانیان هلته اوسېدل، عمومن ډېره پراختیا لرله، خو دې عبادتگاوو له هغو ابرو څخه، چې خپله یې چمتو کولې، ژوند کاوه او ان داسې چې د هغه وخت له تاریخونو سړی پوهېدلای شي، تر ټولو ښې ټوکرې د هغو ښځو په لاس اوبدل کېدلې، چې په دې عبادتگاوو او د نړۍ خوشې کوونکو کورونو کې یې ژوند کاوه.

له دې وضعې څخه کومه پایله ترلاسه کېدله؟
 د دې وضعې پایله دا وه، چې کلیو بهر ته کوم
 اړتیا نه لرله او د ښار له صنعته یې نیازه وو. روښانه
 ده، چې ښارونه هم په دې توګه د صنعت خاوند نه
 ګرځېدل، ولې چې صنعت د اړتیا په پایله کې رامنځ
 ته کېږي او کله چې اړتیا نشته، صنعت هم نشته.

نو په دې دور کې د ټولنې اقتصاد پر کلیو باندې
 څرخېدو او صنعت کوم پرمختګ نه لاره او له هغه
 ځایه چې د اربابانو سیمو د خپلو اوسېدونکو اړتیاوې
 په خپله بشپړولې او نږدې نورو برخو ته یې کومه
 اړتیا نه لرله، د جنسونو بدل او سوداګری کوم
 پرمختګ نه لرلو.

له هغه ځایه چې ښارونو په دې دور کې کوم
 مهم صنعتونه نلرل، وګړي یې هم ډېر نه وو او ان د
 هغو ښارونو پرګنې، چې د طبیعي وضعې په پایله کې
 یې کولای شول مواد لاس ته راوړي او له تیګو نه
 یې څو پوره ماڼۍ جوړولای شوې، په هر
 هکتار (هکتار له ۱۰، ۰۰۰ مربعو مترونو سره سم
 دی) کې یې له ۳۰۰ کسانو نه تېری نه کولو او د

فرانسیسی هیڅ ټنار له ۸ زرو نه تر ۹ زرو کسانو ډېرې پرگنې نه لرلې و عموم د ټنارونو نفوس ۲ تر ۵ زرو پورې ؤ.

البته بیا هم په دې دور کې لېرشانې سوداګري او صنعت موجود وو او هسې خلکو هم شتون لاره، چې بوختیا یې سوداګري وه، خو دا صنعت او سوداګري هومره کوچني وو، چې هغه کولای نشو د دې دور د اقتصاد بنسټ وګڼو.

ځینې داوه کوي، چې د مارسي ټنار (د فرانسیسی په سهېل کې) په همدغه دور کې د ځلانده سوداګرۍ اقتصاد خاوند ؤ او له قسطنطنیې، سوریې، افریقا، مصر، اسپانیې او ایټالیا سره یې سوداګري کوله. د داوه سمه نه ده او نوموړې سوداګري خورا کمزورې وه، لامل یې دا ؤ، چې د مارسي ټنار په هغه وخت کې وړوکی ټنار ؤ، چې له ۲۵۰۰ مترو څخه یې ډېر محیط نه لاره او اوسېدونکو یې له ۸ زرو تر ۹ زرو تېری نه کاوه.

نو موږ هماغه پخوانې خبرې تکراروو، چې په ۶مې او ۷مې پېړۍ کې صنعت او سوداګرۍ کوم رونق نلرلو او کرهڼه د اقتصاد بنسټ ګڼل کېدله.

په ۸مې، ۹مې او ۱۰مې پېړۍ کې هم وضعه په همدې توګه وه او د زمکې مالکیت په ځانګړې توګه خورا پراختیا ومونده، هسې چې د بېلګې په توګه یو روحاني د ۹مې پېړۍ په لمړي سر کې د ۳۳،۰۰۰ هکتاره کرهڼیزې زمکې خاوند ؤ.

سینیورانو نه یوازې دا چې سرفان یې کار ته اړ کول، چې زمکې وکړي، چمنونه او ځنګلونه وساتي، بلکه د دوی له خبرتیا او کارپوهۍ او فني مهارتونو نه هم ګټه پورته کوله او د بېلګې په توګه یو شمېر پښان (آهنګران)، ډوډې پخوونکي، ترکانې او نور یې په اختیار کې لرل، چې د هماغه سرفانو له منځه راوتلي وو. د سرفانو ښځې هم عمومن په تار سګڼلو او ټوکر اوبدلو بوختې وې.

په لنډه توګه ویلا شو، چې د یوه سینیور سیمه په یوه وخت کې یوه پراخه بنگاه، یوه پراخه کرونده او یوه پراخه کارخونه وه، په دې حال کې، چې

صنعتي بنه يي کمزوري او تر ډېره پوري يي
کرهڼيزه بنه لرله.

نو هره سيمه د خپلواکي خاونده وه، ولې چې د
سينيور او سرفانو ټولې اړتياوې يې بشپړولې. هسې
چې سينيور هيڅ څه له بهر نه نه پيړودل.
د يوه سينيور په بېلابېلو سيمو کې مبادله ايزو
او سوداگري اړيکو شتون نه لاره، سينيورانو د دې
لپاره چې لږ موندونکې ابرې لکه مالگه، زيتون
غوري، شراب او کتان هم په لاسرسۍ کې ولري او
پيړودلو ته يې اړ نشي، په لرو واټنونکې کې يې
زمکې، چې دا ابرې به يې لرلې، لاس ته راولې او
سرفان يې اړباسل، چې دا لېرې لارې ووهي او خپل
ارباب ته هغه ابرې راوړي. د بېلگې په توگه يو شمېر
هالنډي خانانو د فرانسې په شمال او يا د هغو د
رودونو په اوږدو کې، چې له جرمني نه تېرېدل،
تاکستانونه لرل او هغو خپلې سړاوې يې د هغو
تاکستانونو له ډولاډولو شرابونو څخه ډکولې.

البته دې وضعې، چې هرې سيمې له اقتصادي
پلوه خپلواکي لرله او د خارج له ابرو څخه بې نيازه

وه، د مبادلې او سوداګرۍ لپاره يې مساعده زمينه نه رامنځ ته کوله. په هماغه توګه مو چې وويل، ځيني ليکي، چې په دې دور کې هم سوداګرانو او بازارونو شتون لاره. موږ هم د دې موضوع نه منکر نه يوو، خو وايوو، د دې سوداګرانو شمېر ډېر لږ او د هغو سوداګري خورا کوچنې وه. په دې دور کې د بنکلا د شيانو او لېرېموندونکو خارجي ابرو سوداګرۍ، چې يو کوچنی لږکی د هغو ګاګان (مشتريان) وو، تر يوه هانده پورې رونق لرلو.

په ډېرو ښارونو کې ځيني بازارونه لېدل کېدل، خو ډېري يې کوچني سيمه ايز بازارونه وو، چې بزګر په مياشت کې يو ځل د خواړو ابرو د خرڅلا لپاره هغو ځايونو ته تلل. دې کوچنې سوداګرۍ په هغو موکو کې، چې قحطي به راتله او د پروس سيمې يې په بشپړه توګه وړانولې، تر څه هانده پورې يې ځان ته سر او بڼه نېوله. دغه بزګران، چې د ځانګړو پېښو په راتلو سره به يې کله کله په مبادلې لاس پورې کولو، نبايد له هغو کسانو سره، چې دنده يې

سوداگري وه، غلط کړو. د دې «سوداگرانو» زیات شمېر هغه کسان وو، چې ګرځندویه وو، یانې یوه پنډه یې لرله او له یوه ښار نه بل ته د خرڅلا لپاره تلل.

نو کولای شو د فیوډالیزم ځانګړتیاوې تر ۱۱مې پېړۍ پورې داسې لنډې کړو:

د ټولنې اقتصاد په کلیو تاوېدو او صنعت کوم رونق نه لاره. د هر سینیور سیمې خپلواکي لرله. د زراعت ابرې هم عمومن له دې کبله، چې د بزګرو د کار افزار بشپړ نه وو، کوم رونق نلرلو. مبادلې او سوداګري ډېره لږه وه. ښارونه واړه او لږوګري (لږ نفوسه) وو.

۱۶

صنعت او سوداګري تر يوولسمې پېړۍ وروسته

د کرهڼې پراختيا نږدې له ۱۱مې پېړۍ څخه پيل شوه، ولې چې ورو ورو د سينیورانو او بزګرانو لپاره ثابته وضعه رامنځ ته شوه او له بله پلوه د سرفانو ازادول پيل شول.

ولې يې سرفان ازادول؟

ولې چې سرفان په تدريج سره له ژونده تنګ راغلي وو او خپلې زمکې يې خوشې کولې او تنستېدل او يا دا چې ياغي به شول او په خوځښت به يې لاس پورې کاوه او حال دا چې د خپلو ازادېدو په بدل کې حاضر وو، ډېرې روپې خپل ارباب ته پرې کړي. اربابانو د دې لپاره چې د سرفانو له خوځښته او په همدې توګه د دوی له تينستې څخه يې مخنيوی کړي وي او داسې کار يې کړی وي، چې هغوی زمکې بې بزګره پرې نږدي، هغوی يې ازادول او زمکه يې دوی ته په اجارې ورکوله. په دې توګه د

سرفانو ستونزمنې وضعې لږښت موندلو، ولې چې اربابانو نور کولای نشول پر ازادو اجاره لرونکو باندې ماليې او بېگار تحمیل کړي.

د همدې موضوع گانو اغېزه وه، چې په کرهڼې کې رونق پیدا شو او نفوس مخ په ډېرېدو شو، هسې چې له ۱۰۹۰ څخه وروسته د قحطیو شمېر لږ شو. سوداګری هم د ځینو پېښو له امله، چې لاندې یې خرګندوو، دود وموند:

د سکندناوي جزیرو یو شمېر خلک، چې په سمندري غلاوو بوخت وو، د انگلستان څنډو ته یې د فرانسې له شمال لویديز ښار نرماندي له لارې یرغل وکړ، په هغو ځایو کې میشته شوي وو. دوی وروسته له دې چې په انگلستان او فرانسې کې یې ځای ونېوه، ورو ورو یې له تېرو دودونو څخه لاس واخیست او د سمندري غلا پر ځای په سمندري سوداګرۍ بوخت شول. دوی په وچې لارې روسیې ته تګ راتګ وکړ او ځانونه یې قسطنطنیې او بغداد ته ورسول او د نړې د دې بېلابېلو برخو کالې یې اخیستل او خرڅول، خو د دوی سمندري سوداګرۍ

ډېر رونق لرلو. وړاندې له دې چې دوی په سمندري غلا بوخت شي، یوې سوداګریزې لارې په بالټیک سمندرګي کې شتون لاره. دوی دا لاره په ۱۹مې پېړۍ کې د خپلو غلاوو په وجه پرې کړه، خو په ۱۱مې پېړۍ کې، چې خپله په سوداګرۍ بوخت شول، دا لار یې بېرته پرانېستله.

په دې موکې کې په هالنډ او بلژیک کې هم سوداګرۍ یو څه دود وموند، ولې چې دا دوه هېوادونه د سمندر په څنډه پراته دي او څو رودونه له هغو څخه تېرېږي او سمندر ته لوېږي او دا دوه هېوادونه د دې رودونو له لارې مرکزي اروپا سره اړیکې موندې. د هالنډ او بلژیک هېوادونو خپل کالي او د مرکزي اروپا کالی د سمندر له لارې انګستان او دنمارک ته وړل.

یو بل مرکز هم په همدې پېړۍ کې رامنځ ته شو او هغه ونیز ؤ، چې د ایتالیا په ختیز کې پروت دی او سوداګریز موقعیت لري.

د عیسی پیغمبر زیارت هم یوه سوداګریزه لار رامنځ ته کړه او وروسته له دې چې صلیبي جګړې

پېښې شوې او د اروپا خلک د ختیز له تمدن او د هغه ځای له کالیو سره اشنا شول، هسې چې وبه یې گورو، له ختیز سره سوداګرۍ ته یې رونق ورکړ.

له ۱۱مې پېړۍ څخه د مدیترانې سمندرګی د سوداګریزو اړیکو مرکز شو. اروپایي سوداګران د شام او چین د ورېښمنو، د ایران قالینو، د افریقې عاج، د هندوستان درمل او د عربستان د عطرونو د رانېولو لپاره د شام د هېواد بندر او د سکندریې بندرګي ته راتلل. له دې کبله قسطنطینې اهمیت وموند او لویدیځي اروپا سوداګرانو په هغه ځای کې په خپلو کې په سیالۍ پیل وکړ.

هسې، چې یو فرانسوی پروفیسور لیکي، چې د ۱۰ - ۱۲ پېړیو لمرني سوداګران هماغه بې کوره کسان وو، چې د خوړو د غوښتنې لپاره دې خوا او هغې خوا ته تلل. دې کسانو ورو ورو حس کړله، چې که په خپلو کې سره ټول شي، لږ خطر ونه به دوی ته پام شي او په ښه توګه کولای شي، کالي یوسي او راوړي. په دې توګه لمری سوداګریز شرکتونه، چې د یادشوي پروفیسور په خبره له پېښې لټوونکو کسانو

څخه جوړ شوي وو، رامنځ ته شول او دوی بريالي شول، چې څه شتمني لاس ته راوړي. ورو ورو دغو شرکتونو پراختیا وموندله او دې نړۍ ګرځندویو وکولای شول لوی کاروانونه په لاره واچوي. په لمړي سر کې خلکو له دوی څخه ډار لرلو، خو په تدریج سره، له هغه ځایه چې د لېرې هېوادونو جنسونه یې له دوی څخه لاس ته راوړل، له هغو سره یې انس واخیست.

ورو ورو د سوداګریزو واټونو په څنډو کې سوداګریز ښارونه رامنځ ته شول او په دې توګه د ښاري ژوندانه رونق پیل شو. څومره چې سوداګری لا ډېر رونق ومونده، د هغو کسانو شمېر، چې په دې کار پورې تړلي وو، ډېر شو. له هغه ځایه چې سوداګران په نه شلېدونکې توګه په سفرونو کې وو، لازمه وه، چې د هغو د لارو پر سر، په ځانګړې توګه په هغه ځایونو کې، چې څو واټونو په خپلو کې پیوستون مونده، تل داسې کسان وي، چې کالي او بار ښکته کړي. بېرې جوړې کړي، ګاډې سمې کړي

او د سوداگرانو نور احتیاجونه بشپړ کړي. له دې کبله د سوداگرانو د لارو په سر په مناسبو ځایونو کې یو شمېر ډوډې پخوونکي، قصابان، خیاطان او داسې نور ټول شي.

په تدریج سره، چې شتمنې ډېرېدې، د خلکو احتیاجات هم زیاتېدل او د لگښت کچه هم لوړېدل. له دې کبله لازم وه، چې د تولید اندازه هم پورته ولاړه شي. په پایله کې صنعت مخ په پراخېدو شو او لمړني صنعت چې رونق یې ومونده، د ټوکر اوبدلو صنعت ؤ، هسې چې په ۱۲ مې پېړۍ کې د میلان په ښار کې د ټوکر ۶۰،۰۰۰ کارگرانو شتون لاره.

دې صنعت د هالنډ او بلژیک په هېوادونو کې هم پراختیا ومونده، هسې چې دوی په همدې پېړۍ کې انگلستان ته وړلې ټوکر لېږدول.

د اوسپنې صنایعو په دې دور کې څه رونق نه درلوده، هسې چې وېه گورو، چې د هغو رونق د ازادو ښارونو په دور کې د نویو اختراعاتو په زمانه کې پیل شو.

۱۷

د بورژوازی او ازادو ښارونو رامنځ ته کېدل

له دې کبله چې صنعت تر یوه هانده پورې رونق وموند او سوداگران پیدا شول، د ټولنې په وضعې کې توپیرونه رامنځ ته شول. تر هغه وخته پورې په ټولنې کې د دریمې طبقې برسېره اسیلو او روحانیانو هم شتون لاره، خو کله چې سوداګری رونق وموند او د سوداګرانو او د هغوی د کاریګرو شمېر زیات شو او شتمني هم د دوی په لاسونو کې راغونډه شوه او ورو ورو یې ځواک وموند، بیا یې یوه ځانګړې طبقه جوړه کړه، چې هغه بورژوازي بولي. دې بورژوا طبقې په تدریج سره ډېره شتمني ډېری کړه او هماغه ډول چې فیوډالان د کلیو اربابان وو، بورژواګان هم د ښارونو اربابان شول.

بورژوا طبقې په پخواني فیوډالي تشکیلاتو کې ځای نلرلو. په دې مانا چې فیوډالي اقتصاد کسبیا،

چې هماغه د بزگرانو وضعه یې لرله، د بېلې طبقې په توګه نه پېژندله. د ۱۱مې پېړۍ سوداګران د سینیورانو د سیمې په اړوند پردي ګڼل کېدل او په حقیقت کې یې د ټولنې په څنډه کې ژوند کاوه.

دوی په حقیقت کې قانوني وضعه نه درلودله او یوازې ټولنیز ضرورت ؤ، چې دوی یې منځ ته راوړي وو او نه قانون - همدا بورژوازي، چې په قانون کې یې ځای نلرو، زموږ پخوانې خبرې تائیدوي، چې هغه څه چې ټولنیزه وضعه رامنځ ته کوي، هغه قانون نه دی، بلکه ټولنیزې اړتیاوې دي. دا اړتیاوې دي، چې ټولنیزه وضعه رامنځ ته کوي او د قانون د جوړېدو لامل ګرځي.

سینیوران ناهوبله وو، چې د دې بورژواګانو ازادۍ ته درنښت ولري، خو دې ازادۍ ته یې قانوني بڼه نه ورکوله او تل یې غوښتل چې د کالیو وړل راوړل په خپلو سیمو کې تر درانه کنترول او مقرراتو لاندې راوړي. له سوداګرانو مالېې او جزیه واخلي. دې خبرې، چې سوداګري یې فلجوله، د بورژواګانو او فیوډالانو تر منځ دښمني رامنځ ته کوله، خو

بورژواگان ورو ورو شتمن کېدل او برسېره پر دې کارگران او کسبیاں یې تر شا لرل. له دې کبله یې هڅه وکړه، چې د ځان نه دفاع لپاره بنارونه ازاد کړي. البته د بنارونو ازادي په سولې او سپېڅلتیا او د فیوډالانو په رضایت سره نه شوې کېدله او له دې کبله عمومن د خوځښتونو او وینو تویېدو له لارې پلې کېدله، د بېلګې په توګه د میلان بنار په ۱۰۶۷ م او د مارسي بنار په ۱۱۲۸ م کې ازاد شول.

کېسه کوي، چې د فرانسې په یو بنار کې لوی سینیور د بنار له ازادۍ سره مخالفت وکړو. خلک و خوځېدل او وروسته له وهلو او ټکولو یې د سینیور په ماڼۍ یرغل وکړ. خو لوی سینیور له ډاره د خپل قصر سړاوبي ته وتښتېدو او په یوه ګلدان کې پټ شوی ؤ.

عمومن داسې ده، چې کسان د خپل پور په تکیه خورا لویښت خرڅوي او باتې ولي، خو همدا چې له یوه لوی کار سره مخ شول، د هغه له مخې نه تښتي او بېوزلي او کوچنی والی څرګندوي. دوی د درمنده د سر نانځکې ته ورته دي، چې د ټولنې

په سر ولاړ دي او له هغه ځايه چې ټولنې د دوی
حقيقت هېر کړی، له هغو څخه بېرېږي.

په هر حال، له موضوع نه لېرې نه شو. هغه
ښارونو ته به يې، چې په دې توگه د اقتصادي اړتياوو
له کبله ازادېدل، کمون ويل.

ښارونه ازادېدل او حال دا چې کلي بيا هم د
فيوډلانو تر لاسبري لاندې وو، نو يو جرمني متل
پيدا شو، چې وايي: «د ښار هوا انسان ازادوي».

۱۸

د کمون فیوډالي بنارونه

هغه توپیر چې نن د بنار او کلي تر منځ لېدل کېږي، په فیوډالي دور کې یې شتون نه لاره او د بنار ډېرو اوسېدونکو کلیو کې هم زمکې لرلې. له هغه ځایه چې صنعت ډېره وده کړې نه وه، نو د ژوندانه د دود له پلوه او د مانیو د جوړښت له پلوه د بنار او کلي تر منځ خورا توپیر نه ښکارېدو. سوداګرانو او ټولو کسانو، چې په فیوډالي ټولنې کې یې ځای نه لرلو، هر پټ (قشر) په جلا سیمې کې ژوند کاوه، د بېلګې په توګه قصابانو، وسله جوړونکو، خیاطانو، هر یوه یوه مېنه او یا کوڅه لرله.

د هر پټ لپاره ځانګړو مقرراتو هم شتون لاره. هر پټ یوه ټولنه لرله، چې **کارپورېشن** نومېده. له کارپورېشن څخه موخه دوه شیان وو: یوه دا چې خپل غړي د بهرنیو کسبپوهانو له سیالۍ نه وساتي، بله

دا چې د خپلې دندې لپاره پرېکړې و ټاکي، تر څو چې هم د جنسونو بنکلا تر یوه هانده پورې وساتل شي او پېرودونکي ولري.

بنکاره ده، چې دا دواړې موخې په فیوډالي دور کې، چې لویو صنعتونو شتون نه لاره او کلیو بنارونو ته ډېره اړتیا نلرله او د اړتیاؤ لمنه هم پراخه نه وه، پلې کېدلې او اصولن پورتنې پرېکړې هم د همدې لاملونو له کبله رامنځ ته شوې وې. د فیوډالي دودونو پر بنسټ هېڅ بهرني کس حق نلرلو، یوه بنارته وردننه بني او په کوم کسب لاس پورې کړي. په کارپورېشن کې غړیتوب میراثي ؤ او شاگردانو د څو کلونو زده کړې او د ځانگړو دودونو له پلي کولو څخه وروسته کولای شول د بنوونکي درجې ته ورسېږي.

نو که د کتاب تېر څپرکی په پام کې ولرو، نو وینو، چې صنعت او ازادې سوداګرې په فیوډالي دور کې شتون نه لاره او کولای یې هم نشول شتون ولري.

خو - په هماغه توگه مو چې په تېر څپرکي کې وويل - ښارونه ورو ورو مخ په رونق روان شول او بورژواگان منځ ته راغلل او د ښارونو په ازادولو يې پيل وکړ، تر څو له فيوډالي مقرراتو څخه ازاد واوسي او وکولای شي خپلې سوداګرۍ ته پراختيا ورکړي.

کمون په حقيقت کې د بورژواگانو په خپلو کې شرکت او ګډ کار ؤ. دې بورژواگانو به کسم يادولو، چې د يوبل امنيت وساتي. په کمون کې د ګډون له شرطونو څخه دا ؤ، چې که د ښار او خوا او شا يو اوسېدونکی يې د پرديو د يرغل موخه وګرځي، ټول له هغه نه ملاتړ وکړي او که چا د کمون له پرېکړو نه سرغړونه کړې وای، د هغه نه يې جريمه اخيستله او هغه يې په مرچو (استحکاماتو) باندې لگوله، تر څو ښار په لازمه موکه کې له دفاع څخه پاتې رانشي.

د ازادو ښارونو چارواکي په خپله کسبيانو ټاکل او ټاکنې د بېلګې په توګه په لاندې ډول پلې کېدلې:

هر پټ دوه کسه د خپلو منځو نه ټاکل او که د پټونو شمېر دوولس ؤ، په دې توګه څلورويشت کسه ټاکل کېدل. دې څلورويشتو کسانو نور لس کسه او هغو

لسو کسانو نور لس کسان او دې شلو کسانو بیا لس
نوره کسان ټاکل او دې دېرشو کسانو د عمده
چارواکو ټاکل ترسره کول. د بنار عمده چارواکي هر
کال بدلېدل او نویو ټاکل شویو ته یې باید حساب
ورکړی وی.

۱۹

د صنعت او سوداګرۍ پراختیا فیوډالي اصول ږنگ کړل

ومو ویل، چې په فیوډالی دور کې تر ۱۳مې پېړۍ پورې صنعت او سوداګرۍ خورا لږه وه. خومره چې صنعت او سوداګرۍ رونق ومونده، لا ډېره څرګندېدل، چې فیوډالی اصول د ټولنې پرمخ تللي وضعیت سره جوړښت نلري. د دې لپاره چې دا موضوع روښانه شي، بېلګه راوړو.

انګلستان له لمړیو هېوادونو څخه ؤ چې د صنعت خاوند وګرځېده. له ۱۴مې پېړۍ د مخه هم هغسې مو چې وویل، وړۍ یې له انګلستان څخه هالنډ او بلژیک ته وړلې او د هغه هېوادونو په کارخانو کې به یې ټوکرې ځینې اوبدلې. ورو ورو ټوکر اوبدلو په خپله انګلستان ته هم سرایت وکړ، په ځانګړې توګه کله چې د هالنډ او بلژیک یو شمېر بورژواګان له سینیورانو سره د جګړو له امله

انگلستان ته ولاړل او خپله سرمايه يې هلته په کار واچوله. د انگلستان دولت د دې لپاره چې خپل داخلي صنعت نه يې ملاتړ کړی وي، په کال ۱۳۳۷م کې يې په دې باندې بنديز ولگاوه، چې څوک دې وړی او وړين ټوکرونه له انگلستان نه بهر ولېږي، خو يو څه موده وروسته يې په دې قانون کې يو څه بدلون راوستو او د یاد شویو کاليو بهر ته وړل يې د گمرکي بيو په بدل کې مجاز وگڼل. د انگلستان دولت د دې لپاره چې د ټوکړ اوبدلو لمړني مواد له هېواد څخه بهر نشي، د وړيو گمرکي بيه يې ۳۳٪ ټاکلې وه او په دې حال کې چې د وړينو ټوکرو گمرکي بيه له ۲٪ څخه زياته نه وه. البته دا قانون د قاچاقو د دودېدلو لامل وگرځېده او سوداگران د دې لپاره چې د دولت په سر شرعی خولۍ کېږدي، په دې يې پيل وکړ، چې پسونه اصولن بهر ته وېسي، خو په تدريج سره د انگلستان د ټوکړ اوبدلو صنعت ځواکمن شوی ؤ او کولای يې شول له نورو ځايونو سره سيالي وکړي. له دې کبله د وړيو درنه تعرفه د انگلستان دولت لخوا لغوه شوه.

د ټوکر اوبدلو صنعت ډيرو چارو ته اړه لري، د بېلگې په توگه وړی بايد پاکې کړي، رنگ ورکړي، و پي سکني، ټوکر واوبدي، د ټوکر غوړ بېرته کړي او داسې نور...

د فيوډالي پرېگرو (مقرراتو) پر بنسټ له دې چارو څخه هر يوه بايد يو جلا کارپوريشن سرته رسولې وای او په دې توگه د وړيو د پېرودلو او پلورلو او د هغو په ټوکرو بدلولو لپاره ډېرې ستونزې پېښېدلې او د دې لپاه چې يو سپارښت سرته ورسوي، د بېلگې په توگه بايد د ۱۵ کارپورېشنونو موافقت ترلاسه کړي.

بورژواگان ناهوبله شول، په کومه توگه بنديزونه له مخې نه اوچت کړي او په پای کې يې کارخونې غالبان د ښار نه بهر داسې ځای ته يووړې، چې د کارپورېشنونو تر اغېزې لاندې نه وې او د دې تدبير سره يې په هماغه ۱۴مې پېړۍ کې وکولای شول، چې د ۲۰۰ بېلابېلو کسبونو کاريگر د يوه چټ نه لاندې په کار بوخت کړي او ۶۰۰ کاريگر په يوه ځای کې سره ټول کړي.

نو وینو، چې ورو ورو د ټولنې غوښتنو هسې بڼه
 نېوله، چې له فیوډالي مقرراتو سره یې جوړښت نه
 موندلو او لازمه وه، چې یاد شوي مقررات بدلون
 ومومي.

په فیوډالي دور کې هر څوک چې په کارپورېشن
 کې دننه ؤ، برخه لیک یې خوندي کېدو، خو ګټې
 یې محدودې وې، ولې چې د پېرودلو او پلورولو بېې
 په خپله کارپورېشن څارلې او له دې کبله هیڅ چا
 کولای نشول، چې په یوې دوو معاملو سره د خورا
 ډېرې سرمایې خاوند شي. البته په هغه موکه کې هم
 دلالانو او سوداګرانو دوکې کولې او نا مشروع ګټه
 یې ترلاسه کوله، خو د دوی د هغه وخت ګټه د
 هغې ګټې سره چې د صنعت د دور سوداګرانو لاس
 ته راوړله، د پرتلې وړ نه وه. له دې کبله خلک د
 سوداګرۍ خوا ته جلب شول او هماغه کسان، چې
 تر اوسه پورې یې خپل ژوندون په پېښلتون
 (ماجرایو)، نړېوالې ګرځندویۍ او وزګارتیا
 تېرولو، په کار پسې ولوېدل.

به دې ځای کې ښه ده، چې د همدې کسانو له
ډلې نه د يوه کپسه، چې ډېره شتمني يې غونډه کړه،
نکل کړو:

ريچارد ويتينگن هغه يتم ماشوم ؤ، چې د يوه
سوداگر په کور کې چوپړ ؤ. په هغه زمانه کې دود ؤ،
چې هرکله به يوه سوداگر خپله بېړۍ لېرو سيمو ته
لېرله، خپل هر چوپړ ته يې اجازه ورکوله، چې خپل
يو شى په بېړۍ کې کېږدي او خپل بخت وازمويي.
ريچارد په ټوله نړۍ کې يوه پېشو لرله او هغه
يې د خپل ارباب په بېړۍ کې کېښوه. د پېښې له
مخې کله چې بېړۍ په يوې لېرې سيمې کې لنگر
واچاوه، ويې کتل، چې هلته موږک دومره ډېر دي،
چې د پاچا مانې يې له زيار سره مخ کړې ده، خو په
هغه سيمې کې کومه پېشو نه موندل کېده. د هغه
هېواد پاچا د هغې بېړۍ د پېشو له کتنو او د هغې د
هنرښودنې څخه هومره خوښ شو، چې پېشو يې د
بېړۍ د ټولو مالونو په بيه وپېرودله. په دې توگه
ريچارد ويتينگن ناڅاپه شتمن شو.

دا کپسه که افسانه هم وي، خو خرگندوي، چې
 د ريچارد ويتنگن شتمني په اسانه سره لاس ته
 راغلې ده. دا سړې د خپلې شتمنې له کبله د لاردانو
 په ډله کې راغی او پيسې يې هومره ډېرې شوې، چې
 د انگلستان پاچا له ده نه پور واخيست.

د لويو سوداگرو او ناخپه شتمنيو له کبله و،
 چې د کارپوريشنو وضعې بدلون وموند، د بېلگې په
 توگه مساوات، چې د کارپوريشن يوه ځانگړتيا وه، له
 منځه ولاړه. اوس نو د کاليو بنکلا او د جشنونو
 دودونه هومره وو، چې يوازې شتمنو کسانو کولای
 شول له هغو نه برخمن شي.

کپسه کوي، چې د شرابو د سوداگرانو
 کارپورېشن هومره شتمن شوی و، چې له پنځو
 پاچايانو څخه يې په يوه ځای هرکلی وکړ!

په دې توگه د هغو کسبيانو، چې پخوا شونې وه،
 چې د بنوونکي درجې ته ورسېږي، د پر مختگ مخه
 بنده شوه او د دې لپاره چې له ځانونو نه يې دفاع
 کړې وي، د «کارگرانو د کارپوريشنونو» په تشکيل

يې لاس پورې کړ، تر څو کرکه جن اربابان له ځانه
لېرې کړي. په پایله کې دوې ځانگړې طبقې رامنځ
ته شوې.

۲۰

له انگلستان خخه د يهودانو اېستل

مسيحيانو د پيسو په سود وركول حرام گڼل او له هغه خايه چې په فيودالي دور كې د معاملو د كوچني والي او لگښت له امله د سود وركولو او اخيستلو ته اړتيا نه پيدا كېده، دا باور د مننې وړ ؤ، خو كله چې فيودالي وضعه مخ په بدلون شوه، صنعت رامنځ ته شو او پيسو نوې پور ومونده، نور دې باور د ژوندانه له واقعيت سره سمون نه موندلو. لمړني كسانو چې وكولاى شول ځانوته د ژوندانه له واقعيت سره سمون وركړي، يهودان وو، چې په صنعت او سوداگرۍ بوخت شول او له سود وركولو او اخيستله خخه يې ډډه نه كوله. ورو ورو صنعت او سوداگرۍ پرمختگ كولو، د انگلستان لويو كورنيو پيسو ته لا ډېره اړتيا پيدا كوله او بله هېڅ هوبله يې، پرته له دې نه چې يهودي سوداگرو ته لاس په لمن

شي، نرله. خو دا يهودان بزگر نه وو، چې په زمكو پورې تړلي او سينيورانو ته اېل واوسي او عموم يې په بنارونو كې ژوند كاوه. له دې كبله د انگلستان پاچايانو د دې لپاره چې د دوى له پيسونه گټه پورته كړي، دوى يې په خپله ننگه كې ونيول او په دې توگه يې خپل واقعي ځواك يانې اقتصادي ځواك د بارنانو په پرتله پورته يووړ. د تاريخ ليكونكو تر منځ پېژندل شوې ده، چې وايي: «د يهودانو په صندوقونو كې وه، چې د نرمند پاچايانو د بارنانو د اېل كولو ځواك لاس ته راوړ».

خو ورو ورو د يهودانو اقتصادي ځواك هومره ډېر شو، چې د انگلستان د لويو كورنيو او اسيلانو خيال له يې د ناهوساينې لاملونه چمتو كړل و په هڅه كې شول چې په كومه توگه ځانونه د هغو پورونو له بنده، چې له يهودانو څخه يې اخيستي وو، خلاص كړي. په پاى كې يې له دې نه بله هېڅ بڼه هوبله و نه موندله، چې د مذهب توپير پلمه كړي او يهودان له انگلستان څخه بهر وغورځوي او همدا كار يې په ۱۲۹۰م كال كې سرته ورسولو.

دا پېښه د دې خبرې له دلیلونو څخه یو دی،
چې مذهبي کښالې عمومې مالي او اقتصادي ولې
لري.

۲۱

د کار د قانون منځ ته راتلل

له هغه ځايه چې د سينيورانو فشار د بزگرانو په
متونو خورا دروند او له بله پلوه د کار رونق هر ورځ
پورته تللو او کارخونو کارگرانو ته اړتيا لرله، سرفان له
کليو څخه تېنول او ښارونو ته يې مخ کولو. هسې
چې د انگلستان د ۱۴مې پېړۍ د تېنېدلو بزگرانو
شمېر هم هومره ډېر ؤ، چې د تېنېدلو مريانو شمېر
د ۱۹مې پېړۍ په امريکې کې.

د پېښې له مخې په ۱۳۴۹ کال کې درنه ناروغي
راغله او اروپايي وڼېوله او د اروپا او انگلستان نېردي
۲۵ ميليونه اوسېدونکي يې له منځه يووړل.

له دې ناروغۍ نه دوې پايلې لاس ته راغلې: د
نفوس شمېر کمښت وموند. هغه بزگران چې ژوندي
پاتې شول، څه شتمن شول او څه پراخې زمکې يې
لاس ته ورولوېدې.

په دې توگه له هغه ځايه چې د سينيور اړتيا بزگر ته زياته شوه او زمکې ته د بزگر اړتيا لږه شوه، نور بزگر نه حاضرېدل، چې په اربابي زمکو کې په کرلو بوخت شي او د اربابانو ځورول وزغمي. له دې کبله سينيوران، چې د کرنې لپاره يې څوک نلرل، ناچاره کېدل، زمکې په خپله سرفانو ته اجاره ورکړي او يا دا چې اصولن زمکې په لږه بيه وپلوري.

په پای کې سينيورانو لاس په کلکه پرېکړه پورې کړ او د «کار قانون» يې وضع کړ. دا قانون د ټولو هغه قانونونو په توگه، چې د لږکيو لخوا وضع کېږي، د بزگرو پرگنو پر ضد ؤ؛ د دې قانون له امله:

۱- هر څوک چې عمر يې له شپېتو کلو نه ټيټ ؤ، بايد به هغه مزد، چې له ۱۳۴۷م کال نه مخکې دود ؤ، په کرهڼه بوخت شي.

۲- هر سينيور به چې له دې نه پورته لاسمزد پرې کولو، د غرامت په ورکولو محکومېده.

۳- سينيور حق لاره، خپل سرفان کار ته اړکړي او که هغو ونه منله، بندي يې کړي.

دا د هغو زلندو قانونونو يوه بېلگه ده، چې د زيار اېستونکو پرگنو د بندېوانۍ لپاره وضع شوی دی! د دې ډول قانونونو اغېزې لا هم د نړۍ په هېوادونو کې، په ځانگړې توگه زموږ په هېواد کې، چې له نورو څخه وروسته پاتې يوو، پاتې دي. آيا دا هغه قانونونه دي، چې د ستمگرو عدليه او امنيه ځواکونه د هغه نه په بشپړه خوند او رنگ يادونه کوي او هغه مقدس گڼي؟ آيا په رښتيا سره کولای شو دغه حق وژونکي قانونونه مقدس وبولو؟

آيا ډاکټر اراني، چې په جنايي محکمې کې ويل: «يوازې هغه قانون مقدس دی، چې د پرگنو د گټو ساتونکی وي»، حق نلرلو؟

۲۲

د بزگرو خوځښت یا په انگلستان کې د سرواڅ راپرځېدل

د سینیورانو فشار له یوې خوا او د فابریکو جذبې له بلې خوا د انگلستان بزگر اړباسل، چې دې نه زغمونکې وضعې ته پای ورکړي. په پای کې بزگرو په ۱۳۸۱م کال کې لاس په یوه لوی خوځښت وواهه او دوکان (دوک خان ته وایي) او د پاچا نور چوپړ یې ووژل.

د بزگرو اصلی فکر دا ؤ، چې د خپل ځور لیکلي آثار له منځه یوسي او هر چېرې به یې چې کوم پرېکړه لیک لاس ته راوړلو، اور یې وراچولو.

د انگلستان لویو کورنیو ونکولای شول د بزگرو په وړاندې ودرېږي. یوه ځل د لویښت له پورته رابښکته شول او وتښتېدل او په جگړو کې پټ شول. خو بزگر ښارونو ته ولاړل او بورژواگانو له هغو نه نسبتن ښه هرکلی وکړ. په پای کې بزگرو لندن ته مخ

راوړ او له هغه ځايه چې د انگلستان پاچا دوهم
ريچارد لا هلك ؤ، اند يې كولو، چې دوى به د
سينيورانو له منگلو خلاص كړي.

د بزگرو پوځ لندن ته ننوت او اسيلې كورنې يې
ووژلې. خو پاچا ته يې موكه وركړه او له هغه نه يې
وغوښتل، چې كتنه ورسره وكړي. پادشاه له بزگرو
سره وكتل او هوډ يې وكړ، چې د هغو هيلې سرته
ورسوي. مستوفيانو هم د رنگينو او خوندورو
فرمانونو په ليكلو پيل وكړ. د دې ساده ډبو بزگرانو
هرې يوې ډلې به چې د پاچا دا فرمان تر لاسه كړ،
په خندا او خوښۍ سره به بريالى له لندن نه ووتل.
كله چې شمېر يې لږ شو او له څو زرو نه زيات
كسان پاتې نشول، پاچا بيا كتلو وعده وركړه او له
خپل پوځي ځواك سره د كتلو ځاى ته راغى، د
بزگرو مشر يې مخې ته ورغى. كله چې نږدې شو، د
پاچا يوه ملگري په هغې وسلې سره، چې تر كالپو
لاندې يې پټه كړې وه، په بشپړه نه نارينتوب سره
يې د هغه په سرگوزار كړه او هغه يې په زمكه
راوړخولو. د پاچا ملگري د هغه مشر گېرچاپېره ټول

شول، تر خو بزگرو ونه ویني، چې مشريې وژل شوی دی. خو بزگرو وکتل او په خوځښت راغلل. پاچا خپلو ملگرو ته امر وکړ، چې له خپل ځای نه ونه خوځېږي او خپله یې آس رهي کړ او د بزگرو مخې ته راغی، هغو ته یې وویل: تاسو پرته له مانه بل مشر نه لری. زه ستاسو پاچا یم. ډاډه اوسی.

خلکو، چې د دې هلک خبره ولېدله او اند یې نه کاوه، چې دومره کرغېړنتوب به دهغه په باطن کې وي، هغه ته تسلیم شول او ریچارد د هغو په سر کې ودرېدو.

په دې توگه د بزگرو خوځښت هسې وشپندل شو. هغه وخت پاچا او د هغه قاضیان کلیو ته ولوېدل او په وژنو یې پیل وکړ او خلک یې سل سل کسه په دار ووهل او دې وژنو تر یوې مودې پورې پایښه لرله! دا ؤ د پاچا چلند، چې رعیت په هغه رحم وکړ او ده رعیت ته ډاډگېر نه ورکړه!

پایله:

هېڅ ازادي په هېڅ هېواد کې پرته له ځان بنندلو لاس ته راغلې نه ده.

خیانت، ناځواني او څېړنتوب د هغو کسانو له
 ځانګړتیاو څخه دي، چې ولس ته زور وایي، خو د
 دغه ځانګړتیاوو مخ تل چوپړ مورخان غواړي پټ
 کړي. زیاراپستونکې پرګنې باید هېڅکله به
 هوډونو ونه غولېږي او نباید رحم او زړه سواندی
 ته مائل واوسي.

د بزګرو خوځښت په هغې دردوونکې وضعې پای
 وموند، خو د ولس د خپلواکۍ روح یې څرګنده کړه.
 له بله پلوه د صنعت رامنځ ته کېدلو او کارګرانو ته
 اړتیا، هسې چې وروسته به یې څرګنده کړو،
 ایجابوله، چې د بزګرو ازادي پلې شي.

له دې کبله د کار قانون د ۱۴مې پېړۍ په پای
 کې له اعتباره ولوېده او سرواژه اصولن د تودر کورنۍ
 د سلطنت په زمانې (۱۴۸۵ - ۱۶۰۳) کې له
 انگلستان څخه تېر ټول کړ او د ۱۶مې پېړۍ په پای
 او د ۱۷مې پېړۍ په پیل کې دا یو قانوني اصل شو،
 چې هر انګرېز وګړی ازاد دی.

۲۳

د سرفانو په وضعي باندې د ټوکر اوبدلو صنعت اغېزه

کله چې د ټوکر اوبدلو صنعت په انگلستان کې مخ په ودې شو، بنکاره ده، چې وړيو ته لا ډېره اړتيا رامنځ ته شوه او لازمه شوه، چې خرځايونه لا پراخ، پسونه لا ډېر او وړۍ لا پرېمانه شي. له دې کبله خانانو په دې باندې پيل وکړ، چې کروندې په خرځايونو بدلې کړي او بزگر وشړي او په ځانگړې توگه د سرفانو ازادېدل يې پلمه کړل، هغوی يې بې وزلي کړل، هسې چې په لږه موده کې پسونه د بزگرو کورنيو ځای ناستي شول. د هغه دور يو ليکوال وايي: «پسه پخوا ډېر سر په لاره ځناور ؤ، خو اوس هر څه وړانوي او هر څه خوري، ان سړي». هغه نښتې چې د اتم هانري په وخت (۱۴۰۹ - ۱۵۴۶) کې د مذهبي دښمنيو په نامه د روحانيانو سره

پېښې شوې او د هغو د وژلو لامل وگرځېدې، د همدې لپاره وې، چې د کلیسا زمکې د هغو له منگولو نه راوباسي او په خرځایونو یې بدلې کړي. البته خرځای ته اړتیا، چې د ټوکر اوبدلو د صنعت د ودې په اغېزه رامنځ ته شوې وه، د سرفانو ازادۍ سره یې مرسته وکړه. خو د هغو ازادي په هغه توګه ترسره شوه، چې بیان مو کړله. له دې کبله هغو ستم خپلو بیا هم لاس په خوځښت وواځه، خو داخل یې هم خوځښت په عام وژنې سره پای وموند.

هغه بزګر، چې په دې توګه له خپلو پلارنیو کروندو څخه شړل شوي وو، غالباً لاس یې په سوال، وزګار ګرځېدو او یا په غلا پورې کولو. خو دا وضعه د فابریکه لرونکو په ګټه وه، چې ورځ په ورځ یې کارګر ته لا اړتیا موندله.

هغو داسې کسانو ته اړتیا لرله، چې ازاد وي، یانې په زمکې یا ارباب پورې تړلی نه وي او په کم مزد سره په کار بوخت شي. دا وه د فابریکه لرونکو

په ژبه د ازادۍ مانا! له دې کبله د وزگارانو پر ضد درانه قانونونه وضعه شول او هغو ته یې کلکه سزا ورکوله، ترڅو د فابریکې په لور وشړل شي. نو، د سرف ازادي په حقیقت کې دا وه، چې په ازاده توګه د فابریکه لرونکي چوپړ شي.

په دې توګه هغه بدلون چې د ټوکراو بدلو صنعت له امله د سرفانو په وضعیت کې وړکړی شو، داسې لنډولای شو:

په فیوډالي دور کې د بزګر د کرنې اسباب د ده په خپل لاس کې وو او په بنسټیزه توګه یې کولای شول، چه هغه له هغې زمکې څخه، چې کرنه یې پرې کوله بهرکړي، خو د بزګر ازادي داسې بڼه ومونده، چې زمکه یې له هغه نه واخیسته او یوه برخه زمکه یې د اجارې لاس ته راوړلو په بدل کې هغه ته پرېښودله. د بزګرو ګڼ شمېر هم په وزګار ګرځېدلو او غلا سر شول او یا په چوپړتیا کې اخته شول.

ٲه دې ٲوگه انگلستان د صنعت مرحلې ته
ورسېدو. موږ له دې کبله د انگلستان ٲه تاريخ کې
وړاندې لاړو، چې انگلستان تر نورو وړاندې دې
مرحلې ته گام کېښود. اوس لېرشانې شاته ستنېږو او
نورو اروپايي ولسونو او ٲه ځانگړې ٲوگه له فرانسې
څخه خبرې کوو.

۲۴

د ۱۳ مې پېړۍ تر پایه پورې فيودالي دور ته يوه
بشپړه کتنه

د مديترانې د سوداګرۍ تړل کېدل:

په پخوانې نړۍ کې، يانې د روم په دور کې د مديترانې سمندرګي د داخلي سمندرګي په توګه ؤ، ولې چې د هغه ټولې څنډې د روم دولت په خپلې ولکې کې لرلې او د شا او خوا تمدنونو د مديترانې د سمندرګي له لارې له يو بل سره اړيکې لرلې او هغه سمندرګي د هغو دجنسونو او فکرونو د وړو راوړو وزله وه. په دې دور کې د هغه ټولو هېوادونو فعاليتونه، چې د برتانيا د جزيرو او فرات د سيند تر منځ پراته وو، د مديترانې سمندرګي په لور وو.

وروسته له هغه چې جرمنانو د روم پر دولت باندې يرغل وکړ، بيا هم د مديترانې سمندرګي د رونق خاوند ؤ، ولې چې بيا هم ايتاليا، افريقې، اسپانيې او فرانسې د دې سمندرګي له لارې د

بیزانس له امپراطورۍ (ختیز روم، چې قسطنطنیه یې په ولکې کې لرله) سره اړیکې لرلې. د دې وضعیت له امله یو اقتصادي ژوند رامنځ ته شو، چې په حقیقت کې د پخواني دور مستقیمه لکۍ وه، د بېلګې په توګه د سوریې اوسېدونکو له پنځمې نه تر اتمې پېړۍ پورې د لویدیزو بندرونو او د مصر او کوچنۍ آسیا د بندرونو تر منځ سوداګریزې اړیکې لرلې.

خو وروسته له هغې چې په اوومې پېړۍ کې مسلمانان ډګر ته راننوتل او د مدیترانې ختیزې، سهېلي او لویدیزې څنډې یې فتحه کړلې او د قسطنطنیې ښار په ۷۱۹م زېږیز کې د دوی لاس ته ولوېدو، د سوداګرۍ وضعه بدله شوه او په حقیقت کې د اروپا سوداګرۍ په مدیترانې کې پای ته ورسېده. له دې نه وروسته د مدیترانې سمندرګی نه یوازې چې د تمدنونو اړیکه نه و، بلکه د هغو تر منځ یو بند ګڼل کېده. پخوا د مدیترانې په ټولو څنډو کې یو تمدن شتون لاره، خو اوس دوه تمدنه رامنځ ته شوي وو: رومي تمدن په شمال کې؛ اسلامي تمدن

په ختیز، سهېل او لويديز کې. دا دوه تمدنونه په خپلو کې غلیمان وو او د هغو یو پر بل باندې یرغل پخوانی اقتصادي اندولتیا له منځه یووړو او اقتصادي فعالیت له مدیترانې څخه د بغداد په خوا لور شو.

د اتمې پېړۍ په ترڅ کې د مدیترانې د سوداګرۍ بندېدل لامل شول، چې سواګر له منځه ولاړ شي او ښاري ژوند، چې د هغو په لاس کې ساتل کېده، مخ په پرځېدو شي. په پایله کې عمومي بېوزلي څرګنده شوه او د هغې یوه نښه دا وه، چې د سپینو زرو روپې د سرو زرو روپو پر ځای کېناستلې.

د سوداګرۍ د بېرته رونق پیل: کله چې د مدیترانې ختیز او سهېل د مسلمانانو په لاس کې ولوېدل، د ختیز روم او ایټالیا سوداګرو اړیکې هم له سوریې، د افریقې له شمال او د اسپانیې له سهېل سره وشلېدې او یوازې د لويديز او قسطنطنیې مسیحي بندرونو سره یې (وړاندې له دې چې د مسلمانانو لاس ته ولوېږي) سوداګري کوله.

خو د دې خبرې لامل، چې مذهبي توپیر ؤ، سوداګرو ته دومره ځواکمن نه ؤ، چې وکولای شي هغوی د ډېرې مودې لپاره د مسلمانانو سره سوداګری نه منع کړي.

تل لېدل شوي، چې د پیسو ځواک روپی لمنانځونکو وګړو ته په څو ځلو د مذهب له ځواکه ډېر دی او عمومن د مذهب ځواک یوازې د دې لپاره، چې له هغو سره د روپیو په موندلو کې مرسته وکړي، ورباندې ګران دی.

له دې کبله سره د دې چې د مدیترانې ختیز، سهېل او لوېدیځ د مسیحیانو په خبره له کفارو سره وو، د هماغه نونسمې پېړۍ له پای نه لېدل کېږي، چې خپلې اړیکې یې له دې سیمې سره له سره ټینګې کړې او ورځ په ورځ یې پراختیا ورکړه.

دې روپی لمنانځونکو سوداګرو د خپلو ګاګانو له مذهب سره، په دې شرط چې ښې روپی ورکړي، څه کار نلرلو.

روپی لمنځل، چې مسیحي مذهب یې په کلکه محکوموي، په دې دور کې په کلکه توګه څرګند

شول او ونيزي سوداگرو اسلاو ځوانان د دالماسی له خنډونه پېرودل او یا یې غلا کول او په بېړیو کې یې په مصر او سوریې کې د مسلمانانو حرمونو خوا ته وړل او خرڅول. د مریانو سوداگری په دې دور کې ونيزي سوداگرو ته هم هومره گټه ورسوله، چې د تورو خرڅولو په اتلسمې پېړۍ کې د فرانسې او انگرېز تجارانو ته. البته مذهب دا چارې منع کولې، خو د چا غور د اورېدو پوروړی نه ؤ او سوداگرو هغه گڼ شمېرگټه یې چې له دې لارې وړله، نه یوازې د مجاز اوسېدلو دلیل او بلکه د هغه د مقدس اوسېدلو دلیل بللو. هر کله چې داسې کسانو ته د خرافاتو په ضد د تمدن او فرهنگ نه خبرې وکړې، وایي، دلته د استدلال ځای نشته، خو دوی خپله په دې موکه کې، چې گټو یې غوښتنه کوله، د مذهب پر ضد استدلال کولو.

د بورژوازی ازادي: د بورژوازی لپاره تر ټولو ضروري شی ازادي ده، ولې چې بورژواگان - پرته له دې چې وکولای شي له یوه ځای نه بل ته لاړ شي، هوډ وسپاري او هوډ واخلي، په خپلو مالونو کې د

تصرف هر ډول حق ولري - نشي کولای سوداګري وکړي. دا ازادې د سوداګرۍ لپاره لازمي دي. خو دې ازاديو په فيوډالي جوړښت کې شتون نه لاره، له دې کبله بورژواګانو د دې ازاديو دلاس ته راوړو لپاره هڅې وکړې او په اوومې پېړۍ کې يې د سرفانو په مرسته خطرناک خوځښتونه منځ ته راوړل.

هغو د سرفانو ازادي هم د همدې خپلو اړتياؤ د سرته رسولو لپاره غوښتله او اصولن نبايد هېر کړو، چې بورژواګانو ازادي په مطلقه توګه او د يوه طبيعي حق په ډول نه غوښتله، بلکه له دې کبله چې ښېګڼې يې لرلې او يو ګټه ور حق ؤ، د هغې تيګه يې به خپل ټټر وهله. موږ به وروسته د دې اصل په هکله خبرې وکړو.

په هر حال، د بورژواګانو د هڅو اغېزه وه، چې ورو ورو ازادي په ښارونو کې، هسې مو چې وړاندې څرګنده کړه، پيل شوه او په تدريج سره دود شوه، چې که چا د يوه کال او يوې ورځې لپاره په ښار کې ژوند کړې وای، ازادېدو.

د بورژوازی قانون: ازادی د بورژواگانو لمرنې اړتیا وه، خو نورې اړتیاوې یې هم لرلې. د فیوډالې دور حقونو پېچلي دودونه لرل او وگړي یې د سینیورانو د ارادې اېل گرځول.

په فیوډالې دور کې، کله د دې لپاره چې یوه داوه فیصله کړي، لازمه وه، چې دواړه خواوې په خپلو کې مخاوی (مقابلې - دوئل) وکړي او هر څوک چې بریالی شي، حق دې له هغه سره وي. په دې دور کې قاضیان عمومن د بزگرو د ټولنې نه ټاکل کېدل او دا وگړي یوازې د هغه چا د دودونو او رواجونو سره، چې په کلیو کې یې د کار او یا د زمکې ملکیت لپاره ژوند کاوه، آشنا وو او د ښاري ژوند نه یې کافي خبر نه لرلو.

له دې کبله کله چې بورژواگان منځ ته راغلل او ښارونو شتون وموند، کولای یې نشول خپل ښاري ژوند له دې حقونو او دې دودونو سره، چې د دوی له وضعې سره جوړ نه راتلل، اداره کړي. بورژواگانو هسې حقونو ته اړتیا لرله، چې پېښې په ساده توګه حلې کړي او د دواړو خواوو د ادعا د زبات لاره په

اسانه توگه لاس ته راوړي او د بورژواگانو د ژوند اړتیاوې په ښه توگه په پام کې ولري.

په دې توگه وینو، چې د یوولسمې پېړۍ په پیل کې د ټولنیزې اړتیا له امله څه سوداگریزه حقونه رامنځ ته شول، چې لا په جنینیزه حال کې وو. دا حقونه د هغو دودونو ټولګۍ وه، چې له عمل نه لاس ته راغلې وه او یو ډول نړېواله مسئله وه، چې سوداګرو په خپلو منځو کې منځ ته راوړې وه. خو له هغه ځایه چې یاد شویو حقونو لا قانوني بڼه نه وه موندلې، عمومن سوداګرو د خپلو اختلافونو د حل لپاره حاکمانو ته رجوع کوله.

هغه محکمو ته، چې په دې توگه جوړېدلې، په انگلستان کې «خاورینې محکمې» ویلې، ولې چې هغه کسان، چې دې محکمو ته یې رجوع کوله، هغه سوداګر وو، چې تازه له لارې نه رارسېدلي وو.

سینیوران، بورژواگان، ازاد ښارونه: سینیوران

پرته له هغه، چې روحاني وو، ژر د ښارونو د ودې او پرمختګ په ښېګڼو پوه شول، ولې چې په هماغه

پرتله به یې چې دې ښارونو ته په سیندونو او واټونو کې تگ راتگ زیاتولو او د پیسو کچه یې پورته وړله، د سینیورانو خزانه هم هومره لا ډکېدله. نو د اریانتیا وړ نه ده، چې که په کلیو کې په خپلو ماڼیو کې یې ژوند کاوه، د ښار له اوسېدونکو سره یې لږې اړیکې لرلې، تر دې چې له پورژواگانو سره اختلاف پیدا کړي.

خو روحاني سینیورانو د ښارونو او د بورژواگانو له ژوندانه سره مخالفت کولو، چې د ځینو جگړو لامل وگرځېدل. د پېښې له مخې، په هغه جنگ کې چې د ۱۱مې پېړۍ په دوهمې نیمايي کې د امپراطورانو او پاپ په منځ کې ونښتو، د لمباردي ښارونو اوسېدونکو موکه وموندله، چې د دې روحاني شاهزویانو پر ضد پاڅون وکړي. په ۱۰۷۷م کال کې د کامبر ښار د هغه اسقف (لوی کشیش) پر ضد قیام وکړ او تر ټولو پخوانی کمون یې منځ ته راوړ. په دې توګه ښارونو د اوومې پېړۍ په پیل او ځینو د همدې پېړۍ په ترڅ کې د ښاري جوړښتونو خاوندان شول، چې دوی د ژوندانه بڼې ایجابول.

هغه څه چې بورژوازي يې ځانگړې کوله، دا وه، چې بورژوازي د پاتې خلکو په منځ کې يوه وتلې طبقه جوړوله. نن د بنارونو توپير له کليو سره دادی، چې د بنارونو اوسېدونکي ډېر او ادارې يې پېچلې دي، خو بل باندېوالی نلري او نورو عمومي او ځانگړو حقونو خاوندان نه دي.

خو بورژواگان داسې نه وو او د حقونو له پلوه د ټولو هغه کسانو سره، چې د بنار له دېواله نه يې بهر ژوند کاوه، توپير درلوده؛ همدا چې انسان د بنار له درې او ډنډه نه تېرېده، بلې نړې ته ورتللو او په حقيقت کې د بېلو حقونو سيمې کې يې پښه کېښودله. بورژواگان د لويو کورنيو او روحانيانو په شان په عمومي حقونو کې گډ نه وو.

د بنار زمکې هم ښېگنې درلودلې او د پناه وړلو ځای شمېرل کېده، که هر چا هلته کډه کړې وای، د دې په شان چې کليسا ته پناه يوسي، په امان کې و. لنډه دا چې پورژوازي له هره پلوه ځانگړې طبقه گڼل کېدله او بورژواگانو د کليو خلکو ته د زېښاک په سترگه کتل او په بشپړه کست (حسادت) سره

حاضر نه وو، له خپلو بښېگنو څخه هغو ته څه شی ورکړي.

دلته دا ټکي هم بايد ياد کړو، چې د ۱۲مې پېړۍ نه تر ۱۵مې پېړۍ پورې په ټولې اروپا کې د ښارونو نفوس د ټول نفوس يو پر لسمې برخې نه ډېر نه ؤ.

د سوداګرۍ اغېزه په فيوډالي جوړښت باندې:

۱ - کله چې سوداګرۍ رونق وموند، سينيورانو او د هغو چاپېروالو غوښتل، خپل ژوند ته د هغو شيانو په وزله، چې د سوداګرۍ له لارې د دوی لاس ته رسېدل، لويښت يا لږ تر لږه هوساينه ورکړي. که چېرې په ۱۱مې او ۱۲مې پېړۍ کې د ټولنې د لوړو طبقاتو د يوه وګړي ژوند وڅېړو، وينو، چې د خوړو، کاليو او د کور او نورو شيانو له پلوه يې لګښت خورا پورته تللی دی.

په دې توګه د زمکو د لويو خانانو اړتياوې زياتېدې او د جنسونو نرخونه هم پورته تلل، خو د ياد شوو خانانو عايد په هغه اندازه نه ډېرېدو، ولې چې دوی خپل عوايد د هغو دودونو پر بنسټ لاس ته راوړل، چې مقدس شمېرل کېدل او هغو ته ډېره

گرانې وه، چې له دې دودونو تېرې وکړي، نوی عاید خلکو نه واخلي. له دې کبله ډېرې اسيلې کورنې (يانې د زمکولوی خاوندان) پورورې او يا ديوالي شول، د بېلگې په توگه کپسه کوي، چې د ۱۳مې پېړۍ په نيمايي کې، په يوه سيمه کې د خانانو شمېر له ۶۰ کسانو نه ۱ يا ۲ کسانو ته راټيټ شو.

۲ - البته ځينې خانان د دې بحران په وړاندې ودرېدل، په دې مانا چې پخواني دودونه يې مات نکړل، خو ويې کولای شول چې د جنسونو د گرانېدو څخه تر څه هانده پورې مخنيوی وکړي، د بېلگې په توگه پخوا په هر «کور» کې ځېنو مهمې کارگاوو شتون لاره او خو لس کسه سرفان يې بوختول، چې ټوکر او يا د کار افزار جوړ کړي او په دې حال کې چې همدغه لوبښي د گاونډي ښار د کسبيانو لخوا جوړېدل. ځينې خانان په هڅه کې شول، چې دا راز کارگاوي منع کړي او په ۱۲مې پېړۍ کې دا کارگاوي نږدې ټولو ځايونو کې مخ په زوال شوې.

۳ - ډېرو لویو خانانو، چې ځینې لږ موندل کېدونکي جنسونه لکه مالګه، شراب او نور چې د دوی په املاکو کې نه موندل کېدل، لېرې پرته زمکې یې خپلې کړې وې او دا جنسونه یې له هغه ځایه چمتو کول، نور لوی خانان دې ته اړ نه وو، چې دا لېرې پرته زمکې وساتي او د هغو په پلورلو یې پیل وکړ.

۴ - د سوداګرۍ له نورو اغېزو څخه یوه دا وه، چې له هغه ځایه چې جنسونه ورو ورو له بهر نه پېرودل کېدل، کورنۍ په هڅه کې شوې، چې د خپلو روپیو عاید ډېر کړي، دې خبرې دوی اړ کول، چې سرواژ له منځه یوسي او یا یې شدت لږ کړي. ولې یو سرف به یې چې ازاد کړ، دوې ګټې یې لرلې: یو دا چې سرف د ځان ازادۍ لپاره پیسې پرې کولې، بله دا چې له ازادېدو وروسته هم له خپلې زمکې څخه نه تېرېدو او د هغې اجاره اخیستونکي به شو. په همدې موکه کې وو، چې سرفانو کولای شول خپل هوډونه، د بېلګې په توګه د بېګار دنده یې د پیسو په بدل له

خپله سره لېرې کوله. ورو ورو په پیسو کېدلای شول هر څه وشي.

۵ - د سوداګرۍ نفوذ بیا دا اغېزه لرله، چې د

کرهڼې ډول ته د زمکې، اوبو او هوا سره سمون ورکول کېدو. تر هغه دمه چې د شيانو وړل راوړل لږ پلي کېدل او د هېڅ په حکم کې وو، اړتیا پیدا کېده، چې سینیوران په هره توګه چې کېږي، د حېواناتو راز راز ډولونه په خپلو زمکو کې وکړي، ولې چې له بله ځایه یې چمتو کولای نشول. خو له دولسمې پېړۍ څخه وروسته، چې سوداګري دود شوه او جنسونه یې له یوې سیمې نه بلې ته وړل راوړل، سینیوران په هڅه کې شول، چې هغه شيان په خپلو زمکو کې وکړي، چې له زمکې، اوبو او هوا سره اړوند ولري او په لږ لګښت سره وکړل شي.

۶ - د سوداګرۍ له اغېزو څخه دا هم وو، چې

زمکې خوځېدونکې شوې، یانې په لاس پر لاس کېدو یې پیل وکړ - په دې توګه، چې بزګرانو په دې موکه کې په ګاونډي ښار کې یو بازار لرلو او له دې کبله د

پیسو لرلو او ذخیره کولو ذوق په ده کې پیدا شو. په همدې موکه کې هم د بنارونو شتمن بورژواگان په هڅه کې شول، چې زمکې واخلي، ولې چې غوښتل یې هغه ګټې یې، چې د سوداګرۍ نه لاس ته راوړلې، په دې زمکو کې په کار واچوي. په دې توګه ورو ورو ځینې زمکې د لمړنیو خاوندانو له لاسه وتلې او د نویو خاوندانو لاسو کې لوېدلې.

ترانسپورتي ستونزې: په منځنیو پېړیو کې د انسان او شیانو په وړو راوړو کې خورا ستونزو شتون لاره. پخوانیو رومیانو د خپلو یرغلونو لپاره په ځانګړې توګه واټونو ته خورا اهمیت ورکولو او هڅه یې کوله، چې هغه ښې وساتې.

خو دا واټونه په فیوډالي دور کې د هغو ګډوډیو له امله، چې پېښې شوې، د مرکزي ځواک د لږ کېدلو له امله او د سوداګریزو اړتیاؤ د کمښت له امله ویجاړې شوې او د بېلګې په توګه په نهمې پېړۍ کې یې د خواخوږۍ وړ وضعه لرله.

په فیوډالي دور کې ښه واټونه له منځه تلې وې. خو د لارساتلو حقونه، چې پخوا د واټونو د ساتلو او

ودانولو لپاره اخیستل کېدل، هماغسې پاتې وو، ان نوي حقونه هم منځ ته راغلي وو او له دغو حقونو څخه هېڅ یو یې اصلي موخې ته نه رسېدلو. د لارساتلو حقونه په حقیقت کې یو ډول مالیې وې، چې د سینیورانو له خوا اخیستل کېدلې او حمل او نقل یې په کلکه توګه فلجول. د لارساتلو له دې حقونو څخه یوې پیسې هم په لار جوړولو لګښت نه موندلو او یادشوي حقونه یو بار ؤ، چې په سوداګرۍ باندې تحمیلېدو او تر پایه پورې یې هغه د سینیورانو د زورچلولو او ناوړې ګټې پورته کولو له مادو څخه یوه شمېرله.

له دې کبله لمړنی حق، چې ازداد شویو ښارونو غوښتلو، دا ؤ، چې د لارساتلو حقونه دې د بورژواګانو په ګټه له منځه لاړ شي. تر دولسمې پېړۍ وروسته د ښارونو سوداګران بریالي شول، چې د لارساتلو له پرېکولو څخه په پرديو هېوادونو کې هم، چې ترې تېرېدل، تر یوه هانده پورې وبخښل شي، برسېره پر دې د سوداګرو د لارې په سر د لارساتلو د حقونو د اخیستلو لپاره ډېرو ښارونو شتون

لاره. د بېلگې په توگه د خوارلسمې پېړۍ په پای کې د الپ سیند په سر ۳۵ او د دانوب سیند (یوازې په بنکته اطریش کې) په سر ۷۷ ځایونو د لارساتلو د حقونو اخیستلو لپاره شتون لاره.

د واټونو وضعې د جنسونو د ځنډېدو سره مرسته کوله. په ژمې کې نږدې ناشونې وه له هغو واټونو څخه، چې له اوبو او خټو به ډکېدلې، تېر شي. د واټونو ساتل او ودانول د هغه چا په غاړه وو، چې د هغو په ساتلو کې یې گټه لرله او عمومي ځواکونو نږدې هېڅ راز لاسوهنه نه کوله. له دې کبله د واټونو د وضعې بڼه کېدل یوازې د مساپرو او هغو کسانو د ابتکارونو له امله وو، چې د مقدسو ځایونو زیارت ته تلل.

څرگنده ده، چې ترانسپورتي وسایل باید له واټونو سره سمون ولري. په پایله کې یې عمومن د دوه تېره گاډیو څخه کار اخیستلو، خو د تجارت خورا لویه برخه په اس باندې سرته رسېدله او په ندرت سره یې درندې او څلور تېره گاډې هم په ډبرینو واټونو کې کارولې.

د واټونو دا وضعه لامل شوه، چې د سیندونو په فکر کې ولوبدل او له هغو څخه یې، که څه هم چې په ژمې کې به یخ وهلې او په اوږې کې به بنسټه کېناستلې، په ډېرو سیمو کې ګټه پورته کوله.

سوداګري د دې ټولو لارساتلو د حقونو له امله، چې د هېوادونو په منځ کې ورپورې تړل کېدل، د مخنیویو سره مخ وه. خو د هغه په بدل کې په سیاسي سرحدونو کې د سوداګرۍ لپاره هېڅ ممانعت شتون نه لاره او یوازې په ۱۴مې پېړۍ کې وو، چې «د داخلي سوداګرۍ د ساتنې» چلند رامنځ ته شو. له دې تاریخ نه مخکې هېڅکله لېدل شوي نه وو، چې د داخلي سوداګرۍ لپاره کوم پورته والی قایل شي او له هغې نه د بهرنۍ سیالۍ لپاره ملاتړ وکړي.

د سینورانو خپل منځي اړیکو په اقتصادي وضعې باندې ډېره اغېزه لرله، ولې همدا چې دوه سینوره به په خپلو کې په جګړه شول، د یو بل سوداګر یې بندې او د دوی مالونه به یې ضبطول او د هغو بېرې یې اخیستلې، په بله توګه د غلیم له

سوداگری، خخه مخنیوی له هغو وسایلو خخه و،
چې د هغه اړباسلو لپاره، چې نښته خوشې کړي،
کارېدلو.

خو همدا چې سوله به بېرته ټینګه شوه، له دې
تګلارې خخه به کومه نښه هم نه پاتې کېدله او نور
د هغو وسایلو خخه د ګټې پورته کولو فکر، چې د
مخامخ لوري د ماتولو لپاره په کار شي، د دې فکر،
چې د مخامخ لوري بازارونه له هغه نه ونیسي او د
هغه صنایع ضبط کړي، په هېڅ ځای کې نه کتل
کېده.

۲۵

د ۱۳ مې پېړۍ تر پایه پورې فیودالي دور ته بشپړه
کننه

پانگه (کاپیتال) له سوداګرۍ څخه رامنځ ته
شوه: هېڅ شک نشته، چې د پانګوالۍ نطفه له
هماغه ۱۲ مې پېړۍ څخه وتړلې شوه او سوداګري
ياني هغه سوداګري، چې له اوږدې مودې څخه پلې
کېدله، شتمني یې تولید کړه. له ګودریک دوفنگال
په نامه یوه کس نه کېسه کوي، چې د همدې دلیل
دی، چې سوداګري او پانگه سره یوځای پیدا شول
او تر څنګه یې دا کېسه د ټولو دورونو د پانگه والو
روحیه ځانګړې کوي:

ګودریک دوفنگال د ۱۱ مې پېړۍ په پای کې په
یوې کلیوالي بې وزلې کورنۍ کې نړۍ ته راغی او له
هغه ځایه چې اړ شو خپله پلرینه زمکه خوشې کړي،
ناچاره شو، خپل ټول فکر د مزد لپاره په کار واچوي

او د ډېرو بېوزلو په توگه د سیند په غاړه گرځېدلو او د هغه شیانو له ټولولو څخه یې، چې سیند څنډو ته راوړل، ژوند کاوه. په هغه موکه کې هم ډېر پېښېدل، چې بېرې ډوبې شي، توپان هم د هغو پاتې شیان څنډو ته راوړل. د پېښې له مخې یوه ورځ هغه څه چې له سینده د گودریک دوفنگال لاس ته ورغلل، هغه ته یې موکه ورکړه، چې یوه پنډه وتړي او د گرځندویو په شان په گرځېدو روان شي او له دې لارې لېرې لارې ترلاسه کړي. په همدې وخت کې یوه موکه لاس ته ورغله، چې د سوداگرو له یوې ډلې سره همسفره شي او په دې سفر کې یې وکولای شول ډېره گټه لاس ته راوړي او د تجارانو سره په کمپنیو کې شرکت وکړي. یادشوی شرکت ښه بریالی شو او گودریک او همچارو ته یې لویه پانگه ورکړه.

د گودریک دا برخه لیک په حقیقت کې د نورو ډېرو کسانو برخه لیک دی. په هغه دور کې چې سیمه ایزې قحطۍ ډېرې پېښېدلې، په اسانۍ سره شونې وه، چې څوک ډېره کمه اندازه غنم، په هغه ځای کې چې پرېمانه وو، واخلي، د قحطۍ سیمې ته

يې يوسي او په ډېره لويه بيه يې وپلوري، ډېره گټه ترلاسه کړي او دا عمل تکرار کړي. له دې کبله احتکار چې د دې ډول کارونو سرچينه ده، د لمړنيو سوداگريزو شتمنيو په منځ ته راوړلو کې دخيل ؤ. په دې توگه د پانگه وال کس روحیه په خورا ښه توگه پېژندلې شو.

د يو پانگه وال کس ځانگړي صفتونه دادي، چې د حساب له مخې کار کوي او يوازینې موخه يې دا ده، چې گټې سر په سر ډېرې کړي.

سوداگريزه گټه د زمکو پېرودونکي ته پکار

ورځي: هغه سوداگرو، چې په دې توگه ډېرې گټې لاس ته راوړلې، له دې گټې څخه د گټې پورته کولو ځای په توگه يې زمکې ته تر ټولو څخه د ښې سيمې په توگه کتل. له دې کبله يې د ۱۲مې او ۱۳مې پېړۍ په ترڅ کې د ښارونو عمده برخه زمکه واخيستله او له هغه ځايه چې د ښارونو نفوس ډېرېدلو او د دوی زمکو پر سر به کورونه جوړېدل، له دې لارې يې هومره گټې يووړې، چې له دوی څخه ډېرو د ۱۳مې پېړۍ له نيمايي نه له سوداگرۍ څخه

تېر شول او يوازې د خپلو زمکو له عايد څخه يې ژوند تېرولو. په دې توگه وينو، چې که څه هم زمکه د خوځنده پانگې سرچينه ده، خو دا خوځنده پانگه وه، چې بورژواگان يې د زمکو خاوندان وگرځول.

په دې دور کې طبيعي ابرې ډېر سوداگريزه کالي وې:

که هغه کالي، چې په دې دور کې يې ورباندې سوداگري کوله، په پام کې ونيسو، وينو، چې طبيعي ابرې لکه درمل، شراب، غنم، مالگه، کبان او وړۍ له صنعتي ابرو څخه خورا ډېرې دي.

نږدې د صنعت ټول ډولونه لکه بوتان، کالي او افزار د بناړونو په چاپېريال کې پاتې وو، په دې مانا چې د دې لوبښو جوړوونکو هغه يې انحصار کړي وو او يوازې په سيمه ايزو بازارونو کې يې پلورل. له دې کبله هغه کالي، چې په سوداگري کې دود وو، غالباً طبيعي ابرې وې - البته په همدې دور کې د ماهوتو (کشميرې) سوداگري د لويو سوداگريو څخه وه، خو د دې ډول صنعتي ابرو سوداگري بايد استثنائي وشمېرو.

د پښ توب او معدنونو صنعت: په ځينو ځايونو کې د پښ توب سوداګري پراختيا وموندله، په سوداګري کې شامله شوه، خو په بشپړه توګه بايد ووايو، چې د دې ډول صنعت پراختيا په منځنيو پېړيو کې لږه او ناقصه وه او همدا موضوع ده، چې د منځنيو پېړيو اقتصاد د نوي دور له اقتصاد څخه جلا کوي. د ډبرينو سکرو وېستل هم په همدې درجې ناقصه وو.

د کسبونو انحصار - کارپورېشن: له يوولسمې پېړۍ څخه وروسته هر کسب يوه ځانګړې ډله جوړوله، چې کارپورېشن نومېده. هرې ډلې حق لاره، چې خپل کسب هغو کسانو ته ځانګړی کړي، چې د هغې غړيتوب يې درلوده. دې ډلو هسې حقونه لرل، چې د صنعت له ازادۍ سره يې بشپړه تضاد لرلو او د هغو بنسټ له انحصار څخه پرته دا و، چې له خپل صنعت څخه ملاتړ وکړي او هغه له هر راز داخلي او بهرني سيالي څخه وژغوري.

دې کارپورېشنونو د ښار بازار د بهرنيو ابرو پر مخ تړلو او په څنګ کې يې څارنه کوله، چې د

کارپورېشن هېڅ غړی د نورو غړو پر ضد شتمن نشي. له دې کبله کارپورېشنونو د خپلو غړو لپاره پرېکړې لرلې، د بېلګې په توګه د بيبي او لاسمزد کچه، د کارګنټې، د هغو افزارونو، او کارګرانو شمېر، چې هره کارګاه يې بايد ولري، ټاکلې. هر ډول رکلام (تبليغات يې منعه کول)، تر څو په دې توګه د کارپورېشن هېڅ غړی له بل څخه مخکې نه شي او د امکان تر هانده برابرتيا په دوی کې حاکمه وي.

د هر کارپورېشن حقونه او باندېوالټياوې، چې هغه يې له سيالۍ څخه ژغورل، لامل شول، چې د ابتکار ځواک له منځه لاړ شي، ولې چې هيچ چا حق نلرلو، خپل جنس له نورو ژر يا ارزانه چمتو کړي او په دې توګه هغو ته ضرر ورسوي. د دې کارپورېشنونو اصلي موخه دا وه، چې صنعت په هماغې وضعې کې چې وه، وساتي، تر څو د وګړو وضعه هم ثابته پاتې شي.

د کارپورېشن مقرراتو يوه بله بڼه هم لرله او هغه د مصرفوونکي ژغورل وو، په دې مانا چې د ابرو ډول

د کارپورېشن له خوا بیا کتل کېده، ترڅو له ښکلا و نه لوبېږي، د دوکو او جعل لپاره یې ګرانې سزاګانې ټاکلې وې.

دې کارپورېشنونو، چې کسبیاو د ۱۱مې پېړۍ په پای کې پیل کړې، لمری هېڅ قانوني بڼه نلرله او هغه کسبیاو یې، چې د کارپورېشن غړي نه وو، یوازې د بایکوپټ کولو (د هغو د مصنوعاتو د منع کولو) له لارې کولای شول، کارپورېشن کې غړیتوب ته اړ کړي، خو ورو ورو کارپورېشنونو ځواک وموند او په پای کې قانون اړ شو، د هغو واکونه په رسمیت وپېژني.

د کارګرانو او پاترنونو وضعیت: د هغه کارګرانو ژوند، چې په صنعتي ښارونو کې په کارګاوو کې بوخت وو (دوی نباید د کسبیاو سره اشتباه و نه نیسو)، پرله پسې د بحران او وزګارتیا سره مخ ؤ. همدا به چې توکي د جګړې له امله او د هغو د واردولو له امله بند شول، کارګاوې به له کاره ودرېدې او د وزګارو کارګرانو ډلې به په کوڅو کې

خوشې شوې او يا په كليو کې به په سوالگري لگيا شوې.

په هغو دورونو کې به چې دا بحرانونه نه وو، د کارگاڼو د خاوندانو او يا اجاره لرونکو وضعیت به د منې وړ ؤ، خو کارگرانو په خپله غالبن په تنگو او ناولو کوڅو کې په هغو کوټو کې، چې په اونيزه توگه به يې کرا کولې، ژوند کاوه او پرته له خپلو کاليو يې هېڅ مال نلرو. دا کارگران به له يوه ښار نه بل ته تلل او اربابانو (پاترنانو) سره به اجير کېدل. د دوه نۍ (دوشنبه) سهار به چې شو، دا بېوزلي به ترکلیسا چاپېره عمومي ميدانونو کې کوم ارباب ته سترگې په لار وو، چې دوی د اتو ورځو په موده اجير کړي.

د کار ورځ د سهار له سره پيل کېده او پای يې د ورځې پای ؤ. د پيسو پرې کول به د خالي (شنبه) په ورځ پلي کېدل او سره د هغه چې د ښار مقرراتو به امر کولو، چې پيسې بايد په سپينو زرو پرې شي، اربابانو د پرې کولو په موکه خورا ناوړه گټه پورته کوله.

په دې توگه د لویو صنایعو کارگرانو د نور کسبپاڼو په منځ کې هغه طبقه تشکیلوله، چې تر یوه هانده پورې د نن ورځې پرولتاریا ته ورته وه. دا کارگران د «شنو نوکانو»، د کالیو او د تریخوالي له امله، چې په چلند او خبرو کې یې درلوده، پېژندل کېدل؛ هېچ چا له دې نه، چې له دې بېوزلو سره سم چلند ونکړي، حزر نه کولو، ولې چې پوهېدل، چې که چېرې د دوی څخه یو وشړي، د هغه ځای به د اوږدې مودې لپاره تش پاتې نه شي. له دې کبله د اریانیا ځای نه دی، که وینو، چې کارگرانو د هماغه دیار لسمې پېړۍ له منځ نه د اعتصابونو په جوړولو لاس پورې کړ. تر ټولو پخوانی اعتصاب، چې موږ ته څرگند دی، په ۱۲۴۶م کال کې د دویمې په ښار کې (د فرانسې له شمال لویديزو ښارونو څخه) پېښ شو. په کال ۱۲۷۴م کې د ګان د ښار (د بلژیک په شمال لویديز کې پروت دی) د ټوکراو بدلو کارگران له اعتصاب څخه هم پورته لاړل، په ډله ایزه توګه له ښار نه ووتل او د بلژیک د پایتخت په لور روان

شول، خو د بنارونو خلک د دوی له عمل نه خبر شول، لار یې د دوی پر مخ وتړله. له دې کبله په هالنډ او بلژیک کې له ۱۲۴۲م څخه ځینې تړونونه د ځینو بنارونو تر منځ وتړل شول، پر دې بنسټ چې شکمن او توطیه گر کارگران یو بل ته ورستانه کړي او هرکله به چې کارگران د امر نه د سرغړونو په هڅه کې شول، هغوی یې تبعیدول او یا یې وژل.

هغو کارگرانو چې د دې دور په کارگاوو کې کار کولو، زموږ د عصر له مزدورانو سره یې څو بنسټیز توپیرونه لرل:

۱ - دغه کارگران د دې پر ځای چې په لویو فابریکو کې په خپلو کې څنګ تر څنګه کار وکړي، په وړو کارگاوو کې خواره وو.

۲ - پاترن (ارباب) چې د کار د افزارو څېښتن او یا - هسې چې غالبین پېښېدل - د هغو اجاره لرونکي و، اصولن په خپله هم کارگر و او د یوه کس پانګه وال سوداګر په حساب یې کار کولو او حال دا چې د نن ورځې فابریکه لرونکي پخپله په هېڅ وجه کارګر نه دي او په کار کې برخه نه اخلي.

له هغه ځايه چې د بنار مشران د بورژواگانو له
منځه ټاکل کېدل، په حقيقت کې داسې ډاډه مرجع،
چې د کارگرانو حقونه وژغوري، شتون نه لاره. د هغو
سندونو پر بنسټ، چې په لاس کې دي، په بشپړه
توگه څرگندوي، چې د لويو صنايعو د کارگرانو
زېښاک کومې درجې ته رسېدلو، کارورکونکو په
پاتړنانو او پاتړنانو په خپل وار سره په بېوزلو کارگرانو
فشار راوړلو.

۲۶

۱۴می و ۱۵می پېری ته بشپړه کتنه

د بزگرانو وضعیت: د ۱۴می پېری په پیل کې د اروپا اقتصادي وضعه داسې وه، چې نه د بنارونو خلک او نه د کلیو خلک هېڅ یو هم خوښ نه وو. ومو ویل، چې له ۱۱می پېری وروسته د سرفانو ازادول پیل شول، خو د سرواژ دور ډېرې پای پاتې (باقی مانده) برخې لا ټینګې وې، په ډېرو هېوادونو کې لا درانه بیګارونه په سرفانو باندې تحمیلېدل، په دې حال کې چې د سرواژ بنسټګنې له دوی څخه اخیستل شوې وې. په دې مانا چې سینیورانو په ۱۲می او ۱۳می پېری کې – هماغه شان مو چې څرګنده کړه – د خپلو زمکو یوه برخه ازاده کړه او په اجاره یې ورکوله او له دې کبله یې غالبین خپلې پخوانې بڼې له لاسه ورکړې وې او د بېلګې په توګه ځانونه یې د خپلو زمکو اوسېدونکو څخه ملاتړ ته موظف نه ګڼلو. سینیوران په هغه دور کې د هغه

زمکو لرونکو په حکم کې وو، چې د مالیو او ارزي حقونو د اخیستلو له لارې یې ژوند کاوه.

پخوا سرفان له اربابی زمکو نه تېنول او نورو سیمو ته تلل او د بل ارباب په شنډو زمکو کې په کرهڼه بوختېدل او سینیوران د دې لپاره، چې د هغو له تېښتې نه مخنیوی وکړي، ناهوبله دوی ته یې ازادي ورکوله او هغوی یې اجاره اخیستلو ته اړباسل. خو په دې دور کې له هغه ځایه چې د سینیورانو ډېرې زمکې ودانې شوې وې، سرفان که له خپلې زمکې څخه تېنول، عمومن کوم ارباب یې نه موندلو، چې هغو ته زمکه ورکړي. له دې کبله په دې دور کې کوم مهم لامل شتون نه لاره، چې سینیوران سرفانو ته ازادي ورکړي. سره د دې له دې کبله چې سینیورانو د تجارت د پیدا کېدو له امله پیسو ته اړتیا پیدا کړې وه، داسې پېښېدل، چې خپل سرفان او کله د یوه کلي ټول اوسېدونکي یې د لږې وجې په بدل کې ازادول، خو له هغه ځایه – هماغه شان چې وموویل – د سینیورانو د شنډو زمکو پراخوالي لږ شوی ؤ. سرفان هیله مند نه وو،

چې که د خپل ارباب له زمکو څخه ووځي، تر دې
بڼه وضعه ومومي.

له بله پلوه له هغه ځايه چې سرواژ د بزگرو لپاره
يو عمومي وضعیت نه ؤ او گڼ شمېر ازاد شوي وو،
هغه شمېر چې په دې وضعیت کې پاتې وو، ځانونه
پې له يوه حق څخه بې برخې گڼل او ناراضه کېدل.
ازاد بزگر هم له سينيورانو څخه، چې هغوی ته
پې زور ويلو، ناراضه وو او د سينيورانو خپل منځي
جگړې په دې ناخوښو ورزياتېدلې.

دا وضعه په فرانسې کې رامنځ ته شوې وه او
نورو هېوادونو هم هغه ته ورته وضعیت لرلو. د
پېنې له مخې له ۱۳۱۵ کال نه تر ۱۳۱۷ م کاله پورې
په اروپا کې لويه قحطي پېښه شوه، چې وړانوې يې
له پخوانيو قحطيو خورا ډېرې وې او ۳۰ کاله
وروسته له دې تاريخه يو طاعون راغی، چې تر ټولو
خطرناکه طاعون ؤ، چې تاريخ يې په ياد لري، هسې
چې د اروپا يو پر دريمه نفوس يې له منځه يووړ.

دا ټول لاملونه د پاڅونونو لامل شول، چې د
هغو بېلگه (په ۱۳۵۸ م کې د ژاکري خوځښت) مو د

کتاب په ۱۳م خپرکی کې څرگند کړ. دا پاڅونونه موخې ته ونه رسېدل، بزگرو که څه هم د ټولنې ډېرکی جوړولو، خو د هغو ټولنیز وضعیت داسې نه و، چې د گډو عملیاتو لپاره یو شي او له فکري پلوه هم نه پوهېدل، چې که اوسنۍ ټولنه ورانه کړي، د سبا ټولنه څرنگه ودانه کړي. د هغه بزگر، چې زمکه یې کرله او هغه خان تر منځ، چې د ده د لاسرنځه څخه یې ژوند کولو، ډېر توپیر او تضاد شتون لرلو، خو د هغه توپیر په کچه، چې نن د بنارونو د کارگر او پانگه وال تر منځ شتون لري، نه محسوسېده، ولې چې د بزگر وضعیت هسې و، چې لمړی هغه په زمکې پورې تړلی و او حال دا چې کارگر په فابریکې پورې هېڅ راز تړون نلري او دوهم دا چې د دوی خپلواکي تر یوه هانده پورې د کارگرانو په پرتله ډېره ساتل شوې وه.

د بورژواگانو او کارگرانو وضعه: له هغه ځایه

چې د بنارونو ژوند په صنعت او سوداګرۍ باندې تکیه لرله، څرگنده ده، چې بورژواگانو (سوداګرو او د کارگاؤ خاوندانو) په بنارونو کې ډېر اهمیت لرلو او

مهم پورونه د دوی په لاس کې وو او هغوی وو، چې دولت یې جوړاوه. دې دولت په بشپړه توګه طبقاتی بڼه لرله، له هغه ځایه چې له عمومي ګټو سره یې غبرګون درلوده، تر څه مودې پورې یې لیاقت او کفایت له ځان څخه څرګند کړ او بنسټي ادارې یې منځ ته راوړې، مالیه یې رامنځ ته کړه. بازارونه یې سم کړل، بنسټونځي یې پرانیستل. خو څرګنده ده، چېرته چې د صنایعو د اقتصادیاتو ادره د هغو کسانو په لاس کې وي، چې د هغو له ګټو څخه ژوند کوي، د هغو هڅه به په دې کې وي، چې ترڅو کولای شي د کارګرانو برخه کمه کړي.

موږ پخوا څرګنده کړه، چې کارګرانو څنګه په تدریج سره د فابریکو له خاوندانو سره مخالفت پیل کړ. اوس یو ټکي پر تېرو خبرو ورزیاتوو، چې ورو ورو ګڼ شمېر بورژواګان هم دې کارګرانو سره یوځای شول، ولې چې اقتصادي ځواک یوازې د لږو شمېرو په لاس کې لوېدلی ؤ، چې نورو ته یې د ګډون حق نه ورکولو. په دې توګه دوه بهیره د اداره کوونکو پر ضد رامنځ شول.

په دې پاڅونو باندې، چې د کارپورېشنونو له خوا د پاترنانو پرضد پلي کېدل او موږ له هغو څخه ځينې د کتاب په تېرو څپرکو کې څرگند کړل، غالبان د «ډيموکراتيک انقلاب» نوم کېږدي. که دېموکراسي، په هغه مانا سره چې نن يې لري، په نظر کې ونيسو، دا نوم اېښودل چندانې سم نه دي، ولې چې ناراضيان او ياغيان د ملي حکومت د رامنځ ته کولو په هڅه کې نه وو، بلکه يوازې د ولسواليو په حدودو کې يې فکر کاوه او هر کارپورېشن يوازې د خپل کسب په فکر کې ؤ او له دې کبله هرکله څو کارپورېشنونه د مبارزې په موکه له يوبل سره يو کېدل، مازې همدا به چې هله گوله وېده شوه، هغه وخت به په خپلو کې په نښته بوخت شول.

له بله پلوه بايد هېر کړو، چې همدا انقلابيان، چې په ځانونو يې دېموکرات نوم ايښې ؤ، د هغو ډلو غړي وو، چې د ښار ټولو خلکو په پرتله د ډېرو باندېوالتياوو خاوندان وو او د بېلگې په توگه د صنعت او سوداگرۍ انحصار يې په لاس کې لرلو.

دا دېموکراسي، چې دا کسان يې پلوي وو، په حقيقت کې د باندېوالتياوو خاوندانو لپاره د دېموکراسي څخه عبارت وه.

د کارپورېشن په بنسټ کې تزلزل د کارگرانو او پانگه والو نښتو ته چمتو کېدل:

ومو ويل، چې د ښارونو چارې لويو بورژواگانو اداره کولې او له هغه ځايه چې دغو مهمې دندې ځانونو ته ځانگړې کړې وې او ناوړه گټه يې پورته کوله، د ۱۳مې پېړۍ له نيمايي راهيسې د وړو سوداگرو او کارگرانو له خوا ځينې خوځښتونه د لويو بورژواگانو پر ضد راپورته شول او له هغه ځايه چې د نفوس ډېرکي په کارپورېشنونو کې ؤ، ناچاره شول، چې کارپورېشنونو ته د ښار د چارو په ادارې کې برخه ورکړي او د هغو استاذي ومني.

له بله پلوه دهغو کارگرانو وضعې، چې په لويو صنايعو کې يې کار کولو، د بازار د سيمه ايزو کسبيانو سره خورا توپير درلوده. دا کارگران نور د خپلو اربابانو سره په يوه کرښه کې نه وو او خپله اقتصادي خپلواکي يې له لاسه ورکړې وه. له دې

کبله په هڅه کې وو، چې له اقتصادي بدې وضعې څخه راووځي او د کار د شرایطو او د لاسمزد بېې ټاکل د دوی خپل لاس ته ولوېږي او ناروېنه افکار د برابرۍ په هکله له هغوی څخه د ډېرو په سر کې لوېدلي وو. همدغه وو، چې د ۱۳مې پېړۍ په پای کې یې په ټولو ښارونو کې د پاڅون بیراغ اوچت کړ، خو په چټکتیا سره د بورژوازی نورو وگړو، یانې سوداگرو او کسبیانو د دوی پر ضد لاس په پاڅون پورې کړ او د هغوی خوځښتونه یې کرار کړل.

د دې ورځ مزده کارگرانو او دې پرولترانو په وړاندې د لویې سوداګرۍ پانګه وال، دلالت او د جنسونو صادرونکي د سیمه ایزو صنایعو له خاوندانو سره یو شول او د دې لپاره چې ټول وگړي راضي وساتي، په هڅه کې شول، چې هرې مهمې ډلې ته، یانې د وړو کارګارو بورژواګانو او د ټوکرو اوبدلو فابریکو کارگرانو ته د ښار په چارو کې د مداخلې حق ورکړي. خو نوموړي کارگران پوهېدل، چې دا عمل له یوه نیرنگ څخه پرته ډېرڅه نه دي، ولې چې په دې توګه به دوی د ښار نورو غړو په پرتله لږکی وي

او د دې لپاره چې خپل حق واخلي، زورته لاس اچلو
 خڅه پرته بله لار نلري. له دې کبله يې د ټولې
 ۱۴مې پېړۍ په موده کې لاس په خوځښتونو پورې
 کړ او حکومت يې په لاس کې ونېوه، خو عمومن د
 دوی غليمانو ښارونه کلابند کول او د دوی لار يې
 له بهر سره تړله او کارگران يې تسليمېدو ته اړ کول او
 په پای کې خوځښتونو په عام وژنې سره پای مونده
 او کارگران اړ شول له خپلو غليمانو سره بېرته
 جوړښت وکړي.

د ۱۴مې پېړۍ په پای کې په کوچنيو
 کارپورېشنونو کې هم پرولترو شتون وموند، ولې چې
 هغو هم کولای نشول، چې د خپلو غړو اقتصادي
 خپلواکي خوندي وساتي. تر هغه وخته پورې چې
 کسبيانو هيله لرله، چې په اسانۍ سره د ښوونکي
 درجې ته ورسېږي، له خپلو ښوونکو سره يې په
 سوله او اسيلتيا کې ژوند کولو، خو د کسبونو پراختيا
 هغه هاند ته رسېدلې وه، چې د مصرفوونکو شمېر
 اجازه نه ورکوله، چې نوې کارگاوي منځ ته راوړي او
 د توليد کچه پورته يوسي، نو د ښوونکي پور ته

رسېدل ورځ په ورځ لا ګران شول او راز راز مقررات رامنځ ته شول، تر څو د بنوونکي پور د بنوونکو په کورنیو کې پاتې شي، د زده کړې موده یې اوږده کړه، د هغه پیسو کچه یې، چې د بنوونکي مقام ته رسېدو لپاره باید پرې شي، پورته یووړه. د یوه شاهکار بنودل یې، چې د کسبي د لیاقت بېلګه واوسي، د بنوونکي پور ته رسېدلو لپاره لازمي وګڼله. لنډه دا چې د کسبیانو کارپورېشنونه د یو شمېر کبرجنو بنوونکو درلودونکي شول، چې غوښتل یې چې کارپورېشن یوازې خپلو زامنو او یا زومانو ته وسپاري.

له دې کبله د هماغه ۱۴مې پېړۍ له نیمایي نه زده کوونکو او کارګرانو، چې د خپل وضعیت د ښه کېدو لپاره کومه هيله نلرله، په اعتصابونو لاس پورې کړ او غوښتنه یې وکړه، چې لاسمزدونه پورته شي او تر څنګه یې دوی هم وکولای شي د بنوونکو په توګه د کارګارو په ادارې کې ګډون ولري.

په دې دور کې کارگر، چې پخوا د خپل بنسټونکي مرستیال ؤ او د هغه په ژوندانه کې یې ګډون لرلو او غالباً له هغه سر یې خپلوي کوله او په کورنۍ کې یې ورګډېده او د هغه ځای ناستی کېدو، ورو ورو په ورځ مزده کارگر باندې بدل شو او په دې توګه په وړو کارګاوو کې هم کار او پانګه د یو بل مخې ته ودرېدل. هغه کورنۍ وضعه چې په کارګاوو کې حاکمه وه، له منځه ولاړه او د کارگر او پانګه وال نښتې د هغه پر ځای کېناستې.

له هغه ځایه چې کارگران ټول د ګډو ګټو خاوندان وو او یو ډول غوښتنې یې لرلې، یو بل سره د مرستې او د خپلو ګټو څخه دفاع لپاره یې ځینې ټولنې جوړې کړې، چې لمنه یې تر ډېرو بنسټونو پورې غزېدله. د دې سازمانونو بنسټیزه موخه دا وه، چې خپلو غړو له کار پیدا کړي او هغوی د اربابانو له زبېښاک څخه وژغوري.

اربابان هم د دې سازمانونو په وړاندې په خپلو کې نږدې شول او په خپلو کې یې د یووالي تړون وکړ.

په دې توگه په ښارونو کې اقتصادي او ټولنيز تضاد څرگند شو. خو دا تضاد که څومره هم ځواکمن ؤ، کولای يې نشول چې د دې ځواکمن تشکيل بنسټ درې وړې کړي، په ځانگړې توگه، چې د فکر او اړتياوو او گټو له کبله د کارگرانو او کسبيانو يوې خوا ته په خپلو کې او له بزگرو سره بلې خوا ته توپير لرلو. هغو کولای نشول، بزگر هغسې چې لازمه وه، له ځان سره هملاسي کړي او حال دا چې لويې کورنې، اسيلې کورنې او د زمکو لوی خاوندان په چټکتيا سره د سوداگرو او شتمنو او د صنايعو اربابانو مرستې ته راغلل. په پايله کې يې د پاڅون خپې، چې له هر څنډې نه راپورته شوې وې، د پيسو او زور دغه بند په وړاندې ماتېدلې.

د ښارونو داخلي صنايعو نه ملاتړ: البته راز راز صنعتي ډلې، چې په يو ښار کې وې، په خپلو کې يې د گټو اختلاف درلودلو، خو د هغو ټولو گټو غوښتنه کوله، چې ځانو نه د بهرنې سيالۍ څخه وژغوري. له دې کبله ټول سره يو وو، چې په هره وزله چې لاس

ته راتلی شي، انحصار خواکمن کړي. د صادراتي صنایعو کارگران (لوی صنایع، چې د هغواوږه له یوه هېواد څخه بل هېواد ته صادرېده، لکه ټوکراوبدل او داسې نور) او د سیمه ایزو بازارونو کسبیاڼ له دې انحصارونو سره موافق وو، ولې چې د صادراتي صنایعو کارگران په دې باور وو، چې د دوی مزد به د صنایعو له امله پورته لاړ شي. او د سیمه ایزو بازارونو کسبیاڼ هیله مند وو، چې د دې سیستم له کبله به د دوی د کالیو بیې پورته ولاړې شي او یا لږ تر لږه ثابته پاتې شي. له دې کبله صنایعو ځانگړې بڼه وموندله او هر کسب یوې ځانگړې ډلې ته ځانگړی شو.

د هغو په نظر ازادي له هغو بانډېوالټیاوو څه عبارت وه، چې د دوی ځای ټینګ کړي. د هغو په نظر هېڅ کوم حق شتون نه لاره، مګر هغه حق، چې لاس ته یې راوړی و.

د دې ځانگړتیا او انحصار بېلګې په دې کې وینو، چې د بورژوازي پور ته رسېدلو لپاره گراني مقررې پیدا شوي وو او هر ښار هغه بانډېوالټیاوې،

چې خپلو بورژواگانو ته ورکړې وې، هغو ته منحصرې ساتلې. له دې کبله د ښار اوسېدونکو ته د باندېوالټیاوو لاس ته راوړل ورځ په ورځ لا گرانېدل.

د همدغو انحصارونو له کبله وو، چې ورو ورو یې هڅه وکړه، د ښارونو خواوې له صنایعو څخه تشې کړي او په تدریج سره یې په بېلابېلو پلمو منع کړله، چې څوک دې د ښار نه بهر کومه هتې او یا کارگاه خلاصه کړي او یوازې د بازار په ورځو هغه جنسونه، چې د ښار په منځ کې چمتو شوي نه دي، په هغه ځای کې وپلوري.

دا ډول انحصارونه، په هغه توگه چې صنعت یې فلجولو، لامل شول، چې سوداگري هم د مزاحمت سره مخ شي او له هغه ځایه چې کسبیاو د هغه باور له امله، چې د انحصار ځواکمنولو او د کسبونو ځانگړتیا ته یې لرلو، خپلې ابرې به یې د بازار په ورځو هم پېرودلو او پلورلو ته نه اېښودلې. بازارونه هم په څوارلسمې پېړۍ کې مخ په ډوبېدو شول. له بله پلوه ځینې مقررات پیدا شول، چې سوداگران به

چي کله کوم بنار ته ورسېدل، بايد خپل بازارونه يې خلاص کړي وای، مخکې له دې چې لېرې ځای ته ولاړ شي، خپل جنسونه د هماغه بنار په بورژوازي وپلوري. البته دا مقررات د سوداګرۍ له روح سره بشپړ مخالف وو او زيات بندونه يې سوداګرۍ ته په لاس او پښو ورتړل.

خو برسېره پر دې بنارونو کولای نشول ځانونه سوداګرۍ ته نا اړ وبولي او هر څه شتمن کېدل، د دوی اړتيا سوداګرۍ ته ډېرېدلې او دوی يوازې کولای شول سوداګري تر هغه هانده پورې، چې د بنار د دېوالونو په منځ کې وه، د خپلو مقرراتو لاندې راولي. له دې کبله د پانګې لاسبری د هغه بنارونو په منځ کې، چې د سوداګرۍ موخه ګرځېدل، لکه د سمندر څپې، چې د وړو جزیرو په منځ کې خپرېږي، ځای پر ځای کېده.

د لویو سوداګریزو شرکتونو منځ ته راتلل او بانکونه:

د ۱۴مې او ۱۵مې پېړۍ د پام وړ پېښو نه یوه د لویو شرکتونو او د هغو د استاذو چټکه وده ده، په

همدې زمانه کې وه، چې سوداگرو په تدريج سره، د پانگې په کار اچولو لار، د دفترونو ساتل او د اعتبار د خلاصولو مقررات زده کړل. په ۱۴۰۷م کال کې هم د نوې زمانې لمړنۍ بانک د «ژن» په بنار کې منځ ته راغی.

د سينيورانو او پاچايانو په دستگاه کې د بورژواگانو نفوذ:

له همدې کبله چې د اعتبار پرانيستل دود شول، احتکار خپور شو. وړل راوړل اسان شول. د سوداگرۍ نمايندگيو او د هغو استاذو او ان هغو کسانو ته، چې لېرشانې اقتصادي ځواک يې لاره، د سوداگرۍ او گټې لاس ته راوړلو لار پرانيستل شوه. له هغه ځايه چې د بنارونو مقررات مخ په وده وو، د چوپړو پوځونو ساتلو لگښتونه او د گرمې وسلې کارول ورځ په ورځ زياتېدل، پاچا او سينيوران اړ شول، چې ځان نه چاپېره يو شمېر مشاوران او راز راز چارواکي ولري، چې هغه کارونه، چې د اسيلانو له توانه بهر وو او اسيلانو هغه د خپل لويوالي سره وړ نه گڼل، سرته ورسوي. دې کسانو دنده لرله، چې

مالی چارې اداره کړي او د خپلو اربابانو خزانه تشه پرې نږدې او په دې لار کې د هغو له هر راز دوکې او غلطیو څخه سترگې پټې کړي. په دې توګه یوه نوې طبقه رامنځ ته شوه، چې د پانګې په کار اچولو او د ګټې لاس ته راوړلو په لار کې هېڅ قید او بند باندې تړلي نه وو او د ښارونو پخوانیو اربابانو په شان یې هېڅ راز مقررات سپېڅلي نه ګڼل. دا طبقه، هغسې چې وړاندې مو وویل، عمومن د سوداګرۍ استاذو او دلالانو، چې وروسته پانګه وال شول، جوړوله.

د ۱۴مې او ۱۵مې پېړۍ ټول پانګه وال اړ وو، چې ځانونه شاهزویانو او سینیورانو پورې وتړي او له دې کبله د هغو تر منځ د ګټو د جوړښت له پلوه ټینګې اړیکې پیدا شوې. له یوه پلوه سینیورانو کولای نشول، چې پرته له دغې طبقې خپل عمومي او ځانګړي لګښتونه اداره کړي او له بله پلوه لوی سوداګر او بانک لرونکي په سینیورانو باندې یې تکیه کوله، ترڅو هغوی د ښارونو کلکو مقرراتو په هکله خپل ملاتړ وګرځوي، د هغو په لاس د ځان مخالف پاڅونونه کرار کړي او د خپلو پیسو او کالیو

بهر تښمېن کړي. ټولنيزو او انقلابي خوځښتونو چې څومره ډېره وده کوله، هغه کسان يې، چې دا خوځښتونه د دوی پر ضد وو، لا زيات د يوه لوی ځواک په لور، چې د دوی پناه ځای وي، جلبول.

د هېوادونو د سوداګرۍ او صنعت نه ملاتړ:

ښارونو انحصاري مقررات له سياسي پلوه سينيورانو ته او له اقتصادي پلوه ټولو هغو کسانو ته، چې ياد شوي مقررات د هغوی لپاره خنډ ګرځېدل، زيان راورونکي وو.

له دې کبله د بېلګې په توګه په فلاندر (د بلژيک په شمال لويديز) کې کوچنيو ښارونو له سينيورانو څخه غوښتنه وکړه، چې هغوی ته د لويو ښارونو له استبداد څخه خلاصون ورکړي. د هغه ملاتړ له امله، چې د کليو له صنايعو څخه پلي شو، د ۱۴مې پېړۍ په نيمايي کې يو شمېر کليو ته اجازه ورکړل شوه، چې په ټوکر اوبدلو بوخت شي. په دې توګه د ټوکر اوبدلو کارګاوې منځ ته راغلې، چې هم يې له فني پلوه او هم يې د کار د شرايطو له پلوه د پخوانيو کارګاوو سره توپير لرلو، په دې مانا چې نه يوازې

لوکس ٲوکرونه ٲی تولیدول، بلکه کم ارزبنسته ٲوکری ٲی هم جوړولې او د کار په رژیم کې ازادي د صنعتي باندېوالتیاوو ځای ناستې شوه. په دې دور کې کارپورېشنونه له منځه ولاړل او په هغه حال کې چې ٲاٲې شول، په هغو کې نفوذ د وگړو لپاره اسان شو او دې نوي صنعت د پانگه وال صنعت بڼه ځان ته ونيوه، په دې مانا چې کارگر له کارورکوونکي سره مخامخ کېده او له هغه سره ٲی تړون تړلو او خپل مزد ٲی له هغه سره ٲاکلو. په ٲای کې د کلیو صنعت د پانگه والی سرلیکه جوړه شوه.

تر دې دمه پاچایانو او سینیورانو له سوداگرو نه ملاتړ کولو او له سوداگری څخه ٲی د لارساتلو د حقونو اخیستلو له لارې گټه پورته کوله او د جگړې په موکه کې ٲی سوداگریزې اړیکې شلولې، خو د خپلو اېلانو اقتصادي فعالیت ٲی ازاد پرېښودلی ؤ.

له یوه پلوه د سینیورانو واکونه د دوی په سېمې پورې محدود وو او له بله پلوه د بېلابېلو سیمو مقررات لامل کېدل، چې هغوی په خپلو کې جوړښت ونلري او ونکولای شي د عمومي گټو سره سم او ځانگړو گټو سره ضد مقررات وضعه کړي. خو

په تدریج سره د ۱۴مې پېړۍ په پای او د ۱۵مې پېړۍ په پیل کې دولتونو هڅه وکړه، چې د خپلو اېلانو صنعت او سوداګرۍ څخه د بهرني صنعت او سوداګرۍ په وړاندې ملاتړ وکړي او د دې کار لپاره یې بنارونه سرمشق وګرځول او د هغو سیاست په حقیقت کې هماغه د بنارونو سیاست ؤ، چې د دولتونو تر هانده وغزول شو.

تر هغې موکې پورې دولتونو د بهر سره سوداګرۍ لپاره هېڅ راز بندیزونه قايل نه وو، خو تر هغه وروسته یې د بنارونو په دود ځانونو لپاره باندېوالټیاوې او انحصارونه جوړ کړل او دا امر لمړی ځل په انگلستان کې، چې له نورو هېوادونو ډېر د دولت د یووالي خپستن ؤ، رابرسېره شو.

۲۷

۱۶ مه پپری په صنعت او سوداگری کې لوی بدلونونه

د افریقي له سهېل څخه د هندوستان د لارې موندل کېدل: سلیبي جگړو په پای کې د مسیحیانو په بري پای ونه موند، په دې مانا، چې فلسطین د مسلمانو ترکانو په لاس کې پاتې شو او قسطنطنیه یې هم په ۱۴۵۷م کال کې فتح کړله. ترکانو د مدیترانې د شمال سوداگریزه لار، یانې هغه لار چې د ژن (د ایتالیا له بندرونو) راتلله او له تور سمندرګي نه تېرېدله، وټړله. خو له هغه ځایه چې په کال ۱۵۱۶م کې یې مصر هم فتحه کړ (د فاتح سلطان محمد په لاس) د مدیترانې د سهېل سوداګرۍ بېرته رونق وموند او د سره سمندرګي او سکندریې لار بېرته پرانیستل شوه.

له هغه ځایه چې د مدیترانې د شمال سوداګري له رونقه ولوېده او ایتالیا، چې مهم سوداګریز ښار یې

«ونیز» ؤ له نېردي څتیز سره يې تقريبن اړيکې وشلولې، هغه هېوادونو چې له ونیز او د څتیز نورو ښارونو سره سوداګري کوله، په هڅه کې شول، چې ګواکې د قسطنطنيې څخه پرته بله لار د هندوستان په لور وموندي. ولې چې د هغوی عمده سوداګري مرچ، سونډی (زنجبیل) او نور لېرموندونکي درملونه وو، چې له هندوستان څخه لاس ته راتلل.

پرتګاليان په دې خیال چې د مراکش په مسلمانانو له سهېل لوري يرغل وکړي او ځانونه د څتیز هېوادونو ته ورسوي، د ۱۵مې پېړۍ په لمړې نيمايې کې يې د افريقې له لويديزو څنډو نه په ښکته راتلو پيل وکړ. په لمړي سر کې، له هغه ځايه چې سمندر يې نه پېژانده، سرعت يې خورا سوکه ؤ، خو ورو ورو يې چټکتيا وموندله، هسې چې په کال ۱۴۶۰م کې شنه جغ (دماغې) ته ورسېدل او له هغه ځايه چې پوه شول، چې په دې سيمو کې هم پرګنې شته او له هغو ځايوو نه کولای شي، مريان او د سرو زرو دوړه لاس ته راوړي، تشويق شول او د دوی يو

سمندر وهونکی په ۱۴۸۵م کال کې د هیلې له جغ
 خه، چې د افریقي جزیرې په سر کې پرته ده، تېر
 شو او خبر یې راوړ، چې د افریقي خنډه د شمال په
 لور پورته راځي.

دې خبر د بري هيله زياته کړه او پرتګاليان په
 پای کې په ۱۴۹۸م کال کې بريالي شول، چې
 هندوستان، چې افریقي ته مخامخ پروت دی، د
 سهېل له لارې وموندي.

ژر ټول پوه شول، چې د هندوستان نوې لاره
 ډېرې بسپګنې لري. پخوا د دې لپاره چې د
 سوداګرۍ مال ختیز ته ورسوي، باید له سره
 سمندرګي خه، چې تنګ او په ستونزو سره د
 تېرېدو وړ ؤ، تېر شي. د سوداګرۍ مال په عدن او
 جدې کې بلې بېړۍ ته منتقل کړي، موافقو بادونو ته
 تم شي، په زمکنيو واټونو کې هم د لارساتلو حقونه
 پرې کړي، په سپکو بېړیو سره د نیل له سینده تېر
 شي او په سکندريې کې کالي بلې بېړۍ کې کېږدي
 او حال دا چې په نوې لار کې دې ټولو زیارونو ته اړه
 نه وه.

پرتگاليانو د هرمز جزيره د ايران په سهېل کې په ۱۵۰۷م کال کې ونېوله او سور سمندرګي او د فارس خليج يې، چې د مصر او سوريې دوه سوداګريز بنسټونه وو، خان ته ځانګړي کړل. وروسته يې هم عدن ونيوه او مصري بېړۍ يې تر يرغل لاندې ونېولې.

کله چې پرتگاليان په سمندريزو لارو مسلط شول، مسلمانو سوداګرو سره يې په نښتو پيل وکړ او د هغو جګړې په حقيقت کې د مرچو او سونډي د سوداګرو صليبي جنگ ؤ.

په دې جنگونو کې عجيبې ځناور تياوې پلې شوې او هر راز کرڼه د مسلمانانو پر ضد جايزه وشمېرل شوه. اور لګول، عام وژنه، کلابندي، د ودانو ښارونو وړانونه، د بېړيو سوزول سره د کارکوونکو، د بنديانو د سرونو پرې کول او «بربرو» پاچايانو ته د هغو د پزو او غوړونو لېږل، دا وو د هغو کسانو کړنې، چې پر ځانونو يې د مسيح سپارو نوم ايښې ؤ.

د امریکې کشف: شپږ کاله مخکې له دې چې دا لار وموندل شي، یانې کریستوفر کلمبوس، چې هغه هم د هندوستان موندلو لپاره په سمندر وهلو بوخت ؤ، امریکا یې کشف کړله.

دا سړی د «ژن» د بندرګي اوسېدونکی ؤ او خپرنه یې کوله، ترڅو د هندوستان لار د ختیز له لوري وموندي او د دې لپاره چې د دې کار وزلې چمتو کړي، پرتګال ته ولاړ. خو په هغه ځای کې بریالی نشو او اسپانیې ته یې سفر وکړ. د اسپانیې پاچا له هغه سره دا ومنل او درې بېړۍ یې ده ته ورکړې. کلمبوس د اسپانیې سهېل لويديز لوري ته روان شو او په هماغه کال کې د امریکې جزیرو ته ورسېدو. کلمبوس څلور ځلې نور هم امریکې ته سفر وکړ او تر ۱۵۰۶م کال پورې چې مړ شو، فکر یې کاوه، چې هندوستان یې کشف کړی او نه پوهېدو، چې هلته نوې سیمه ده.

کله چې کلمبوس د امریکې لمړنې جزیرې کشف کړې، ټولو دی وښکته، چې د هند د هېواد د موندلو لپاره یې بده لار ټاکلې او حال دا چې

پرتګاليانو بڼه لار موندلې ده. دی یې ملامت کړ، چې د ده زمکې لږ سره زر لري، له دې کبله د سرو زرو حرص د کلمبوس ځای ناستي اړباسل، چې د لویدیز خواته مخکې لاړ شي.

امریکا د کلمبوس له کشفه وړاندې: پراخې

وچې، چې د هند لار یې په سمندر وهونکو بندوله، واقعن نوې نړۍ وه او له عجایبو څخه ډکه. په بشپړه توګه د کریسټف کلمبوس نه مخکې امریکه د تمدن له پلوه د زمکې د کرې له نورو سیمو څخه وروسته پاتې وه. ډېر ولسونو هلته د تاریخ نه وړاندې ژوندانه په دود یې ژوند کولو، په هغه توګه چې که وغواړو د امریکې د هغه وخت تر ټولو ځلاند تمدنونه له نورو تمدنونو سره پرتله کړو، باید هغوی د کلدې، مصر او چین له پخواني تمدن ته ورته وګڼو.

په دې سیمه کې هغه څه چې د اروپایانو پام تر هر څه ډېر جلب کړ، د امریکې بی شمېره سره زر، سپین زر، مرغلرې او مرجان وو، چې د هند د درملونه یې له یادونو څخه واپستل. بلې سوداګرۍ چې خورا ډېره ګټه لرله، هغه د دې خاورې د خلکو

سوداگري وه، چې هغو يې بنکارول او په اروپاکې يې د مريه په نامه پلورل. اصولن وروسته له دې چې امريکه کشف شوه، روحانيانو تر مودو پورې بحث کولو، چې آيا د دې خاروې خلک روح لري او که نه!

د امريکې له بوميانو سره د اروپائيانو د چلند

بېلگه: هماغه شان مو چې وويل، هغه څه چې اروپائيان يې امريکې ته جلب کړل، د هغې سره او سپين زر وو. له دې کبله ورځ په ورځ د هغو پېښ لټو شمېر، چې په سرو زرو پسې يې ځغستل، ډېر شو او دغو سره د دې چې ځانونو ته يې د مذهب رنگ هم ورکولو او ويل يې، د ځناورو مسيحي کولو او د خدای رضا لپاره هغې خاورې ته ځي، له هېڅ ډول څېړنې نه يې ډډه نه کوله. دا دي د هغو د چلند څو بېلگې:

اسپانويانو مکسيکو فتحه کړله. د مکسيکو وروستني پاچا چې ډېر مقاومت وښوده، په پای کې ونېول شو او هغه يې په دار وځړاوه، خو وړاندې له دې چې دار ته وځېږول شي، دی يې په سره اور

ځملاوه، تر څو خپل گنجونه ښکاره کړي! نامتو ده، چې وزیر یې هم په همدې شکنجې اخته کړی ؤ او هغه تر زاریو ډکو کتلو سره له پاچا څخه غوښتنه وکړه، چې دومره په شکنجې کې پاتې نشي او گنج څرگند کړي. پاچا ده ته مخ راواړولو او ویې ویل: «آیا زه څه د گلو په پانو وېده یم؟»

په همدې موکه کې د دو کسو اسپانویانو وژل کېدلو اسپانویانو ته پلمه په لاس کې ورکړه او هغو قاتل کس او نور ۱۵ کسه بومیان ونيول او ژوندي یې په اور وسوزول!

هسې چې مؤرخانو لیکلي دي: د مکسیکو په نېولو کې ۶۷،۰۰۰ کسه له بومیانو څخه په جگړه کې او ۵۰،۰۰۰ کسه له هغوی څخه د ناروغیو له کبله مړه شول! که دا رقمونه که څه هم مبالغه جن وي، څرگندوي، چې د بومیانو په وژلو کې څومره هڅه سرته رسېدله.

د «پیرو» په نېولو کې هم اسپانویانو په یوه خبره ۲،۰۰۰ او په بله خبره ۱۰،۰۰۰ کسه اوسېدونکي ووژل، په دې حال کې چې دوی خپله یو

کس زخمي هم نلرلو، ولې چې دوی په گرمې وسلې سمبال له هغو کسانو سره، چې د دفاع لپاره یې هېڅ ځواکمنه وسله نلرله، مخامخ کېدل.

د امریکې د سرو زرو کچه: ونزویلا د سرو زرو خاوره وه او په هغه کچه سر زر یې درلودل، چې کورني لوبښې یې هم له سرو زرو څخه جوړول. د هغو کسانو ځناورتوب، چې دې خاروې ته ورغلل، هومره وه، چې هغه ځای یې له نفوس ځینې تش کړ. د مریانو په یوه بازار یې بدل کړ.

لیکي، چې له ۱۵۳۳م کال څخه وروسته له «پیرو» څخه یې له سلو میلیونو فرانکو څخه پورته سره زر او د هغه دوه ځله یې سپین زر بهر کړل. د امریکې او اسپانیا ابرې یې د ۱۵۴۱م - ۱۵۴۴م کلونو په منځ کې نږدې ۱۷ میلیونه فرانکه اټکل کړې دي.

انگلستان څنگه شتمن شو: داسې ښکارېده، چې د اسپانیې او پرتګال سوداګریز او مالي ځواک نه ماتېدونکې دی او د امریکې سره زر په ځانګړې توګه د دوی دي او د نورو هېوادونو سوداګر او د هغو له

ډلې نه انگلستان بايد له لېرې څخه دا دسترخوان
 يوازې بوى كړي. د هغو يوازېنې هيله دا وه، چې له
 هغه ځايه چې اسپانويان له سهېل لويديز او
 پرتگاليان له سهېل ختيز څخه هندوستان ته روان
 شوي دي، كېدای شي له شمال ختيز او يا شمال
 لوېديز څخه كومه لار شتون ولري، له دې كبله
 انگرېز سيلانيان له دوو خواوو څخه په هڅو كې
 شول، خو كوم ځاى ته ونه رسېدل.

البته د انگرېز پاچايانو جرئت كولاى نشو، چې له
 اسپانيې سره ووهي، خو د انگلستان سوداگرو په
 دې كې هېڅ كومه ځكه نلرله، چې دا تړون درون
 وشمېرې او د نړۍ شتمنو سيمو ته ولاړ نشي. د
 انگلستان سمندريزه غلا په ۱۵مې پېړۍ كې مشهوره
 وه او په ۱۶مې پېړۍ كې د وطن پرستۍ هاندونو ته
 ورسېده. د سمندريزې سوداگرۍ او غلا تر منځ
 كومه ټاكلي جلا كوونكې كړبڼه نه وه او د غلا ځينې
 ډولونه اصولن قانوني شمېرل كېدل، د بېلگې په
 توگه كه كوم بېړۍ چلونكى د بهرنې بېړۍ لخوا لوټ
 شوى واى، حق يې لاره، چې د هغه بدل له هرې

بېړۍ څخه، چې د هغه هېواد څخه وي، واخلي. انگرېز بېړۍ چلوونکي، چې په توپو سنبالې بېړۍ يې لرلې، خپله دنده يې رسمن د پرتگالي بېړيو په لوت، چې له هندوستان نه راستنېدې، بدله کړې وه.

جان هاوگینس لمړنی کس ؤ، چې هڅه يې وکړه، تر څو د اسپانيې له مستعمرو سره منظمه سوداګري روانه کړي او له هغه ځايه چې سوداګر او بېړۍ چلوونکي هم ؤ، په ۱۵۶۲م کې يې يو شمېر مريان د ګينې له جزایرو څخه اوچت کړل، هغوی يې د اسپانيې په مستعمرو کې په سونډي او قند باندې بدل کړل، دا لمړنی سفر لامل شو، چې جان هاوگینس د انگلستان تر ټولو شمن سړی شي او نور د ده نه په تقليد بوخت شي.

«فرانسیس ډراګ» د انگلستان يو زړور بېړۍ چلوونکی ؤ. دې سړی په بشپړه توګه په غیر قانوني کارونو لاس پورې کړ او دبېلګې په توګه له دوو بېړيو او پنځوسو کسانو سره د «پيرو» د سمندر په څنډو کې پلي شو، د کچرو کاروان يې، چې بار يې سره زر وو، لوت کړ او سره زر يې په بېړۍ کې واچول او

انگلستان ته يې راوړل او اليزابت د انگلستان ملکه په باطن کې له دې غلا نه خوښه شوه.

«دراگ» په ۱۵۷۷م کال کې په اوږدې پردېسې روان شو او غوښتل يې چې له نړې نه چاپېره وگرځي. دا سفر د څو کسو شريکانو په پيسو، چې له هغو څخه يوه د انگلستان ملکه اليزابت وه، پلې شو. د انگلستان ملکې دا کړنې رسمن د غندلو وړ گرځولې، خو په باطن کې دا خپله په هغو کې شريکه وه.

دا ځل د «دراگ» بېړۍ، چې په توپونو سمبال وه، څو سوه سړي پکې وو. په هر ځای کې چې د «دراگ» بېړۍ لنگر اچولو، د ښار حاکم ډارېدلو او که حاضر نه وای، چې تحفې ورکړي، هغه ښار يې د توپونو تر اور لاندې نېولو. خو دراگ په دې تحفو قناعت نه لرلو او د ده اصلی ولجه دا وه، چې د سرو زرو وړوونکې بېړۍ ونېسي. اتفاق «پانامې» ته نژدې يو بومي کس، چې د انگریزانو او اسپانويانو تر منځ يې توپير کولای نشو، خيال يې وکړ، چې دراگ د ده د اربابانو له ډلې څخه دی. هغه يې هغه خليج

خواته بوتلو، چې له سرو زرو ډکې بېړۍ هلته لنگر اچولی ؤ. دراگ هم ماتل نشو، صندوقونه يې خلاص کړل او په ۱۵۸۰م کال کې د انگلستان ملکه الیزابت له دې ولجې نه لویه برخه یووړه و وایي، چې نورو شریکانو هم د خپلې برخې ۴۷۰۰ په سلو کې ګټه پورته کړه.

کله چې دا خبر اسپانیې ته ورسېده، خورا غوسه او غضب یې راوپاراوه، د اسپانیې سفیر په لندن کې دنده واخیسته، چې دې کار پر ضد اعتراض وکړي. الیزابت وویل، چې له دې کار نه هېڅ خبر نلري او قول یې ورکړ، چې دا به وروستی یرغل وي، چې د اسپانیې جاګیرونو باندې کېږي. خو برسېره پر دې د سمندريزو ځواکونو په تجهیز لګیا شوه او وسله یې وپېروده او دراگ ته یې د لویانو لقب ورکړ. له دې کبله څرګنده وه، چې د انگلستان او اسپانیې تر منځ باید جګړه پیل شوې وای او دا یو اړوند دی، چې رسوي، چې جنگ د دولتونو تر منځه عمومن اقتصادي لامل لري او هغه څوک یې په لار اچوي،

چې غواړي خپلې نامشروع ګټې وساتي، خو له هغه ځايه چې کولای نشي خپل دغه ټيټ نیتونه څرګند کړي، د وطن پالنو احساساتو پرمین او ځلاند رنګونه پرې وهي، تر څو وکولای شي، د ولس وګړي، چې هېڅ راز ګټه په دې حریصیزه جګړو کې نه لري، په لا ساده توګه وژلو ته وځکوي. سر فرانسیس دراګ، د انګلستان د جنګي جازونو په سر کې ودرېدو او د اسپانیې د مستعمرو په وړاندو یې پیل وکړ او بنکاره یې کړه، چې انګریزي بېرې حق لري، په هغو ځایونو کې تګ راتګ وکړي.

کارپورېشن خپلې بڼې له لاسه ورکوي:

پانګه وال اقتصاد پرمختګ کولو. هماغسې مو چې وویل، سیمه ایزه سوداګري د کارپورېشن په دقیقو مقرراتو او د بنارونو په اقتصادي ملاتړ پورې تړلې وه، خو دا بندیزونه په لویې سوداګرۍ کې نه وې او لویه سوداګري یوازې د سوداګر شخصي ارادې ته اېل وه، چې نه یې غوښتل په هېڅ بندیز پورې تړلي وي، د دې دور سوداګرو د بېلګې لپاره

کولای شو له فرانسوي ژاک کور (۱۳۹۵ - ۱۴۵۶) خخه نوم واخلو. له دې سړي خخه، چې خپله شتمني يې د دوکې، جعل او احتکار له لارې لاس ته راوړې وه او سم چاري سوداګر يې ماتې سره مخ کړي وو، کله چې په سکې که د جعل په جرم د قبرس جزيرې ته تبعيد شو، د ۲۲ ميليونو فرانکو سرو زرو سره برابره شتمني، يوه لويه ماڼۍ او خو هوټلونه په پاریس او نورو ښارونو کې او نږدې دیرش ټوټې زمکه ترې پاتې شوې وه.

د ژاک کور برخه لیک د نورو ډېرو سوداګرو برخه لیک ؤ. د ۱۵مې پېړۍ تاریخ له نویو سړیو خخه، چې د ده په شان يې خپله شتمني د احتکار، انحصار، او د اعتبار خخه د ناوړې ګټې پورته کولو له لارې لاس ته راوړله، ډک دی.

البته هغه کسان، چې دومره يې په شتمني پسې ځغستل، په هېڅ وجه په مقرراتو پورې تړلي نه وو. د دغو او وړو پورژواګانو تر منځ، چې په کارپورېشنونو کې ټول شوي وو او زړو عقایدو باندې يې باور لاره او غوښتل يې چې سيالي منعه کړي او د بيو له

پورته تللو او د لمړنيو موادو له کړم ته تېرولو مخنيوی وکړي، هېڅ د ورته والي وجې شتون نه لاره. خو نور چا کولای نشول ځان له هغو لومو څخه، چې پانگې غوړولي وې، وژغوري، نور چا کولای نشول د پانگې د کړنو مخنيوی وکړي. په هغې ټولنې کې، چې هلته ترانسپورتي وسایل ډېر دي او هلته چې د پیسو ځواک پراختیا مومي، د بناري اقتصاد ملاتړ غوښتنې نشي کولای د بهرنې سوداګرۍ د یرغل په وړاندې کوم بند جوړ کړي.

د وړو کارګارو کسبیاو بله هېڅ درملنه نه لېدله، پرته له دې چې ځان نه چاپېره دیوال وکارې او چا ته په کارپورېشن کې د ننوتلو اجازه ورنکړي. له دې کبله ورځ په ورځ په کارپورېشن کې د ننوتلو شرایط لا ستونزمن شول او کارپورېشنونو هر یو کسب یو شمېر ښوونکو ته محدود کړ، چې هغه کسب یې خپلو ماشومانو ته په میراث وړانتهالولو. په هر ښار کې سیمه ایز صنعت د پاترنانو شرکت ته منحصر یو باندې والی جوړ شوی ؤ. نور کارګر کولای نشول هیله مند واوسي، چې د ښوونکي پور ته ورسېږي او

ورو ورو د پرولتاريا وضعیت ته نږدې شو او په پای کې بورژوازي د خو کسو کسبیاو د زبېښاک په منگلو کې، چې هغو ته پر کارگرو پرگنو برسېره باندې والی ورکړ شوی ؤ، ولوېده.

د ملي اقتصاد منځ ته راتلل: پخوا مو څرگنده کړه، چې له ښاري صنایعو څخه ملاتړ څنگه د هېوادونو د صنایعو څخه په ملاتړ بدل شو. ورو ورو د ښارونو اقتصاد په ملي اقتصاد بدل شو او بازارونو نوی نقش ومونده. دا بازارونه که څه هم کله نا کله یوځل جوړېدل، خو نور د هېوادونو د سوداگرو د لنډمهاله پناه ځای په توگه نه شمېرل کېدل، بلکه ملي بڼه یې ځان ته نېولې وه. په دې مانا چې بازارونه داسې یوه وسیله وه، چې دولتونه وکولای شي هغه تجارتي معاملي، چې عمومن د دوی د گاونډیو په ضرر ترسره کېدلې، په خپل هېواد کې سرته ورسوي. ورو ورو د سیالي فکر نه یوازې د سوداگرو تر منځ، بلکه د ولسونو په منځ کې هم رامنځ ته شو او د بېلگې په توگه د لیون بازارونه د فرانسې د اقتصادي چارو استاذي شول. د لیون دا

بازارونه د فرانسې سلطنت منځ ته راوړې او پراختیا یې ورکړې وه، تر څو د ژنبو د بازارونو سیال واوسي. په دې توګه د دولتونو تجارتي چارې پیل شوې او هڅه یې وکړه، چې ملي اقتصاد ته ورځ په ورځ لا ډېر رونق ورکړي. خو ملي اقتصاد، چې تازه رامنځ ته شوی ؤ، کولای یې نشول په خپله هېواد پورې محدود پاتې شي، ولې چې لږ داسې هېواد شته، چې خپل ضرورتونه ګرد د هېواد له منځه بشپړ کړي، په ځانګړې توګه چې دوو کالیو په دې دور کې عمده نقش لرلو: یو حبوبات، چې په ځینو سیمو لکه د سیسلي په جزیرې کې خورا ډېر لاس ته راتلل؛ بل مالګه، چې یوازې په ځینو سیمو کې موندل کېدله او په هماغې سیمې پورې منحصره وه، د بېلګې په توګه په سویس او د هغه په خوا او شا سیمو کې د مالګې تولید د سویسیانو په لاس کې د سیاسي نفوذ او سیالی لپاره یوه وزله وه. نو وینو چې، په ځانګړې توګه د دوو کالیو د شتون له امله، چې ځینو هېوادونو ته یې ځانګړتیا لرله، هېڅ هېواد کولای

نشول په ځان باندې سېره (اکتفا) وکړي او نورو ولسونو سره مبادلې او سوداګرۍ ته اړ نه وي.

دولتونو هماغسې چې ملي اقتصاد یې رامنځ ته کړ، غوښتل یې چې د سمندرونو چاپېریال اړیکې د ځان لپاره منحصرې کړي او په بل عبارت سره غوښتل یې چې هغه اړیکې هم «ملي» کړي، د بېلګې په توګه د انګلستان سمندري سیاست د اووم هانري (۱۴۸۵ - ۱۵۰۹) په وخت کې پیل شو.

اووم هانري د دې لپاره چې انګرېز بېړۍ چلوونکي وزګار پاتې نه شي، امر یې ورکړ، چې د فرانسې شرابونه نباید انګلستان ته حمل شي، مګر دا چې په انګلیسي او آیرلندي بېړیو پر سر - بیا یې دا دود د نورو هېوادونو د شرابو په هکله هم پلې کړ. برسېره پر دې یې پرېکړه وکړه، چې انګرېزان په انګلیسي بندرونو کې نشي کولای خپل مال د پرډیو بېړیو پر سر کېږدي، مګر په هغه حال کې چې په هغه بندرونو کې تشه انګرېزې بېړۍ نه وي.

په هغه دوره کې وضعه هسې وه، چې یوازې ګران بیه ابرو او لوړبیه فلزونو کولای شول، چې د

سمندر هغې غاړې لوی تجارت وړ وگرځي او درمل د گرانو ابرو په سر کې پروت ؤ.

له هغه ځایه چې دا کالي له ځانگړو سیمو څخه لاس ته راځي، له هغه ځایه چې لازمه وه، چې اوډلې (مرتبې) او په وسلو سمبالې بېرې د دې جنسونو د حمل او نقل لپاره پکار واچول شي، له هغه ځایه هغه کالي، چې بېې یې د ناڅاپه تغییراتو سره مخ وې، باید گدام او وساتل شي، دا ټول عوامل لامل کېدل، چې سوداگري د یوه عمومي خدمت بڼه ځان ته ونیسي او له دې کبله باید یو انحصاري او ان دولتي انحصار شتون ومومي.

په دې شان د بېلگې په توگه د مرچو سوداگري د پرتگال پادشاه په انحصار کې وه او هغه نورو ته تر ونونه ورکول.

د هندوستان ټول تجارت د لیزابون (پرتگال) په بندر کې گدام کېدل. ټاپه شوي صندوقونه هلته راتلل او یوازې ټاکل شویو کسانو د درملونو خرڅولو حق لرلو، صادراتي کالي هم دوی ټاکل.

ان هغو کسانو چې مجاز لرلو، خپل جنسونه يې بايد د پادشاه د چوپړو له لارې وارد کړي او خپل نيمايي مرچ پادشاه ته ورکړي.

د سوداګرۍ دا انحصار په نورو هېوادونو کې هم دود شو، خو له دغو سوداګرو پاچايانو څخه يوه هم د بېړيو په وسلو سمبالولو او د صادراتي کاليو د بارولو لپاره ضروري پانګه نلرله او په همدې توګه يې کولای نشول، چې درملونه او ګران فلزات اروپا ته چمتو کړي او له دې کبله غالبان د بارچلولو دنده لرونکو سره يې اړيکه نېوله. د بېلګې په توګه د ليزابون ښار، چې سل زره نفوس يې درلوده (د هغه نفوس د يوې پېړۍ په ترڅ کې درې برابره شوی ؤ)، سره د دې چې د هغه بندر تل ډک ؤ، سره د دې چې پادشاه د ګمرکي تعرفو، انحصاري ابرو او د هند د پادشاه د باجونو له کبله لويې ګټې پورته کولې، هغو ملتونو ته، چې د سوداګرۍ له پلوه د ډېرو ښو تشکيلاتو خاوندان وو، د معاملو مرکز شوی ؤ او د بلژيک او هالنډ بارچلونکو او د جرمني بانک لرونکو هلته لاسوهنه کوله.

د غربي اروپا د اقتصاد ځانگړتياوې د ۱۵مې پېړۍ په پای کې:

په لنډه توگه څلور ټکي مهم دي، چې د لوېديزې اروپا اقتصاد د ۱۵مې پېړۍ په وروستيو او د ۱۶مې پېړۍ په پيل کې ځانگړی کوي:

- ۱ - د اقتصادي ځواک ملي کول.

- ۲ - د ملي اقتصادونو پراختيا او د هغو مبادلاتي چارې له يو بل سره.

- ۳ - د معاملو بې ساری ډېرښت او د بازارونو پراختيا.

- ۴ - دهغو دولتونو ترمنځ، چې هر يو يې په يوه اقتصادي واحد باندې بدل شوي و، د سوداگريزو تړونونو تړل کېدل.

فلزاتو ته اړتيا: له هغه ځايه چې کاليو ته اړتيا ډېره شوه، د سکو ضربولو ته يې هم اړتيا ومونده او له دې کبله گرانو فلزونو پسې شول او دا مسئله د هغو لاملونو څخه يوه وه، چې جغرافيايي اکتشافات يې رامنځ ته کړل.

اروپایان وړاندې له دې چې اټکل وکړي، چې سره زر او سپین زر د سمندر هغې غاړې ته موندل کېږي، د هغو معدنونو په اېستلو یې پیل وکړ، چې په خپله اروپا کې د رومیانو په دور کې اېستل کېدل، خو وروسته د گټې پورته کولو څخه پاتې شوي وو. په دې توګه د سرو او سپینو زرو د معدنونو اېستل له ۱۵مې پېړۍ راهیسې په تودښت سره پیل شول.

البته یوازې ګران فلزات نه وو، چې د دولتونو د اړتیاوو لپاره په سوداګرۍ کې کارېدل، بلکه معمولي فلزات هم، چې په جګړې کې کارول کېدل او په ځانګړې توګه مس، چې د توپخانې په جوړولو کې کارېدل، د لټولو وړ وه او د هغې د موندلو لپاره یې هم د اروپا ځمکه په هر ځای کې وکوله.

د ۱۵مې پېړۍ په پای او د ۱۶مې پېړۍ په پیل کې د فلزاتو د حمل او نقل لپاره اړتیا له هره وخته زیاته حس شوه او د پیسو د پېرودلو ځواک په لوړه توګه پورته لاړو، خو وروسته له هغه چې د امریکې سره او سپین زر اروپا ته راننوتل، د جنسونو بيو په

کله سره پرمختګ وکړ او عمومن ۱۵۲۴م کال د دې پرمختګ پیل ټاکي.

د بیه لرونکو پاڼو سوداګري – د اعتبار رامنځ

ته کېدل:

د ۱۶مې پېړۍ حکومتونه، هغسې مو چې وویل، د مرکزیت سیستم ته نږدې کېدل، خو د هغو د مالیاتو اخیستلو سیستم لا هم هغه فیوډالي سیستم ؤ. دې دولتونو، کله به چې جګړه پېښېدلې، پیسو ته یې چټکه اړتیا موندلې او حال دا چې د دوی عواید په ټاکلو کشتونو (اقساط) او په ټاکلو برخو کې لاس ته راتلل او دې ټکي دوی ته ستونزي جوړولې. له دې کبله د دې لپاره چې وکولای شي په هره موکه کې، چې اړتیا یې ځي، له هغې شتمنۍ څخه، چې په راتلونکې کې دوی پورې اړه مومي، ګټه پورته کړي، د سلطنت عواید او په همدې توګه مالیات به یې له وړاندې پلورل او ان کله نا کله یې دولتي غلې په ګروۍ کې اېښودلې او لنډه دا چې اعتبار ته اړ کېدل. په دې توګه د پانګه والۍ یوه ځانګړتیا، یانې د بیه لرونکو پاڼو سوداګرۍ څخه د کالو د سوداګرۍ

جلا کڊل را منځ ته شول. اعتبار، چي تر هغه زماني پوري يوازي د معاملو د تنظيمولو يوه وزله وه، خپل په خپله په يوه ارزښت، د مبادلي وړ په يوه شي، چي د معاملي او انتقال وړ ؤ، بدل شو.

د اعتبار معاملي دغه توپير د کاليو له معاملي سره په بازار کي څرگند شو او د بېلگي په توگه د ليون بنار د لمري فرانسوا (۱۴۹۴ - ۱۵۴۶) د حکومت له وخته په دې لور بدلون وموند.

دا بازارونه په هر کال کي څلور ځله د کاليو د مبادلي عمده مرکزونه گرځېدل او ايتالوي، سويسي، جرمني او نورو سوداگرو په هغو ځايونو کي د اسپانوي سوداگرو سره معاملي کولې، خو د ۱۵ ورځو په موده، چي بازار پايښه لرله، پېرودونکو او پلورونکو په کومه توگه هم په کاليو سره معاملي سرته نه رسولې، بلکه د هغو معاملو د بيه لرونکو پانو له پېرودلو او پلورلو سره اړه لرله. په دې توگه بازارونه ورو ورو په بورس بدل شول او له دې وروسته حوالې، برات او د هغو په شان نور شيان دود شول.

د پیسو سوداګري ورځ په ورځ د کالیو مستقیمې سوداګرۍ په پرتله ډېرښت ومونده او بانک لرونکي په همدې موکه کې، د دې لپاره چې لوی مبلغونه ترلاسه کړي، په خپلې موکې سره شاهزویانو ته پور ورکړي او یا د درملونو او فلزاتو معاملې سرته ورسوي، د بېلابېلو کسانو سرمایه ته متوسل شول او ان هغو شیانو ته، چې موږ یې زېرمه او پاسره (پس انداز) بولو، د تمې لاس اوږد کړ، په دې مانا چې د وګړو زېرمې یې په پور واخیستې او پور ورکوونکو ته یې په ټاکلو مودو کې ثابته ګټه ورکوله. دا پاسرې په ځانګړې توګه له ۱۵۲۶م کال څخه راهیسې د یوه جرمني بانک لرونکي له خوا دود شوې. دا سړی د دې پرځای، چې د پور اخیستلو په موکو کې یوازې خپلوانو او دوستانو ته متوسل شي، هر چا ته متوسل شو او له ګردو خلکو څخه یې وغوښتل، چې خپلې زېرمې د ټاکل شوي سود په بدل کې ده ته په پور ورکړي.

دې سړي د همدې پوړونو له لارې په لویو احتکارونو لاس پورې کړ او هڅه یې وکړه، چې د

لرگيو، شرابو او غنمو سوداگري په لاس کې ونيسي. دې سړي په ډېرو مبارزو سره د مسو، جيوې او ځينو نورو معدنونو انحصار تر لاسه کړ او کله چې په ۱۵۲۸ م کال کې په خورا شورماشور سره دېوالی شو، ټوله موجوده جيوه يې هر کنتال (سل کيلوگرامه) ۸ فلورنه (د پيسو واحد) پرودلې وه، تر څو په ۱۴ فلورنه يې وپلوري او وايي، په دې کار کې يې ۲۰۰، ۰۰۰ فلورنه اچولې وې، چې د اسپانوي معدنونو سيالي لامل شوه، چې يو پر دريمې ضرر وکړي. شاهزويانو، کنتانو، اسيلو، بورژواگانو او ان چوپړانو او کورچوپړو خپلې پيسې له دې سړي سره اېښې وې او د هر فلورن په بدل کې يې ۵ فلورنه تنزيل اخيستلو. له دې ځايه اټکل وکړی، چې دې کس په خپلو معاملو کې خومره ډېره ګټه لرله او د ده کړنو د لګښت کوونکو پر ګڼو لپاره خومره ګرانه پايله لرله.

سره د دې په پام کې ونيسي، چې د دې سړي (دجيوې پادشاه) دېوالي کېدلو د جرمني په بېلابېلو

طبقو کې خومره تزلزل رامنځ ته کړ. دا د اعتبار لمرنی بحران ؤ.

د دې قضیو له امله نه یوازې لویې شتمنې، چې پنځوس کال د مخه یې چا فکر نه کولو، منځ ته راغلې، بلکه د پانگه والو یوې نوې طبقې شتون وموند.

د بیه لرونکو پانیو معامله د خلکو له نظره:

عام خلکو د دې «تازه دوران ته رسېدلو» کورنیو په اړوند ښه نظر نه لرلو. د هغو کسانو لپاره، چې د کوچني حجم په کارونو، د سوداګرۍ په وړو ګټو او د شتمنۍ د کچې په نسبي ثابته پاتې کېدلو روردي وو، د معاملو او لویو ګټو پراختیا، د وګړو او کورنیو چټکه پرمختګ د اریانیتیا او مخالفت لامل ؤ، په ځانګړې توګه هغه معاملې، چې په هغو کې یوه ټوټه کاغذ د معاملو وړ ابرو ځای ناستی کېدو. نېټه ایزې معاملې، چې ټوله بیه او یا یوه برخه یې وروسته له ټاکلې مودې پرې کېدله او د معاملې په موکه څرګنده نه وه، دا ډول معاملې، چې ته به وایې، پر

هېڅ بنسټ شوې وې، د هغو کسانو په پام کې، چې
 ذهنونه یې له دې ډول معاملې نه تش وو، پردې
 راتللې. له بله پلوه دوی لېدل، چې پیسې څنگه د
 ځینو ټاکل شویو شمېر سره غونډې کېږي، څرنگه
 بیې پورته ځي، له دې کبله عمومن د دې نویو اوډنو
 سره وران وو.

خو ورو ورو لازمه شوه، چې پخواني قاعدې او
 قانونونه د سوداګریزو انقلابونو د فشار په وړاندې،
 یانې د قرض او تنزیل د اغېزو په وړاندې سر تیت
 کړي او خلک ناهوبله شول، چې د نوې اقتصادي
 وضعې غوښتنې ومني. دلته هم د دې ټکي د زبات
 له اړوندونو څخه یو دی، چې اقتصادي اړتیاوې له
 تیوریو څخه خورا ځواکمنې دي.

ارسطو ویلي وو، مسیحي روحانیونو هم تصدیق
 کړی ؤ، چې پیسې ماشومان نه زیږوي. ان «لوتر» د
 مسیحیت معروف سموونکی هم له هر ډول اعتبار
 سره وران ؤ. خو په تدریج سره، چې سوداګری
 پراختیا موندله، دا زوړ اصل یې باطلولو او ناچار د

دې لپاره چې سوداګريزو کړنو ته، چې پخپله روحانيت هم په هغه کې برخه ولرلای شي، د مذهب له ظاهر سره سمون ورکړي، شرعي خوله يې ورپرسر کړه و ويې ويل، چې ګټه په غنمو پرې کړی شي، ترڅو دا اصل چې پيسې ماشوم نه زېږوي، غلط نه شي، ولې چې غنم د پيسو برخلاف کولای شي، بور ورکړي او ډېر شي. ويې ويل، پور ورکوونکی له دې کبله ګټه اخلي، چې ځان او خپلې پيسې په خطر کې اچوي.

صنعتي پانګه والي: آيا د دې سوداګريزې پانګه والی په څنګ کې صنعتي پانګه والی هم شتون لاره؟ د پخوانيو صنايعو په منځ کې يو صنعت ؤ، چې د افزارونو او تشکيلاتو په وجه يې د پانګه والی بڼه لرله او هغه د ټوکر اوبدلو صنعت ؤ. کله چې په تدريج سره تجارتي فعاليت ډېر شو او بازارونو پراختيا وموندله او د ټوکر اوبدونکو سيالي په خپلو کې کلکه شوه، د ټوکر اوبدلو کارخانو پانګه والی بڼه هم زياته شوه. نور دې کارخانو بايد د هغو ګاګانو

اړتیاوې پوره کړې وای، چې د دوی د اړتیاوو اندازه د پخوا په شان له وړاندې معلومه نه وه او له دې کبله هغه پخوانې قاعدې د ستونزو لامل ګرځېدلې. د صنایعو خاوندان د دې لپاره، چې له دغو مقرراتو څخه، چې په ښارونو کې رامنځ ته شوي وو، وتښتي، په هغه تدبیر، چې له ۱۳مې پېړۍ څخه پیل شو، لاس پورې کړ، یانې د کارخانو د ماڼیو یوه برخه یې د ښار شا او خوا ته او هغه نه بهر یووړله. په دې توګه په کلیو کې یوه ډله رامنځ ته شوه، چې یوه نیمایي کارګر او یوه نیمایي بزګر وه، بزګر په هم هغه حال کې، چې په کرهڼیزو کارونو بوخت وو، په کارګارو کې یې کارګري هم کوله.

د ټوکراوېدلو دا صنعت څرګنده ده، چې په یوه هېواد کې کلابنده پاتې نه شو او د هغه سوداګری بهر ته هم سرایت وکړ. هر څومره چې د ټوکراوېدلو صنعت د بهر لپاره کار وکړ، لا ډېره د بحران سره مخ شوه، ولې چې د «تولید مازاد» یې ومونده. په دې مانا چې نور یې له هغه ځایه چې د ابرې کچه،

چې په بهرنیو هېوادونو کې به د اړتیا وړ وه، وړاند
 وینه وکړي او له هغه ځایه چې دا کچه ثابته نه وه،
 داسې پېښېدل، چې د کارخانو جوړې شوې ابرې بې
 ځاکه پاتې کېدلې او د هغو بیه ټیټه راتلله او کارخانه
 اړ کېدله، تر څو د هغو مصرفېدو په موکه د کالو له
 چمتو کولو څخه ډډه وکړي. د بېلګې په توګه په
 ۱۵۲۷م کال کې، کله چې انگلستان د اسپانیې پاچا
 پنځم چارل سره ووېل، دا خبره لامل شوه، چې ټول
 پراخ بازارونه، چې د چارل اېل وو، د انګریزو
 سوداګرو په مخ وتړل شي. له دې کبله د انګلیس
 ټوکراوېدلو کارخانو خاوندانو ځاګان و نه موندل او اړ
 شول، د خپلو کارګرانو یو شمېر وزګار کړي او په دې
 توګه د خلکو د ناخوښۍ چيغې پورته شوې.

د ټوکراوېدلو صنعت تر څنګه، چې څه پخوا منځ
 ته راغلی ؤ، د لوکسو اشیاء او جنګي شیانو لپاره نوې
 کارګاه رامنځ ته شوه. دا صنعتونه د نوښت له امله او
 د ډول له امله د کارپورېشن د قانونونو له هاندونو
 څخه بهر وو او کېدای نشول، چې پخواني قانونونه د

هغه په وړاندې پورته کړي. دې صنعتونو باید له فني پلوه ازادي لرلای.

په دې توګه، که ونه وایو د واقعي صنعتي پانګه والی لپاره، لږ تر لږه د نوې سوداګریزه پانګه والی لپاره مساعده زمینه رامنځ ته شوه.

د چاپ صنعت رامنځ ته کېدلو هم په دې موضوع کې ژوره اغېزه لرله. جان ګوټنبرګ (په جرمني کې زیږېدلی ۱۳۹۷ - ۱۳۶۸) د چاپ صنعت، چې له ده نه پخوا منځ ته راغلی ؤ، د دوو نورو کسانو په ګډه بشپړ کړ. کله چې د چاپ صنعت بشپړ شو، د چاپ لوازم او ټکي، هغه فلزات چې د ټکو شیندلو لپاره لازم وو، د کاغذونو شتون او رنگ، چاپ شوي کتابونه او مجلې، دا ټول هغه شتمني وه، چې د زمکې په دود د پېرودلو، پلورلو او اجارې وړ ګرځېدله او د شریکانو تر منځ ویشیدله.

له هغه ځایه چې چاپنځي د ماشینونو او ادواتو سره، چې اړتیا یې لرله، ډېرو پیسو ته اړتیا لرله، دا صنعت هم د سوداګرو په لاس کې ولوېده او د هغه لپاره یې شرکتونه جوړ کړل. د کتابونو چمتو کولو،

گودامولو او بازار ته وړلو، د دغو هر یو ځانگړو سوداگریزو سازمانونو ته اړتیا لرله.

د چاپ صنعت له امله، د کاغذ جوړولو صنعت هم له نوې وضعې سره، چې له لسمې پېړۍ څخه پیل شوې وه، پرمختګ ومونده. د توپخانې صنایعو هم، چې له ۱۴مې پېړۍ څخه یې د باروتو د کارولو له امله دود موندلی ؤ، په دې دور کې پراختیا وموندله او د پانگې پندېدل یې ډېر کړ.

ټولنیزې وضعې ته بشپړه کتنه: بیې چې په تدریج سره پورته لاړې، د کارگر مادي وضعیت لا بد شو، ولې چې د دوی مزد د بیو د لوړېدلو په اندازه پرمختګ ونکړ.

پر صنعت باندې حاکمیت او امرچلول محدود شمېر خلکو ته ځانگړتیا وموندله، چې خپلې بڼېگنې یې په ارث پرېښودلې. ټولنیز واټن د کارگر او ارباب تر منځ په کارګاوو کې ډېر شو، ولې چې د ښوونکي پورې ته رسېدل ورځ په ورځ لا درون، لا ګران او لا ستونزمن کېدلو او کارګران د ښار د چارو له ادارې

خخه لېرې کېدل. په دې توگه د پرولتاريا طبقه منځ ته راغله او د اريستوکراسۍ د تمايلاتو پر ضد متشکله شوه او د پاڅون بنسټ يې کېښود. د بېلگې په توگه په ۱۵۳۹م کال کې د ليون په ښار کې په يوه صنعت کې، چې له ټولو صنايعو «لاکاپيټاليسته» و، يانې د چاپ په صنعت کې يو معروف اعتصاب پېښ شو، چې د پاریس صنايعو ته يې هم سرايت وکړ او د هغه نېونو او بندي کونو تر ۱۵۷۱ کاله پورې پايښه وموندله. د پاچا ځواک نه يوازې په بشپړه بې رحمۍ سره په دې اعتصابونو کې لاسوهنه وکړه، بلکه موکه يې غنيمت وشمېرله، د کارگرانو هر ډول غوندېدل يې له کوچنيو نېولې تر لويو پورې د ۱۵۳۹ فرمان له امله ممنوع کړل.

په همدې ۱۵۳۹ کال کې په بشپړه توگه ځانگړې کېږي، چې پانگه والي وروسته له دې چې د سوداگري په برخه کې رامنځ ته شوه، هڅه يې کوله، چې د کار بازار هم تسخير کړي. په همدې دور کې پرولتر، يانې هغه کارگران چې د افزارو خاوندان

کېدلای نشول، منځ ته راغلل او له پانگه والې طبقې سره په مبارزې بوختېږي.

خو د کرهڼې پرمختګ د صنعت په خلاف ټولو ځایونو کې په یوه ډول پلې نشو. په فرانسې کې له هغه ځایه چې د کارخانو لپاره ورځ په ورځ د «لاس» اړتیا ډېرېدلې، د سرفانو ازادول لا ډېر پلي شول، د بېلګې په توګه لمړي فرانسوا په کال ۱۵۴۴ م کې د خپلې سیمې سرفان ازاد کړل او سینیورانو ته یې توصیه وکړه، چې خپل سرفان ازاد کړي.

۲۸

د صنایعو لنډ تاریخ

د افزارو بدلون ماشین ته: هم هغسې مو چې پخوا خرگنده کړه، له ۱۲ مې پېړۍ څخه وروسته سوداګرۍ او صنعت په اروپاکې رونق وموندلو او په تدریج سره یې د پانګه والۍ سیستم لپاره زمینه منځ ته راوړه. خو یاد شوي سیستم تر ۱۸ مې پېړۍ پورې، چې لوی صنعتي انقلاب رامنځ ته شو، لا ډېره سوداګریزه بڼه لرله. دا دی د دې لپاره چې په صنعتي انقلاب بڼه پوه شو، باید وګورو، چې د تولید ساده افزارو تر منځ څه توپیر شتون لري. البته د دې دواړو تر منځ جوته کربنه وېستلې نشو، خو په بشپړه توګه د دوی د توپیر وجه بیانولای شو:

ځینې وایي، افزار له ساده ماشین او ماشین له مرکبو افزارو څخه عبارت دی - د هغو په نظر د افزار او ماشین تر منځ بنسټیز توپیر شتون نلري کونډی (اهرم) هم د ماشین یو ډول شمېرل کېږي.

دا لید د اقتصاد له پلوه کوم ارزښت نلري، ولې چې تاریخي لامل ته یې په هغه کې تړاو ندی ورکړی.

ځیني نور وایي، د افزار او ماشین توپیر په دې کې دی، چې افزار د انسان د ځواک په وسیلې کار کوي، خو ماشین د طبیعي ځواک په وسیلې د بشر له ځواکه پرته او د بېلګې په توګه د حیوان، اوبو یا باد د ځواک په وسیلې څرخېږي. د دې باور پر بنسټ، آس ګادی، چې په بېلابېلو اقتصادي دورونو کې یې شتون لرلو، ماشین دی، خو یوه کارګاه، چې د یوه انسان په لاس څرخېږي، خو بشپړه ابره لري، افزار دی او که هماغه کارګاه د حیوان په وسیلې په خوځښت راشي، ماشین دی.

د دې لپاره چې د ماشین او افزار په توپیر سم پوه شو، باید لاندې بنسټیزه موضوع په نظر کې ونیسو.

هر پرمختللی میکانیسیم له درو برخو څخه جوړ شوی: موتور، د نقالي برخه، «ماشین - افزار».

موتور د خوځوونکي ځواک په توگه دی. دا خوځوونکی ځواک یا پخپله موتور تولیدوي، لکه د بخار ماشین او یا له یوه طبیعي ځواک څخه، چې د هغه نه بهر شتون لري، سرچینه اخلي، لکه د اوبو لویدل یا د باد چلېدل، چې ژرنده گرځوي.

د نقالي برخه هغه برخه ده، چې خوځښت ته نظم ورکوي او د هغه شکل ته په لازمي موکې کې توپیر ورکوي او د هغه حرکت «ماشین – افزار» ته رسوي.

خو «ماشین – افزار» په حقیقت کې د هماغه دستگاوه او افزارونو څخه عبارت دی، چې پخوا د کارگر او کسبي په لاس کې ؤ، په دې توپیر سره، چې نن یادشوی دستگاوه او افزارونه د یوه میکانیزم په لاس کې دي.

«ماشین – افزار» هغه دستگاه ده، چې وروسته له هغه چې هغه ته لازم خوځښت ورکړ شو، هغه کار کوي، چې پخوا کارگر په هغه ته ورته افزارو سرته رساوه.

د ماشین او افزار تر منځ توپیر دا دی، چې یاد شوې دستگاه د کارگر له لاسه د میکانیزم لاس ته ورکول کېږي او مازې دا چې دا عمل سر ته ورسېده، په تولید کې جوت توپیر څرگندېږي، که څه هم د هغه میکانیزم د خوځښت ځواک په خپله انسان وي.

د خوځښت ځواک هر څه چې وي، تر څو چې «ماشین افزار» منځ ته رانشي، په صنعت کې لوی بدلون راتلای نشي، د بېلګې په توګه د مانوفکتور (لاسي صنايعو) څخه خورا مخکې د ماشین خوځوونکي ځواک رامنځ ته شوی ؤ، خو په صنعت کې يې کوم انقلاب رامنځ ته نکړ او ان د بخار ماشین، چې د ۱۷مې پېړۍ په پای کې اختراع شو، د ۱۸مې پېړۍ تر پایه يې خپل پخپله ونکولای شول صنعت منقلب کړي او يوازې د «ماشین - افزار» اختراع وه، چې د بخار ماشین يې بشپړ کړ او د ګټې پورته کولو وړ وګرځاوه. ښکاره ده، چې خوځوونکي ځواک په خپل ځای خورا اهمیت لري او پرته له هغه هم صنعتي انقلاب د بشپړېدو درجې ته نه

رسپري، خو بايد په پام کې ونيسو، چې د صنعتی انقلاب اصلی لامل د کار د افزارو په میکانیزه کېدو کې دی، په دې کې چې د کار افزار په ماشین باندې بدل کړي. دا انقلاب په ۱۸مې پېړۍ کې پېښ شوی دی.

موږ د دې لپاره چې د صنعتونو بدلون او د هغو انتقال اروپا ته، چې د فیوډالي دور د بدلون او د پانګه والی د رامنځ ته کېدو لامل شو، ښکاره کړو او هغه څه مو چې په تېرو څپرکو کې بیان کړل، لا مجسم کړو، د مهمو صنایعو یو لنډ تاریخ یادوو.

تارسکېل او ټوکراوبدل: د تارسکېلو فن د بشري فنونو تر ټولو پخوانی فن دی او د ټولنو له رامنځ ته کېدو سره پیل کېږي.

نټک (دوک) د دې فن تر ټولو پخوانی افزار دی، چې په ټولو ولسونو کې دود اوسېدلی دی. یوازې په ۱۶مې او د ځینو په خبره په ۱۷مې پېړۍ کې وو، چې د تار تاوولو څرخ اختراع شو، چې په پښو یې حرکت کاوه.

د اتلسمې پېړۍ په پیل کې لا تارسکېل د کلیوالو بنځو یوه بوختیا وه، چې په نټک او یا د تارسکېلو په څرخ سره په دې کار اخته کېدلې.

په دې موکې کې وو، چې میکانیکي تارسکېل لمړی ځل په انگلستان کې رامنځ ته شول. د اتلسمې پېړۍ په منځ کې په انگلستان کې د هغه زیاتې اړتیا له امله چې ټوکر او تار لپاره رامنځ ته شوه، د داسې ماشین د اختراع په لټه کې شول، چې وکولای شي د څو کسو کارگرانو په کچه ابره تولید کړي. د همدې پېړۍ په پای کې د تارسکېلو ماشین، چې په ډېر ځواک سره یې حرکت کړی وای، اختراع شو.

د ټوکر او بدلو صنعت میکانیزه کول هم د اتلسمې پېړۍ په پای کې پلي شول. د دې خبرې فکر لمړی په فرانسې کې په ۱۷۶۸م کال کې رامنځ ته شو، خو لمړیو کسانو، چې هغه یې عملي کړ، انگریزان وو.

ماهوت (کشمیرې) جوړول: د پسونو وړیو څخه ګټه پورته کول د لمړي ځل لپاره په شپږو قبیلو کې پلي شول او په تدریج سره یې د ماهوت

جوړولو صنعت منځ ته راوړ، چې د روم امپراطورۍ په زمانه کې یې خورا رونق ومونده.

وروسته له دې چې جرمنانو په روم یرغل وکړ، د ماهوت جوړولو صنعت هم د نورو صنایعو په دود مخ په انحطاط شو او یوازې وروسته له ۱۳مې پېړۍ و، چې په هالنډ او بلژیک کې د دې صنعت په بېرته راژوندي کېدو پیل وشو. هالنډیانو او بلژیکیانو د ماهوت جوړولو لپاره د فرانسې، انگلستان، اسپانې او جرمني له وړیو ګټه پورته کوله او نږدې تر ۱۵مې پېړۍ پورې یې د دې صنعت انحصار لرلو. خو انګرېزان ژر پام شول او د وړیو صدور یې له انگلستان څخه منعه کړ او د هالنډي او بلژیکي کارپوهو په مرسته یې په خپل هېواد کې د ماهوت جوړولو فابریکې جوړې کړي.

په فرانسې کې لمړنې ګامونه چې د ماهوت جوړولو لپاره واخیستل شول، د ۱۶مې پېړۍ په دوهمې نیمايې کې وو، خو بنسټیز ګامونه د ۱۷مې پېړۍ په منځ کې د څوارلسم لويي وزیر، «کلبِر»، په زمانې کې پورته شول.

بښينې جوړول: ورسته له هغه چې د روم امپراطوري راوپرځېده، بښينې جوړول هم مخ په پرېوتو شول او يوازې د فرانسې او ايټاليا په ځينو ښارونو کې يې معمولې بښينې جوړولې. خو وروسته له څه مودې دا صنعت په انگلستان کې هم خپور شو.

لوکسه بښينې يوازې په اسپانيې کې د عربو لخوا او په ختيز کې د يونانيانو لخوا جوړېدې او تر ۱۳مې پېړۍ پورې همدا ولسونه وو، چې د اروپا د اړتيا وړ بښينې يې چمتو کولې.

لمړی ځل د ونيز اوسېدونکو په ۱۳مې پېړۍ کې وکولای شول لوکسه بښينې جوړول په لويديزې اروپا کې هم دود کړي او په ۱۴مې پېړۍ کې يې دا صنعت پايليز رونق ته ورساوه. ورو ورو نورو ولسونو له دوی سره سيالي پيل کړه او د ۱۷مې پېړۍ په پای کې په فرانسې، انگلستان او جرمني کې د بښينې جوړولو لويې فابريکې جوړې شوې او په دې فن کې نوي اختراعات پلي شول.

کاغذ جوړول: پخوانيو مصريانو د ليکلو لپاره د پاپيروس بوټو له پاڼو څخه ګټه اخيستله. د پاپيروس

خخه گته پورته کولو ورو ورو گاونډيو سيمو ته سرايت وکړ او له زيريز خخه وړاندې پنځمې پېړۍ کې اروپا ته ورسېده.

له پنځمې زيريزې پېړۍ خخه راهيسې، چې د پارشمن کاغذ دود شو، د پاپيروس رونق لږ شو او د هغه له کارولو خخه اصولن له ۱۲مې پېړۍ وروسته په فرانسې او د اروپا په نورو هېوادونو کې لاس واخيستل شو.

د پارشمن کاغذ د پسه، خوسي، مېرې او وزې له پوټکو جوړېده او د هغه اختراع ډېره پخوانۍ ده، خو د هغه ظريف صنعت تاريخ بايد دوې پېړۍ مخکې له زيريزه وگڼو. له پارشمن خخه گته پورته کول ژر په بېلابېلو هېوادونو کې دود شول او د منځنيو پېړيو په دور کې هم د نوي کاغذ تر دودېدلو پورې معمول وو او ان د هغه له دودېدو وروسته هم تر څو پېړيو پورې د گټې اخيستلو وړ گرځېده.

خو کاغذ د نن ورځې په سبک په لمړي سر کې له مالوچو جوړېده او د هغه مخترع چينايان وو، چې دوې پېړۍ مخکې له زيريز نه د هغه په اختراع بريالي شول. په ۸مې پېړۍ کې چې عرب په بخارا

برلاسي شول، د بخارا په کتابتون کې دې ډول کاغذ سره مخ شول او هغه يې په لويديزې ايشيا کې دود کړ. ياد شوی کاغذ يوه پېړۍ وروسته، يانې په ۹مې پېړۍ کې اروپا ته هم ورسېده.

د زړو او ټوټو څخه د کاغذ جوړول سم څرگند نه دي، چې په کوم تاريخ کې اختراع شوي، خو د هغه بشپړېدل په ۱۲مې پېړۍ کې پلي شوي او په همدې پېړۍ کې وو، چې د کاغذ جوړولو دستگاوي په اروپا کې ترسره شوې.

د کاغذ جوړولو کړنې په لمړي سر کې په لاس او په وړو افزارو سره پلي کېدلې. د دې صنعت ميکانيزه کول د اولسمې پېړۍ (۱۶۹۹) په پای کې د فرانسې په توسي کې اختراع شول، خو انگرېزانو له نورو څخه ژر وکولای شول دا اختراع پلي کړي.

شکرې جوړول: هغه شکره چې عمومن په صنعت کې پېرودل او پلورل کېږي او «تجارتي شکره» نومېږي، د هغې اصل له گني يا چوغندر څخه اخلي او وروسته له تصفيې څخه يې د تجارتي شکرې په ډول راگرځوي.

۱- د گني شکره: د سهېلي ايشيا په سيمو کې ډېره ده او شکرې جوړولو له هماغه سيمې څخه ولې اخيستي ده.

د لوی سکندر له وخته يونانيانو له هندوستان څخه شکره واردوله، خو کچه يې هومره لږه وه، چې عموم له درملتونونو څخه پېرودل کېدله.

د روم امپراطورۍ په زمانه کې يې شکره له هندوستان او عربستان څخه راوړله او په لويديزې اروپا کې يوازې وروسته له سلیبي جنگونو وو، چې شکرې جوړول ډېر شول.

له ۱۳مې پېړۍ څخه وروسته، چې د اروپا سوداګري مخ په رونق شوه، د گنيو کشف په سوريې، مصر او د مدیترانې په عمده جزایرو کې دود شو او د اسپانويانو په لاس د امريکې زمکو ته يې هم سرايت وکړ. برسېره پر دې په څوارلسمې پېړۍ کې تصفيه شوې شکره په اروپا کې لږه وه.

د ۱۶مې پېړۍ په لمړنيو کلونو کې د شکرې جوړولو صنعت په امريکا کې په پښو شو او تر مودو پورې د امريکې شکره د اسپانويانو په لاس د اروپا هېوادونو ته رسېدله. په ۱۷مې پېړۍ کې د امريکا

شکره په پرېمانه کچه اړو پا ته راوړسېده، چې ډېرې اړتیاوې یې لېرې کولې او له هغه ځایه چې په دې دور کې یې د اروپا نورو مستعمراتو کې هم د شکرې په چمتو کولو پیل وکړ، د هغې پرېماني خورا ډېره شوه او بیه یې خورا ښکته راغله.

۲- د چوغندرو شکره: د شکرې کشف په

چوغندر کې لمړی ځل د یوه جرمني کیمیاپوه لخوا د اتلسمې پېړۍ په دوهمې نیمایې کې پلی شو، خو هغه وخت عملن د گټې پورته کولو وړ وگرځېده، چې له امریکې سره جگړه پېښه شوه او د امریکې شکره اروپا ته ورسېده، هغه وخت په لټه شول او یاد شوی کشف د پام وړ وگرځېده او د نونسمې پېړۍ په لمړۍ نیمایې کې په فرانسې او د اروپا په نورو ټکو کې د چوغندرو کرڼه او د شکرې جوړولو مهمو کارخونو بنسټ اېښودل پیل شول.

د چاپ صنعت: تر ۱۵مې پېړۍ پورې ټول

کتابونه په لاس لېکل کېدل. د چاپ صنعت د یاد شوې پېړۍ په منځ کې اختراع شو.

فلزات: فلزات له خورا ډېرې پخوانۍ زمانې څخه د بشر د پام وړ گرځېدل، بنسټه ده، چې بشر په لمړي سر کې هغه فلزات وپېژندل، چې په سپېڅلي توګه په طبیعت کې موندل کېږي، لکه سره او سپین زر – وروسته د هغو فلزاتو په کشف بریالی شو، چې هغه کېدای شي له نورو توکو جلا کړو، لکه مس، قلعي او نور. یوازې په ۹مې پېړۍ کې وو، چې د هغه اسیدونو کشف نښې وموندلې شوې، چې وکولای شي، فلزات په ځان کې حل کړي او د هغو د سپېڅلتیا لامل شي او له ۱۵مې پېړۍ وروسته د فلزاتو شمېر ورځ په ورځ ډېر شو.

معدنونه: پخوا یې یوازې مریان په معدنونو کې کار ته اړېدل، ولې چې د معدن کار خورا ګران ؤ او غالباً د مریه په مرګ پای ته رسېده. په هغه موکه کې یې په دیلم سره په معدن کې سوری اېستلو او د اړتیا په اړوندونو کې یې د معدن ټوټې تودولې، د هغو په سر یې سرکه شپنډله، تر څو هغه چاودې کړي. په منځنیو پېړیو کې نه یوازې د معدنونو پر

اېستلو څه زيات نشول، بلکه اصولن ځينې معدنونه وځنډول شول. يوازې د ۱۷مې پېړۍ سر کې وو، چې د نويو ابتکارونو له امله د معدنونو لپاره نوی وضعیت رامنځ ته شو او په چټکيا سره يې د هغو په اېستلو پيل وکړ.

د بخار ماشین: د بخار ماشین د بشری هنر له اثارونو څخه يو دی، چې د صنعت به وده کې يې تر ټولو لويې اغېزې لرلې.

پېړۍ کېدې، چې بشر د بخار ځواک پېژانده، خو لمړي کس، چې له دې ځواک څخه يې ګټه پورته کول کشف کړل، فرانسوی دني پاپن ؤ، چې د ۱۷مې پېړۍ په دوهمې نيمايي کې يې ژوند کاوه. د دني پاپن کشف په هماغه پېړۍ کې پلي شو او په صنعت کې د لويو بدلونونو لامل وګرځېده.

د ۱۷ مې پېړۍ ځانگړتياوې

گمرکي سازمان: د فرانسې گمرکي سازمان هغه شان ؤ، چې د سوداگريزو سمو آمارو ځای پر ځای کېدل يې ستونزمن کول. د فرانسې خاوره نظر هغه ویش ته، چې پخوا يې لرلو، څلور برخې شوې وه او د هرې برخې د ادارې ډول يې له بلې برخې سره توپير درلوده.

۱ - د پنځو ولايتونو گېرچاپېره يې يو پوستي او گمرکي خط اېستلی ؤ او د سوداگرو له هغو مالونو څخه يې، چې د دوی حدودو ته ننوتل او يا له هغو نه وتل، گمرک اخيستلو، خو د کاليو حمل او نقل په دې پنځو ولايتونو کې دننه گمرک نلرولو او يوازې د لارساتلو حقونه له دوی څخه اخيستل کېدل.

۲ - ځيني نور ولايتونه يې بهرني ولايتونه نومول. په دې ولايتونو کې غالباً د لارساتلو پخواني حقونه او په همدې توگه داخلي تعرفې، چې حمل او

نقل ته ستونزمنې وې، اخیستل کېدې او هر کالی، چې له دې ولایتونو څخه یاد شوو پنځگونو ولایتونو ته صادرېدو او یا له هغو ولایتونو څخه راوړېدېدو، د ګمرک حق یې پرې کولو.

۳ - یوه بله ډله هغه ولایتونه وو، چې له فرانسې نه بهر یې کولای شول په ازاده توګه سوداګري وکړي، خو په هغه موکه کې، چې خپل کالي یې د فرانسې له نورو ولایتونو څخه تېرول، باید ګمرکي حقونه یې پرې کړي وای.

۴ - پنځه ازاد بندرونه هم وو، چې له بهر سره یې په ازاده توګه سوداګري کوله او د هغو سوداګریز مال یوازې هغه وخت تر کنترول لاندې راتللو، چې د دوی له ازادې زمکې څخه بهر وتلو.

لمړی ځل د ۱۵م لويي په زمانه کې د دې ویش، چې د ازادې سوداګرۍ خنډ ګرځېده، د لغو کولو په هڅه کې شول؛ د ۱۴م لويي وزیرانو هم په دې لار کې ډېرې هڅې وکړې، خو له هغه ځایه چې دا ویشونه د فیوډالي دور د غوښتنو له امله او د

سینیورانو د گټو پر بنسټ منځ ته راغلي وو، یاد شوو هڅو اغېزمنه پایله ونه موندله.

د لارساتلو حقوق او نور سینیوري عوارض: په

تېرو څپرکو کې مو وویل، چې د رومیانو په زمانه کې د لارساتلو حقوق د واټونو د جوړولو لپاره اخیستل کېدل. په فیوډالي دور کې د لارساتلو د حقوقو اخیستل پاتې شول، خو د مصرف موخه یې له منځه ولاړه، په دې مانا چې سینیورانو هر یوه په خپله سیمه کې د لارساتلو حقوق اخیستل، خو د دې پر ځای چې هغه له واټونو څخه پاملرنې په موخه وکاروي، د خپل تجمل لپاره یې لگول. د فرانسې پاچایان خو ځله په هڅه کې شول، چې د لارساتلو دا حقوق له منځه یوسي او ان څو فرمانونه یې په دې هکله صادر کړل، خو په سینیورانو بریالي نشول او د بېلګې په توګه د ۱۶مې پېړۍ په لمړۍ نیمايي کې د لوارد سیند په سر، چې د فرانسې لویه مرکزي لار ګڼل کېدله، لا د باج اخیستلو ۱۲۰، ۱۰۰ مرکزونو شتون لاره او د بېلګې په توګه د مالګې یوې بېړۍ،

چې له «نانت» څخه «لور» ته تلله، باید د خپل ارزښت څلور ځله یې د لارساتلو د حقوقو په نامه پرې کړې وای.

د فرانسې پاچایانو د دې لپاره چې د سینیورانو له عوارضو څخه یې مخنیوی کړی وي، اصولن په دې لټه کې شول، چې ځینې ښارونه له سینیورانو څخه وپېرودي، په دې اړوندونو کې سینیورانو هومره لوړې پیسې غوښتلې، چې غالبن د پاچا خزانې د هغو د پرې کولو وس نه لرلو، لکه څنګه چې د سینیورانو څخه یوه یوازې د یوه ښار لپاره ۶۰،۰۰۰ لیوره غوښتل.

د فرانسې پاچایانو د دې لپاره چې هغه هېواد ته اقتصادي یوالی ورکړي، د ۱۷مې پېړۍ له پیله د څو ګامونو د اوچتولو په لټه کې شول:

۱ - د سوداګریزو اړیکو اسانول په دې توګه، چې داخلي بندونه، چې د فیوډالي رژیم پاتې شوني وو او فرانسه یې ویشله، له منځه یووړي.

۲ - د ملي صنايعو ملاتړ په دې توگه، چې د فرانسې په سرحدونو کې بندونه جوړ کړي او له بهرنې سيالۍ څخه مخنيوی وکړي.

۳ - د هېواد د سرو او سپينو زرو ډېرول په دې توگه، چې د صادراتو کچه د وارداتو له کچې څخه پورته بوځي.

خو په لمړۍ برخه کې يې ډېرې برياوې ونه موندلې او سره د دې چې کلبر د ۱۴م لويي وزير ډېر داخلي گمرکونه او د لارساتلو حقوق يې له منځه يووړل، خو له ده څخه وروسته لويو خانانو د ده مقررات، چې د ځان په ضرر يې تشخيصول، له منځه يووړل.

د خلکو او د دوی له بدمرغيو څخه يوه وړه احصايه: د دې په پاملرنې سره چې د صنعت او سوداگرۍ پرمختگ لامل کېده، چې د هېوادونو سياسي سازمان ته تمرکز ورکړی شي، د اروپا دولتونه تمرکز ته نږدې کېدل او د خپل ملي اقتصاد پراختيا لپاره د تازه بازارونو نېولو او نويو سرحدونو ټاکلو ته اړ وو. له دې کبله پرله پسې او خونړې

جگړې د فرانسې، جرمني، اسپانيې او نورو ترمنځ پېښې شوې. د دې جگړو لگښتونه پر بېوزلې پرگنې تحميلېدل او د هغو تلفات هم بېوزلې پرگنې وې. غير قانوني تحميلونه او نور عوارض هم چې سينيورانو اخيستل، پر دغو ورزياتېدل. د سرفانو ازادېدل، چې د کارخونو په هېله آواره کېدل او په لارو کې يې په سوال غوښتلو او لارو هلو لاس پورې کولو، پر لاملونو ورډېرېده. دې ټولو لاملونو لاس سره ورکړ، يو بېوزلی ولس يې منځ ته راوړ، چې د ۱۷مې پېړۍ په دوهمه نيمايي کې يې ۸۰۵،۳۱ کسه سوالگر لرل.

د دې لپاره چې څرگند شي، چې د دولت ماليې د لويي په زمانه کې څومره ملاماتوونکي شوې وې، يادونه کوو، چې د دولت لگښتونه، چې په ۱۷۰۰م کال کې تر ۱۱۶ ميليونو ډېر وو، په ۱۷۱۱م کې له ۱۶۴ ميليونو لږو ډېر شول، يانې له دوه ځلو زيات شول.

پر نورو بدمرغیو برسپړه په ۱۷۱۵م کال کې په
خناورو کې یو طاعون هم خپور شو، چې خورا درانه
تلفات یې رامنځ ته کړل.

دا ټولې بلاګانې لامل شوې، چې د هېواد نفوس
خورا لږ شو او هسې چې لیکلي یې دي، د فرانسې
ولس له ۱۷۰۰م څخه تر ۱۷۰۷م پورې له ۴۰۰ زرو
څخه تر ۵۰۰ زرو پورې تلفات ورکړل او د ده تلفات
باید له یاد شوي تاریخ څخه تر ۱۷۱۵م پورې په
بنسټیزه توګه تر دې څخه خورا ډېر وي.

۳۰

د ۱۸ مې پېړۍ له ځانګړتیاوو څخه

د لارساتلو حقوق او بېګار: ۱۴ م لويي د خپل سلطنت په وروستي کال کې د واټونو د ساتلو او رغونو لپاره يو فرمان صادر کړ او د هغو ساتل يې لويو خانانو ته ورپه غاړه کړ، خو عمومي بېوزلۍ اجازه ورنکړه، چې دا نقشه پلې شي. د ۱۵ م لويي په زمانه کې يې دا کار د بېګار له لارې سرته ورسولو. هغه کسانو چې له واټونو څخه تر ټولو ډېره ګټه پورته کوله، سوداګر وو، چې غوښتل يې خپل کالي حمل او نقل کړي او له دې کبله په بنسټيزه توګه بايد د واټونو لګښتونه د دوی لخوا پرې شي، خو د هغې زمانې د حاکمې ډلې زورويلو حکم کولو، چې دا بار هم د بېوزلو خلکو په مټ کېښودل شي.

بېګار يوازې په ماليې ورکوونکو کسانو، چې له ۱۶ څخه يې تر ۶۰ کلونو پورې عمر لرلو او په نا

ازادو ښارونو او یا په کلیو کې اوسېدل، تحمیلېده. د کلیسا غړي، اسیلان، د هغو چوپړ، د ازادو ښارونو بورژواگان، هغه کسان، چې په کوم نوم سره یې د ښار له حاکم سره تړاو لرلو، له بېگار څخه بڅښل شوي وو. د بېگاری موده په کال کې ۳۰ ورځې وه. بېگار ورکونکو باید د کار افزارونه، بار وړونکي ځناور او خپلې ګادې او په حقیقت کې خپل ټول شته له ځانه سره راوړي. له دې څخه اټکل وکړی، چې څومره فشار په دوی راتللو او څنګه بې کوره او اوره کېدل. د زور زیاتي کار هغه ځای ته ورسېدو، چې بورژواګانو د ښار سرکونو جوړولو لپاره هم له کلیوالو څخه ګټه پورته کوله.

له هغه ځایه چې مامورینو حق لرلو، چې که کار د موکې په سر پای ته ونه رسېږي، هغه د هغو پیسو په وسیله، چې له ځنډ راتلونکو څخه یې اخیستلې، سر ته ورسوي. ورو ورو یاد شوي بېگار د ماليې بڼه ځان ته ونېوله، چې پر مالیه ورکونکو تحمیلېدله.

دا بېگار په ۱۷۷۶م کال کې له منځه لاړ او د هغه پر ځای د ماليې يوه تعرفه کېښودل شوه، چې د زمکې ټولو خاوندانو پورې يې تړاو موندلو، خو دا تعرفه د خانانو د مخالفت له کبله هېڅکله پلې نشوه. په هغه وخت کې که څه هم د عمومي گټو د فشار او يا نورو لاملونو له امله ځيني قانونونه د ډېرکي په گټه وضع کېدل، له هغه ځايه چې هغه کسانو، چې هغه قانونونه د دوی په ضرر وو، د هېواد چارې يې په لاس کې لرلې، هېڅکله نه پلي کېدل او سم زموږ هېواد په شان ؤ، چې د قانونونو او د هغو د پلي کېدو تر منځ خورا ډېر توپير شتون لري.

له دې کبله سره د دې چې کلبر د ۱۴م لويي وزير د لارساتلو حقوق، چې د سوداگرۍ مخنيوی يې کاوه، له منځه يووړل او د هغو پر ضد نور قانونونه هم وضع شول، په هماغه توگه په خپل حال پاتې شول.

د صنعت او سوداگرۍ د ازادۍ په لور: کلبر د ۱۴م لويي صدراعظم د دې لپاره چې د فرانسې داخلي صنايع د بهرنيو صنايعو له سيالۍ څخه

وژغوري، ځيني مقررات وضع کړل. دا صنعتي او سوداگريز مقررات ورځ په ورځ گرانېدل او د هغو شمېر هومره ډېر ؤ، چې هر کوچني توليد کوونکي د خپلو تکليفونو او حقوقو د پوهېدلو لپاره بايد يو دور قانون زده کړی وای.

دولت په دې توگه غوښتل چې د لمړنيو توکو ډول او سرچېنه او په همدې توگه د ټوکرو د جوړولو طرز او کچه کنترول کړي او تر يوه هانده پورې د درغليو مخنيوی وکړي. خو دا مقررات د ۱۸مې پېړۍ له صنعت سره، چې پراختيا يې موندلې وه او ځواکمن شوی ؤ او نور يې بيې نه غوښتلې، نه جوړېدل. په دې دور کې هرې کارگاه غوښتل، چې د بلې کارگاه ابره هم توليده کړي، خو هغې بلې ته يې نه غوښتل اجازه ورکړي، چې د دې د انحصاري ابرې په توليد بوخت شي. په دې دور کې د خلکو په پام کې عجيبه ښکارېده، چې داسې بندونه د سوداگرۍ او صنعت په لاس او پښو وتړي.

له دې کبله ځينو د دې محدوديتونو پر ضد گامونه اوچت کړل او په صنعت کې د «ملا تر

غوښتنې» سیستم یې تر نېوکې لاندې ونېوه، دغه فورمول یې جوړ کړ: «پرېږدی چې وشي، پرېږدی پرېږدی».

د دې لپاره چې موضوع سمه روښانه شي، د صنعت او سوداګرۍ ځینې محدودیتونه په ۱۸مې پېړۍ کې یادوو:

د سوداګریزو بازارونو شمېر محدود ؤ او د هغو زیاتول د مقرراتو پر ضد وو او یوازې ځینې کالي باید هلته پلورل شوي وای. هر فرانسوي بندر ځانګړتیاوې او باندېوالتیاوې لرلې، په دې مانا چې ځانګړي کالي ورله وارېدل او ځانګړي کالي ورڅخه صادرېدل، د بېلګې په توګه د ځینو هېوادونو شراب باید هرورمرو **بردو** ته وارد شوي وای. هغه شرابونه چې مستعمراتو ته تلل، باید هرورمرو په «بردو» یا «نانت» کې په بېړیو کې اېښودل شوي وای. د فرانسې سوداګریزې اړیکې له ختیز سره باید د مارسي بندر له لارې پلې شوې وای... او داسې نور. څو کمپنیو هم د ځینو هېوادونو لکه هندوستان سوداګري ځانونو ته ځانګړې کړې وه او دا خبره د

بورژواگانو د کلک اعتراض وړ وه او په پای کې یې د هند کمپنۍ باندې والتیاوې په ۱۷۶۹م کال کې له منځه یووړې.

ګوري، چې د هغه انقلاب له امله چې په صنعت او تجارت کې منځ ته راغلی ؤ، نور هغه پخوانیو مقرراتو سمون نه لرلو. اوس غوښتنه وه، چې صنعت او تجارت ډګر وموندي، سیالي د نړۍ ټولو سیمو ته یوسي او ځانونه ګواکې د «مريه توب» له بنده خلاص کړي. اوس وضعیت ایجابول، چې صنعت او سوداګري «ازاده» واوسي.

ټولنیزې طبقې: د فرانسې ولس په ۱۷مې او ۱۸مې پېړۍ کې هم نږدې د فیوډالي دور هماغه ټولنیز سازمان ساتلی ؤ.

د صنعت او سوداګرۍ د رونق له امله د بورژوا طبقه منځ ته راغله او د اقتصاد له پلوه یې خورا اهمیت لرلو. خو دې اقتصادي اهمیت ده ته لا ټولنیز پور ورکړی نه ؤ، یانې دا چې دی د یوې ځانګړې طبقې په توګه وپېژني. د فرانسې ولس په ۱۸مې پېړۍ کې په درو طبقو ویشل کېدلو:

۱- روحانيان: دغه کسان، چې کار يې يوازې دعا لوستل وو، د دې لپاره چې هم د مادي نفوذ او هم د معنوي نفوذ خاوندان وو، تر ټولو ځواکمنه طبقه گڼل کېدله.

د روحانيانو طبقې پرېمانه زمکې او موقوفات لرل، چې د فرانسې ټولو زمکو يو په پنځمه برخه يې جوړوله او د دوی عوايد له سل ميليونو ليورو تېرېدل. برسېره پر دې د خلکو له ځمکو يې عشریه هم اخيستله، چې د هغو کچه هم له سلو ميليونو ليورو تېرې کولو، هسې چې د دې طبقې کلني عوايد له ۳۰۰ ميليونو ليورو په کال کې (په ۱۷مې پېړۍ کې) تېرېدل.

پخپله د روحانيانو په منځ کې هم طبقه بندې پلې شوې وې او دا عوايد په حقيقت کې ټول د لويوو روحانيانو په مړۍ کې ورتويېدل او واړه روحانيان هومره بېوزلي وو، چې د فرانسې په انقلاب کې ځيني له انقلاب سره هملاسي شول.

د روحانيانو طبقې تل دو کسه د خپلو استاذو په توگه ټاکل او هغو دوو کسانو د پاچا سره د وزيرانو

حکم لرلو او په دولتي چارو کې یې مداخله کوله. نو وینو، چې روحانیانو له لویانو او اسیلانو سره هېڅ توپیر نلرولو، پرته له دې چې روحاني نفوذ یې لرلو. غالبن مالیو او عوارضو دې دوو طبقو پورې اړه نه لرله.

۲- اسیلان (نجبا): دوی هماغه پخواني سینیوران او شاهزویان وو، چې لویې زمکې یې په لاس کې لرلې او له هغو څخه یې گذاره کوله او د مالیو له پرې کولو بڅنډلي ګڼل کېدل. د بورژوا طبقې رامنځ ته کېدل او د صنعت او سوداګرۍ پراختیا اړتیا رامنځ ته کوله، چې د دې طبقې ځواک لږښت ومومي. خو دغو مقاومت کولو او خپلې ګټې یې د چاپېریال پر غوښتنو تحمیلولې، د بېلګې په توګه لا یې د لارساتلو حقوق او ځانګړي عوارض اخیستل او پر رعیتونو یې بېګار تحمیلولو. دغو هېڅ کار نلرلو او له هغه ځایه چې صنعت او سوداګري د فیوډالي دور د نظریاتو پر بنسټ سپک ګڼل کېدل، نو کولای یې نشول، چې په صنعت او سوداګرۍ بوخت شي او که بوخت شوي وای، د

دوی اسيلتيا له منځه تلله. خو په بدل کې دولتي مهمې چارې لکه د پوځ قوماندې، وزارت، سفارت، حکومت او داسې نور د دوی برخه ليک وو. ځواکمن اسيلان ان د پاچا تر امر لاندې نه راتلل او لکه چې ومو لېدل، دولتي مقررات يې په هېڅ نېول او د دوی د پاچا سره د اختلاف کار هغه ځای ته ورسېده، چې ۱۴م لويي اړ شو، چې له دوی سره جدن په جگړه لاس پورې کړي او د دوی ۳۵۰ کسه ووژني.

۳- دريمه طبقه: دريمه طبقه د خلکو پرگنو ته ويل کېدل، يانې هر څوک چې د اسيلانو او روحانيانو په ډله کې نه وو او هر چا چې کار کاوه.

په هماغه ډول مو چې ويلي دي، د صنعت او سوداګرۍ تر رونق موندلو وروسته د کارخونو لرونکو او سوداګرو څخه يوه ځواکمنه طبقه منځ ته راغلې وه، چې په ټولنه کې يې لويه اغېزه لرله او په حقيقت کې د اسيلې طبقې مخې ته پراته وو، خو ټولنه لا چمتو نه وه، هغوی په رسميت وپېژني او په خپل سازمان کې هغو ته ځانګړی ځای قايل شي، بلکه

هغوی یې د دریمې طبقې خلکو په ډله کې او پرته له حقوقو ګڼل.

ادیبان، شاعران، طبیبان، روښانفکران او د ادارو غړي عمومن د دې طبقې برخه وو، کارګران او بزګر د دریمې طبقې په ښکته برخې کې پراته وو.

ټولې مالېې او عوارض له دریمې طبقې څخه اخیستل کېدل او بزګرو چې د ټولنې ډېرې برخه یې جوړوله، پر درنو مالیو برسېره اړ وو بېګار هم وزغمي.

په نږدې توګه ویلای شو، چې د بزګر د معمولي عاید ۷۵ په سلو کې برخه په بېلابېلو نومونو باندې د زمکې خاوند، کلیسا او دولت ته پرې کېدله. خو د

یاد شویو طبقو نږدې شمېر په لاندې توګه ؤ:

۰۰۰، ۱۳۰ د روحانیانو شمېر

۰۰۰، ۱۴۰ د اسیلانو شمېر

۰۰۰، ۰۰۰، ۲۵ د دریمې طبقې شمېر

۳۱

پاچا او لویان

هغه ملتونه چې د پرله پسې مودې لپاره تر فشار لاندې پېښېږي، بت پرسته روزل کېږي او په بېلابېلو نومونو لرگین خدایان جوړوي او هغو ته مخ راوړي او زارې کوي چې: «مور وساتې، زموږ ژغورونکي واوسی ... طبیعت نارې وهي، چې بدمرغه بشره ځان پخپله وژغوره، خو د دې بشر پر سر یې دومره د ستم سوکان ټکولی، چې د هغه غوږ غالبن اوږدونکي نه دی.

د فرانسې په هېواد کې په ځانگړې توگه په ۱۷مې او ۱۸مې پېړۍ کې د صنعت او سوداګرۍ رونق لامل شو، چې د لویانو او اسیلانو د ژوندانه پر تجمل نور ورډېر شي او په هغه کې د مرکزیت منځ ته راتلل لامل شي، چې د پاچایانو استبداد د سینیورانو پر ستم ورافافه شي.

دا د لویښت مانې، چې د ولس پر ټټر جوړه شوې وه، هره ورځ لا لوړه او لا مجلله ګرځېدله او د ولس ساه یې لا شدیدې اېستله.

د ۱۴م لويي د سلطنت دور د دې لویښت منځنۍ دور او د فرانسي د ولس د بدمرغۍ او شدید ساه اېستلو دور ؤ. غټ لویان او خانان په مرکز کې راټول شوي وو او د مېلمستیاوو چمتو کولو، ښکار او درباري معشوقو او غوړه مالانو له راغونډولو پرته یې کوم مهم کار نه لرلو او د هېواد ټوله شتمني یې په دې بوختیاوو لګوله، هسې چې دا عیشونه او معشوقو سره لوبې د جلا کتابونو موضوع ګانې ګرځېدلي دي.

مور د بېلګې په توګه وایو، چې مېرمن دوپمپادور د ۱۵م لويي معشوقې نېرډې ۷ یا ۸ میلیونه لیوره د خپلو مانیو لپاره، ۴ میلیونه لیوره د تیاتر او خپلو جشنونو لپاره، یو میلیون لیوره یې یوازې د خپل یوه سفر لپاره ولګول.

د دې ښځې یوه مانې، چې پاچا دې ته جوړه کړې وه، د شګو په سر جوړه شوې وه او ۱۲۰ فوټه

يې د بنسټ اېښودلو لپاره کڼلي وو. د دې مانې جوړول ۵،۲ ميليونه ليوره تمام شول او خلکو ان تر ۶ ميليونو پورې هم ويلي.

هرې لويې کورنې به چې تاوان کولو او يا واده يې کولو، له پاچا څخه يې بې کچې روپې اخيستلې، ولې چې ويل يې، چې لويې کورنې د سلطنت د پت او رونق لامل دي. پاچا دا پيسې د بېلگې په توگه پلاني وزير ته حواله کولې. د حوالې خاوند وزير ته ورتللو. وزير به ويل، چې خزانه تشه ده او حق به هم له هغه سره ؤ. د حوالې خاوند ټينگار او تهديد کاوه، تر څو وزير په پای کې اړ کېدلو له هره ځايه چې کېږي، پيسې وموندي يا د پور ورکونکو کشتونه (قسطونه) شا ته واچوي.

د دې بې ځايه لگښتونو او هغو پيسو له امله، چې ۱۴م لويي په جگړو کې ولگولې، کله چې دی مړ شو، دفرانسې دولت ۲ ميليارده پوروړی ؤ او د ده ځای ناستي د شلو کلونو په ترڅ کې، سره د دې چې

کوم جنگ يې ونکړ، ۷۵۰ ميليونه نور هم په دې پور ورډېر کړل.

د لويانو او پاچايانو وينو څښل هغې پولې ته ورسېدل، چې د خلکو په منځ کې خپاره شول، چې ۱۵م لويي د دې لپاره چې وينه يې ځوانه پاتې شي، د بشر په وينو ځان پرېمېنځي او په ځانگړې توگه د ښکلو نجونو وينو ته ترجېح ورکوي. يوه ورځ، چې پوليس وزگاران راټولول، خلک د دې اند له امله غوندې شول او خوځښت يې په لار واچولو. له هغه نه وروسته ۱۵م لويي جرأت ونکړ پاريس ته راشي او په ورسای کې تم شي.

۱۵م لويي د ورسای د خوا او شا په ځنگلونو کې وخت تېراوه او ان خپلې مينې يې د ځنگل په سيمه کې پټولې.

د قحطۍ په يوه کال کې، چې ۱۵م لويي په دوديزه توگه په ځنگله کې په ښکار بوخت ؤ، يوه بزگر سره، چې تابوت يې په مټه نېولی ؤ، مخ شو او له هغه يې وپوښتل: «دا تابوت چېرې وړی؟» ځواب

یې ورکړ، پلاني ځای ته - سړي او که ښځې له؟
 سړي له - له کومې ناروغۍ څخه مړ دی؟ له لورې.
 د ۱۵م لويي تر مړینې وروسته فرانسه په
 حقیقت کې د مطلقه سلطنت تابوت جوړ شوی ؤ.

۳۲

باستیل

د فرانسې یو لیکوال وايي، «کله چې پاچایان د بشري رزالت څخه پرته په بل څه تکیه کوي، دوی ته ګرانه ده، چې ځانونه وساتي»، ولې چې پاچایان د ولس په ارادې او خوښۍ تکیه نه دي، د ولس د اېل (رام) کولو لپاره پرته له زوره بله هوبله نلري او په زور باندې تکیه به یوازې د سپکو کسانو او هغه کسانو له لارې، چې سپېڅلي احساسونه یې وژل شوي وي، شونې وي. که د مستبد پاچایانو دربار له ګوډاګیو، غوړه مالانو، زندان ساتونکو، میرغضبانو او نور چوپړانو له خوا، چې د ښکاري سپي په شان خوله په هر ښکار ککړوي، احاطه شوی نه وي، هېڅکله به د دوی سلطنت استوار پاتې نه شي.

د فرانسې دربار مخکې له انقلاب څخه هم د دا ډول عناصرو ټولنه وه او د فرانسې زندانونه د دوی د استبداد او رزالت بنکارندوی گڼل کېدل. یوه ورځ د باستیل، چې د دغو زندانونو تر ټولو مشهور زندان ؤ، د وړاندېدو خبر ۱۶م لويي ته ورسېدو، څو شپې په سوچ کې ډوب شو او دا پېښه یې ستونزمنه او خورا بدخونده وگڼله، ولې چې پوهېدو، چې د ده لویښت او د ده د سلطنت ځواک په دې زندان پورې تړلی دی او له همدې کبله د دې پېښې د پېښېدو تر موکې پورې هېڅکله حاضر نشو، د زندان عملیات شنډ کړي، تر څو چې داسې نه چې اهمیت یې لږ شي او د خلکو ډار والوزي.

برسېره پر دې چې سینیورانو د خپلو مانیو په لاندنیو پوړونو کې د بېوزلو خلکو لپاره تور تیاره بندونه لرل، د ۱۸مې پېړۍ په فرانسې کې نږدې ۲۰ زندانونو شتون لاره، چې شونې وو، چې کسان پرته له محاکمې نه هلته زنداني کړي. دا زندانونه یې د ۱۴م لويي په وروستیو وختونو کې تر ټولو متعصبه کشیشانو ته ورپرېښودل او هغو د رېږولو ډول ډول

وسایل په دې زندانونو کې راغونډ کړي وو او هر کس یې، چې د ازادۍ تر ټولو لږ فکر څرگند کړی وای، په مذهبي تورو د زندانونو په تورو تیارو بندونو کې شکنجه کول. دې متعصبه کشیشانو بنديان په هغه کچه رېږول، چې د هغو شرح افسانو ته ورته کېږي. تور تیاره بندونه هسې له حشراتو او ځورونکو ځناورو څخه ډک وو، چې کله کوم بندي له هغو څخه راوتلو، غوږ او یا پوزه به یې مورکو خوړلې وه. دې «دینداره» کشیشانو به بنځې دغو زندانونو ته کارلې او کله به یې هغوی امیندوارې کړې! دې «سمکارو» کشیشانو به مړي په غلطو نومونو په خپلو هدېرو کې بنځول؟، تر څو هم خپل جنايات پټ کړي او هم د خپلو سړیو شمېر گڼ کړي.

د زندان څارل د څارندوی د نایب دنده وه، چې کله کله به د ډوډۍ خوړلو لپاره زندان ته راتللو. دې شخص د زندان له وضعې څخه هېڅ خبر نلرلو او د ده دا عمل یوازې د ظاهر ساتلو لپاره ؤ. د یوې پېړۍ په موده وه، چې د زندانونو مدیریت یې د لویانو یوې کورنۍ ته سپارلی ؤ او د دې لپاره چې د

دې کورنۍ اسيلتيا ته ضرر پېښ نه شي، اړتيا وه، چې زندانونه پاتې شي. له دې کبله هره ورځ په يوې نوې ډلې ورلوېدل، تر څو زندانونه ډک وساتي.

د هغې زمانې له دودونو څخه يو د سپينو پاڼو صدور ؤ، په دې مانا چې سپينې پاڼې د وزير او يا پاچا په ټاپې سره اشخاصو ته ورکول کېدل او دوی کولای شول د دې پاڼو پر بنسټ هر څوک چې وغواړي، زندان ته واچوي. دا سپين ټاپيزې عمومن حاکمانو او لوړپوړه کشيشانو، هغو پلرونو ته، چې غوښتل يې خپل زامن بنديان کړي او بنايسته بنځو ته، چې غوښتل يې چې د مېړونو ستونزه له خپله سره لېرې کړي، ورکول کېدې او کله پلورل کېدې او دا عمل د پيسو لاس ته راوړلو يوه لار گرځېدلې وه، هسې چې د ۱۵م لويي يو وزير په يوازې توگه ۵۰۰۰۰ سپين ټاپې صادري کړې. يو مورخ ليکي: «هېڅ کله د بشر تر ټولو گران گنج، يانې ازادۍ کې دومره اسراف نه ؤ شوی.

د لاتود کپسه: یوې موضوع، چې په ۱۸مې پېړۍ کې د فرانسي ولس افکار خان ته راواړول، د «ژان هانري لاتود» (۱۷۰۵ - ۱۷۲۵) پېښه وه. دا شخص له هغه ځايه چې د مېرمن دوپمپادور، د ۱۵م لويي معشوقې، له بې مینۍ سره مخ شو، د ۳۵ کلو موده يې په بېلابېلو زندانونو کې تېره کړه. دا شخص يو تود او وحشتناکه سړی ؤ، چې هېڅ څه کولای نشول دی اېل کړي. غږ يې دېوالونه لږزول، زړه او جرأت يې نه ماتېدونکي وو، ځان يې تا ويل، چې له اوسپنې جوړ او نه وړانېدونکی دی، چې په دې ټولو زندانونو کې يې مقاومت وکړ او وروست نه شو. په يوه زندان کې سپړو د دې شخص ځان خوړلی ؤ - د کلمې په واقعي مانا سره يې خوړلی ؤ - دې شخص غالبن له لوړې زوېرگي اېستل، خو غږ يې له هغو هېرخونو څخه د چا غوږ ته نه رسېده.

هغه څه، چې د مېرمن دوپمپادور او هغې استبدادي دستګاه په ګرمټوب (جرم) ورزياتوي، دا دي، چې دا عجيب شخص دوه ځله له زندان څخه

وتبښتېدو او هر ځل يې ځان څرگند کړ. لمړی ځل يې له هغه ځايه، چې پکې پټ شوی ؤ، مېرمن دوپمپادور ته يو کاغذ وليکه او دې امر وکړ، چې هغه دوهم ځل ونيسي او زندان ته يې وغورځوي. دوهم ځل ورسای ته لاړو او ويې غوښتل له پاچا سره خبرې وکړي، دهليز ته هم ورسېدو، خو مېرمن دوپمپادور بيا هم د ده د نېولو امر صادر کړ او په دې عمل سره يې ثابته کړه، چې د اسيلو له طبقې څخه ده!

اتفاقن لاتود په دوهم ځل، چې زندان ته ولوېده، يو چا ته يې يو يادښت ولېکه او د زندان د کونجی لرونکي په لاس يې بهر ته ولېږه. کونجی لرونکی مست ؤ، هغه يې ورک کړ. کاغذ د يوې ښځې په لاس کې ولوېدو. هغه يې ولوستلو، ولړزېده، خو ونه ژړېدله او د ژړا پر ځای يې لاس په کړنو پورې کړ. دا ښځه «مېرمن لوگرو» وه. بېوزلې ښځه، چې له خياطی څخه يې گذاره کوله.

مېرمن لوگرو پرېکړه وکړه، چې په هره بيه چې کېږي، دا سړی وژغوري. د درې کلو په موده پرله

پسې په دې پرېکړې پسې وگرځېده، هر چا ته چې لازمه وه، لار له، پلار يې مړ شو، وړوکی کار يې له لاسه ووتلو، خپلوانو يې ملامته کړه او په زبونه توگه د شک وړ وگرځېده، خو ځله نږدې وو، چې زندان ته ولوېږي، خو دا له پښو ونه لوېده او بيا يې هم د بندي د خلاصون لپاره هڅه وکړه او خپل کړه يې، چې له دريمې طبقې څخه وه، په تاريخ کې د مېرمن دوپمپادور د کړو مخې ته، چې د لمړۍ طبقې د گلو سر وه، کېښودل.

په پای کې د دې هڅو له امله له درباريانو څخه يوه کس درې ځله په دې برخه کې له ۱۶م لويي سره خبرې وکړې، خو هغه درې ځلې د لاتود د خلاصون څخه ډډه وکړه، ولې چې غوښتل يې، چې د باستيل پټ خوندي شي! په پای کې په ۱۷۸۴م کال کې لويي ناهوبله شو، چې د لاتود د خلاصون امر امضا کړي او خو هفتې وروسته يې يو فرمان صادر کړ، چې نور هېڅ څوک بندي نکړي، مگر د دليل په يادولو او د مودې په ښکاره ټاکلو سره او په

ځانگړې توگه دې وروستني فرمان لا ښه وښودل، چې د فرانسې د خلکو ازادي تر کومې درجې پورې د دې او هغه د هوا او هوس لاسلوبې وه. د لاتود د حال شرحه د باستیل د زندانيانو د ژوندانه یوازې یوه بېلگه ده. د باستیل نوم نه یوازې په فرانسې کې، بلکه په اروپا کې مشهور ؤ او د استبداد ښکارندویه بلل کېده. له دې کبله کله چې د انقلاب بیراغ پورته شو، سره د دې چې د باستیل د زندانيانو شمېر هلته دومره ډېر نه ؤ، لمړی یې د باستیل په لور مخ راوړ او د استبداد د لویښت دا پناهځای یې له پښو وغورځولو.

۳۳

د فرانسې ولس د پرگنو ژوند مخکې له انقلابه

ځینې تنکي زړي اشخاص د فرانسې په انقلاب نېوکه کوي، چې د ډېرو وینو تویېدو لامل شو. یو تاریخ لیکونکی داسې اشخاصو ته په خطاب کې وایي: «ای حساسو سړیو، چې د انقلاب ناخوالو له ژړا کوی، خو خاڅي اوبښکې هم هغو ناخوالو له تویې کړی، چې انقلاب یې منځ ته راوړی.»

هغه کسان، چې تل غواړي ولس محکوم کړي، دا ناخوالې نالېدلې نیسي او حال دا چې د هغو په منلو سره دي، چې کولای شو د انقلاب لاملونه کشف کړو.

دریمه طبقه: د فرانسې بزگر د فیوډالي حاکم رژیم له امله له ځمکې څخه بې برخې وو او له انقلاب څخه مخکې دور کې یوازې د کرهنیزو ځمکو څخه یو په دریمه د دوی په لاس کې وې. د دې ملکیت پرتلې هم په بېلابېلو سیمو کې توپیر موندلو

او په بعضې سیمو کې له یو پر لسمې هم لا لږه کېدله.

نظر دې ته چې د کلیو نفوس ډېر ؤ، یو شمېر کورنیو اصولن کوم مالکیت نلرلو او ان د دوی جونگره د دوی نه وه. هغه بزگر هم چې د زمکې خاوند وو، خورا لږه برخه یې لرله، هسې چې د دوی د کورنیو د لگښت لپاره یې کفایت نکولو.

له بله پلوه له هغه ځایه چې کرهڼه لا په صنعتي اصولو سره سر ته نه رسېده، یوازې ابرې نه ډکو سیمو کې وو، چې د خلکو عمده برخه په عادي وختونو کې بریالې کېدله، چې په یوه ډول، ښه یا بد، خپل خواړه چمتو کړي. دا نیکمرغي په نورو سیمو کې د خلکو نه په برخه کېدله، په ځانگړې توگه چې بحرانونه او د ابرې ټکه وهلو کلونه ډېر وو.

بزگرو یوازې له وچکالۍ څخه هېره نه لرله، بلکه هر کله به چې جگړه پېښېدله، مالېې پورته تللې او د سرحدونو خلکو مالونه به د لوټېدو وړ گرځېدل او دوی یې پخپله بېگار ته بوول.

په همدې ترڅ کې د فرانسې صنعت په پرمختګ کې ؤ او سوداګرو د بزګرو له بېوزلۍ نه ګټه پورته کوله، د هغو د کار ځواک یې ارزانه پېرودلو او په همدې موخه یې د تارسکېلو او توکراو بدلو ډېرې کارخونې کلیو ته منتقلې کړلې. دغو لمړني توکي بزګرو ته چمتو کول او غالبن د کار افزار یې هم هغه ته ورکول. بزګر په خپلو جونګرو کې په اوبدلو بوختېدل، په دې حال کې چې بنځه او ماشومان یې په سکېلو بوخت وو. کله به چې په کرونده کې د کار وخت رارسېدلو، کارګاه به یې خوشې کړه، کروندو ته ستنېدل.

له بله پلوه د صنایعو پرمختګ د بیو د جګېدو او ټیټېدو لامل ګرځېده او له هغه ځایه چې فرانسه صادرونکې هېواد شوی ؤ، همدا چې جګړه او قحطي، که څه هم په لېرې سیمو کې پېښېدلې او یا ګمرکي حقوق ډېرېدل او یا د جنسونو پېرودل یې په نورو هېوادونو کې منعه کول، د فرانسې کارخونې په وزګارتیا محکومېدلې.

اتفاقن له انقلاب څخه وړاندې کلونو کې دا ټولې ټکې سره یوځل پېښې شوې. په ۱۷۸۸م کال کې ابره بڼه نه وه، ترکیه د روسیې او اتریش پر ضد په جگړې اخته شوې وه، سویډن د ترکیې په ملاتړ ودرېدو، پروس غوښتل د انگلستان او هالنډ څخه تقلید وکړي، پولنډ غوښتل د تزاری روسیې استبداد سپاره له خپله سره اوچته کړي؛ له دې کبله د بالتیک او د ختیز سمندرونه چندانې امن نه وو او د مرکزي او ختیزې اروپا بازارونه وتړل شول. برسېره پر دې اسپانیې د فرانسې په ټوکرو بندیز ولگاوه.

هغه سیاست، چې د فرانسې مستبد دولت په مخه کړ، د وضعیت د تشدید لامل وگرځېدو، د بېلګې په توګه دولت په ۱۷۸۶م کې یو فرمان صادر کړ، د حبوباتو سوداګري یې له هر راز مقرراتو څخه ځانګړې کړه.

په دې توګه بزګرو، چې تر هغه وخته یې حبوبات باید بازار ته وړي وای، اوس یې کولای شول هغه په بازار کې وپلوري.

حمل او نقل د زمکې، سمندرونو او سیندونو له لارې بشپړه ازاد شول او ان د حبوباتو صدور پرته له هېڅ بندیزه مجاز ؤ. له دې کبله د فرانسې حبوبات بهر ته حمل او یا احتکار شول. تر هغه هانده، چې د ۱۷۸۹م په جنوري کې د هر لیور (نیم کیلو) غنمو بیه په پاریس کې ۹ شاهيو ته ورسېده او په ځینو سیمو کې لا گران هم شو او حال دا چې ډېرو کارگرانو په ورځ کې له ۲۰، ۱۵، ۱۲ یا ۸ شاهيو څخه ډېر اجرت نه اخیستلو.

یوې بلې غلطې کړنې هم له دولت څخه سر ووهلو. د هغې بنکارندویه چې په ۱۷۸۶م کې له انگلستان سره سوداگریز تړون وتړلی شو او د هغه پر بنسټ د فرانسې په جوړ شویو وارداتي جنسونو گمرکي حقوق راتیټ کړل. دا فکر اصولن بڼه ؤ، تر څو د فرانسې د صنایعو د سیالۍ لامل شي، خو دا فکر یې باید په تدریج سره پلې کړی وای، تر څو د فرانسې صنایعو ته ضرر و نه رسېږي، په ځانگړې توگه چې د انگلستان صنایعو د فرانسې صنایعو په پرتله وځنډول شي او په دې ډول د بېلگې په توگه

یوازې د فرانسې په دوو ښارونو کې ۳۶۰۰۰ کسه وزگار شول او دا بحران د بیو له لوړېدو سره غبرگ ؤ.

سوالګر او لاروهونکي: د استبداد رژیم په پای کې د بزګرو بې برخې توب کار هغه ځای ته ورساوه، چې د هغو یوه ډله زمکې ته په کمین کې کېناستل، په دې مانا چې ځنګلونو او ډنډونو ته یې کډه وکړه، د باندې والی او ځمکو خاوندانو اشخاصو پر ضد یې څه ګامونه اوچت کړل. دغو غوښتل د پاچا، روحانیانو او لویانو زمکې وپلورل شي او یا په بزګرو باندې وویشل شي.

له بله پلوه ښکاره ده، چې بېوزلي او بدمرغي سوالګري زېږوي؛ پلانی سړی له کاره لوېدلی، پلانی زوړ سړی، پلانی یتیم او پلانی کونډه په هېواد کې د بېوزلی او نه شتونوالي له امله پرته له سوالګری بله کومه مرجعه لري؟ له دې کبله د انقلاب څخه وړاندې فرانسې کې د نفوس لږ تر لږه یو پر لسمې تر پایه پورې سوالګري کوله او له یوې کلا نه بلې کلا ته تلل.

د فرانسې په شمال کې په ۱۷۹۰م کال کې د سوالګرو شمېر د اوسېدونکو یو پر پنځم ته ورسېدو او ورځ په ورځ کارګران هم په دې شمېر ورډېرېدل، ولې چې د کارګر مزد د کورنۍ لګښت لپاره کفایت نه کاوه.

نور سوالګري د شرم لامل نه وه، د کورنۍ پلار، چې څو ماشومان یې لرل، هېڅ شرم یې نکاوه، چې هغوی «ډوډۍ پسې» ولېږي. دا هم د نورو کارونو په دود یو کار ؤ – که هغه ډوډۍ، چې دوی ته ورکول کېده، ډېره کلکه وه، خپلو ډنګرو ته یې ورکوله.

هغه اغتشاش، چې د سوالګرو د شتون له امله منځ ته راتللو، د کارګرو د کډو کولو له امله تشدیدېده. د فرانسې نفوس خورا ناښاته ؤ او هر کله یې کوم بل ځای ته مخ راوړلو، چې تر څه هانده پورې گذاره وکړي.

د بېلګې په توګه له ۱۰۴۰۰ کسانو څخه، چې په ۱۷۸۸م کې د تروا په ښار کې وزګار وو، ۶۰۰۰ کسه

يې له هغه ځايه ووتل او له يوه بڼاره نه بل ته د کار او ډوډۍ په لټه لالوانده شول.

څرگنده ده، چې له دې سوالگرو څخه يو شمېر د بې وزلي له شدته په لاروهلو، غلا او لوټ اخته کېدل، هسې چې د پوځ يو قومندان د انقلاب د کال په جنوري کې ليکلي، له هرې خوا څخه له ما نه ډلې غواړي، چې خپل درموندونه د هغو په وزلي وساتي.

د داخلي گمرکي ليکو تر څنگه قاچاق بشپړه دود شول او بې امنيتي يې لا ډېره کړه. بنځې په قاچاقو کې له سړيو څخه کمې نه وې، هسې چې په ۱۷۸۰م کال کې ۳۶۲۰ بنځې د قاچاقو په گناه ونېول شوې. دا سوالگر او لاروهونکي په تدريج سره په جاني او خطرناکو کسانو بدلېدل او قضايي ځواک له دې موضوع سره مرسته کوله، ولې چې هغوی يې د وړو جرمنو لپاره بنديخانو کې اچول او د واقعي جانيانو په څنگ کې يې ځای ورکولو، تر څو د جنايت زده کړه وکړي. له بله پلوه له هغه ځايه چې د قضايي ځواک له مجازاتو څخه يوه جزا تبعيد وه،

دې موضوع غیر ثابتہ نفوس او د وزگارو شمېر
دېراوه.

۳۴

له انقلاب خخه وړاندې خوځښتونه

قحطې او وچکالې، چې په ۱۸ مې پېړۍ کې ډېرې پېښې شوې، د فرانسې ولس یې خوځښت ته اړ کړ. ولس په وچکالۍ کې هم منلای نشول، چې یوازې طبیعت د بېوزلۍ او اسکېرنې مسئلې دی، ولې چې شونې وه، چې د پرېمانۍ په کلونو کې د وچکالۍ ورځو لپاره سپما وکړي. شتمنو، خانانو او پیسو لرونکو د سوداګرو په هملاسۍ او د وزیرانو او نور شخصیتونو په ګډون، چې تل د شتمنو پلویان وو، زیاتي غله یې له هېواد نه بهر اېستله، تر څو یې په ګرانه بیه وپلوري – دولت فرانسوي بزګر ته ویل: ستاسو بیه باید لوړه شي، تر څو خلک د غنمو کرلو له وپارول شي، خو فرانسوی بزګر پوهېدو، چې دا څرګندونې درواغ دي. که عمومي مسلت خان بنسندو له اړتیا لري، ولې یوازې دی باید زغم ولري؟

- که دولت غواړي، چې د ډوډۍ بیه لوړه کړي، لږ تر لږه لاسمزدونه هم باید اوچت کړي او یا شتمن د بېوزلو ساتلو ته اړ کړي، نه دا چې د بېوزلو خلکو ځان بنسندنه د نورو د شتمنۍ د ډېرښت وزله وگرځوي.

«نکر» د ۱۶م لويي وزير، چې د ۱۷۷۸م کال په پای کې په کار بوخت شو، غوښتل یې چې د غنمو له وتلو څخه مخنیوی وکړي او د غنمو ورود هېواد ته د جایزې له لارې تشویق کړي - خو دې موضوع که څه هم له قحطۍ څخه مخنیوی وکړ، خو ویې کولای نشول، چې د بیو د لوړېدو لپاره خنډ شي، ولې چې محترانو بیا هم غنم احتکار کول، د بیو د لوړېدو لامل گرځېدل او یا غنم یې په قاچاقي لار بهر ته لېږل او بېرته یې راواردول، تر څو جایزه واخلي. بېوزلو خلکو د خپلو سترگو په مخکې درنې ګاډې کتلې، چې غنم حملوي او ورو ورو دا فکر د دوی سر ته لار باسله، چې ولې دا ګاډې په زور ونه نیسي او ولې ځانونه د لوړې او مرګ منګولو ته وسپاري؟

له بله پلوه ډېر تحميلونه پر بېوزله پرگنو بارېدل او د ټولو چيغې د ماليو پر ضد، چې تل مخ په جگېدو وې، پورته شوې وې.

هر څوک چې خومره لا شتمن ؤ، لږې ماليې يې ورکولې او بېوزلي بزگرته هومر پانگه، چې وکولای شي خپله کرهڼه اداره کړي، نه پاتې کېدله. هر خومره چې بيې لوړېدلې، د پاچا بوديجه بايد لويه شوې وای او د دې کار لپاره اړتيا لېدل کېده، چې پر دريمې طبقې نوی فشار راولي. د ۱۶م لويي دربار خورا ډېر لگښتونه لرل. لويانو په همدې پرتله او افسرانو د ټولو خانگو په کچه بوديجه لرله. د دې لگښتونو شندول يوازې په هغه بڼه کې شونې وو، چې پاچا له ټولې اريستوکراسۍ سره وهلي وای. له دې کبله د ولس د شک وړ وگرځېدو او دی يې په احتکار او درغليو کې ګډ وګڼلو.

بېوزلی او لوړې د فرانسې پرگنې ته ورزده کړل، چې د هغې پرځای چې ځان، بڼځه او ماشومان د لوړې او مرګ لاس ته وسپاري، د همت لاس اوږد

کړي، هغه څه يې چې له ده نه په زور اخیستي دي،
 په زور بېرته واخلي. له دې کبله په ۱۷۸۹م کال کې
 په مارسي، تولن، اکس لاشاپل او نورو ځایونو کې د
 مالیو او طبقاتي باندې والتیاوو پر ضد خوځښتونه
 پېښ شول. بې خبره خلکو، چې د ډوډۍ لاس ته
 راوړلو لپاره د خپلو زېږندځایونو او بوم څخه کډې
 کړې وې او په واټونو کې لالوانده وو، په ناهوبله یې
 د غنمو د ګاډیو لوټ ته لاس اوږد کړ او له دې
 هانده یې هم تېری وکړ، د درمندونو او ان کورونو په
 غلا لاس پورې کړ. نامتو ده، چې اته زره کسه وېرو د
 مارسي ښارګېرچاپېره شتون لاره. له دې ځایه د
 پرګنو اسکېرنه او هغه وحشت، چې د دې وېرو له
 یرغل نه پایله ومونده، اټکل کړی. ورو ورو له دې
 لوټماريو څخه ډار دومره ډېر شو، چې هر بزګر ځان
 د بدې غوښتونکو ځواکونو په محاصرې کې اند کاوه
 او د سپېدو په موکه، چې سر یې له خوبه اوچتولو،
 لمړی یې د کروند په لور منډې وهلې، چې آیا د ده
 شنه او اومه غنم یې لوټ کړي که نه.

دولت د دې وړو له مخنيوي څخه عاجز ؤ او د
خلکو د شکایتونو له امله اړ شو، هغوی ته د وسلې
لرلو اجازه ورکړي او هماغه وسله وه، چې د انقلاب
پرمختګ لپاره په کار راغله.

۳۵

د فرانسې انقلاب نه ډډه کېدونکې وؤ

عمومن په هغو تاریخونو کې چې لیکل کېږي، ډولادول پېښې د یو بل پر سر غورځوي او دا بې اړونده او کندکپره ډېری تاریخ بولي. دا ډول مورخان عمومن د تاریخ لوی نقش د ناخپه پېښو او یا د کسانو په ارادې پورې تړي او خپلو خیالونو ته د پېښو په پلټلو کې له بهرنیو واقعیتونو څخه ډېر ارزښت ورکوي.

خو هماغسې چې زموږ طبیعي پوهه د طبیعت یو انعکاس دی، چې له موږ څخه بهر او له موږ څخه خپلواک شتون لري او زموږ په خیالونو سره بدلون نه مومي، زموږ ټولنیزې پوهې هم د ټولنې د اقتصادي جوړښت یو انعکاس دی، چې د هغه بدلون زموږ د خیالونو په لاس شونی نه دی.

موږ د هغو پېښو په ترڅ کې چې په تېرو څپرکو کې مو یادې کړې، وښودل، چې د اقتصادي وضعې

د بدلو له امله یوه نوې طبقه په فیوډالي ټولنه کې رامنځ ته شوه، یانې د سوداګرو، دلالانو، کارخونه لرونکو، چې په اصطلاح کې هغو ته د بورژوازی طبقه وایي. دې طبقې له دې امله چې د هېواد اقتصادي وضعه یې په لاس کې نیولې وه، ډېر ځواک وموند او عملن د فیوډالي ټولنې په جوړښت کې د ځای خاوند شو، خو د یاد شوې ټولنې جوړښت، چې په پخواني اقتصادي جوړښت بنسټ شوی ؤ، د بورژوازی طبقې لپاره کوم ځای نلرو، په دې مانا چې فیوډالي ټولنې د سیاسي او ټولنیزو حقوقو له پلوه یوازې درې طبقې پېژندلې، روحانیان، اسیلان او دریمه طبقه او حال دا چې بورژواګان په تدریج سره د اقتصاد له پلوه د ځانګړي ځای خاوند شول او ځانګړې طبقه یې منځ ته راوړې وه او لازمه وه، چې له ټولنیز او سیاسي پلوه هم د ځانګړو حقوقو خاونده وي. روحانیانو او اسیلو سره د دې چې د بورژوازی حقیقي ځواک لېدلو، حاضر نه وو، هغه ته درناوی قایل شي او د خپلو باندېوالتیاوو یوه برخه له ده سره وویشي.

د تجارت رونق د حمل او نقل پراختیا او د معاملو ګڼوالي ایجابول، چې سوداګر وکولای شي په اسانه توګه تګ او راتګ وکړي، په بېلابېلو سیمو کې په مدني لحاظ یو قانون شتون ولري، د فرانسې دولت مرکزیت وموندي، تر څو سوداګریز وټونه تر خپلې څارنې لاندې ونیسي او هغه سینیورانو ته، چې د وټونو په ساتلو کې کومه ګټه نلري، و نه سپاري، هر څوک په خپله اراده کې ازاد وي، د اشخاصو د مالونو او هوډونو درناوی وشي، خو د سینیورانو ځواک، چې هر یوه په خپلو املاکو کې له سوداګرو نوي ګمرکونه اخیستل، په خپلو ملکونو کې یې د سوداګرو په اړوند ځانګړي مقررات پلي کول، په وټونو کې یې په خپله ګټه د لارساتلو جلا حقوق اخیستل، سرفان یې ازاد نه پرېښودل او د کومو بندونو اېل نه وو، له یاد شوو غوښتنو سره جوړ نه راتللو. په فیوډالي دور کې د اقتصادیاتو اصلی لامل کرهنه وه او هماغه سرفان، چې په کلیو کې اوسېدل، په ترڅ کې یې خپل او د سینیورانو نورې اړتیاوې

پوره کولې، دبېلګې په توګه تارونه يې سکڼل، ټوکړې يې اوبدلې، بوټان يې ګڼدل ... او داسې نور، هسې چې د يوه سينیور سیمه یو خپلواک اقتصادي واحد ګڼل کېده. خو ورو ورو دې وضعیت بدلون موندلی ؤ، صنعت او تجارت د اقتصادياتو مهم لامل شوی ؤ، نور د سينیورانو او د هغه د چاپېروالو اړتیاوې د ده په سیمه کې نه چمتو کېدې، په دې موکه کې اصلي اقتصادي ځواک د بورژوا طبقې په لاس کې ؤ. خو د فیوډالانو طبقې نه غوښتل دا طبقه په رسمیت وپېژني.

له بله پلوه د همدې اقتصادي لاملونو له امله یوه نوې څرګنده شوې طبقه په فیوډالي ټولنې کې د ودې په حال کې وه، یانې د پرولتاریا (پرولتر هغه کس ته ویل کېږي، چې د تولید له افزارو څخه بې برخې دی او د ژوند چلولو لپاره د خپل کار له ځواکه پرته بله کومه وزله نلري او دا د کار ځواک د ټاکل شوي لاسمزد په بدل کې د تولید افزارو په خاوند پلوري) طبقه کله چې لوی صنایع رامنځ ته شول، پرولتر ته یې ډېره اړتیا لرله، ولې چې پرته له

دې نه کارخونې په کار نه لوېدلې. نوې صنعتونه هسې مو چې وکتل، خپل پخپله د کارپورېشنونو د تزلزل لامل شول او موجب شول، چې کسبیاں غالبین د پرولتر بڼه ونیسي. خو نویو صنعتونو له دې نه ډېرو پرولترو ته اړتیا لرله او تر هغه چې د هېواد گڼ شمېر نفوس په زمکه پورې تړلی ؤ او د هغو واک د سینیورانو په لاس کې ؤ، نویو صنعتونو کولای نشول په کافي کچه پرولتر لاس ته راوړي. له دې کبله سوداگر او کارخونه لرونکي د سرفانو د ازادۍ جدي پلویان وو. د سرفانو ازادېدل هماغسې چې ومو لېدل، تر څه هانده پورې د اقتصادي اړتیاوو له لارې پلي شول، خو نښې یې لا پاتې وې او په ځانگړې توگه له دې امله، چې یو شمېر سرفان ازاد شوي وو، دا بند پر نورو سرفانو تریخ پرېوتلو. له دې سرفانو څخه ډېرو د دې لپاره چې د سینیورانو له بنده خلاصون وموندي، تېښته یې خپلوله او په ښارونو او کلیو کې لالوانده پاتې کېدل.

نو وینو، چې د ټولنې اقتصادي او سیاسي جوړښتونو تر منځ شدید اختلاف شتون لاره او هغو

کسانو چې هغه سياسي جوړښت د دوی په ګټه په پښو شوی ؤ، په هېڅ وجه حاضر نه وو، کوم بدلون هغه ته لار ومومي. ورځ په ورځ اقتصادي جوړښت بدلون موندلو او پراخېدلو او په دې سياسي بندونو باندې يې فشار راوړلو او معلومه وه، چې يوه ورځ به خپل سيال د زور په پلي کولو سره مات کړي.

په همدې موکه کې د دې لپاره، چې فيوډالان د صنعت او سوداګرۍ له امله له متجمل ژوندانه سره اشنا شوي وو او د لا ډېرې شتمنۍ د لاس ته راوړلو لپاره يې په بزګرو باندې لا زيات فشار راوړی ؤ او د دې لپاره، چې د فرانسې مرکزيت موندلو او د هغه بهرني سوداګرۍ پراختيا ملا ماتوونکو جګړو ته اړتيا لرله، چې د هغه لګښتونه او نورې بدمرغې په دريمې طبقې تحميلېدلې، د دريمې طبقې بېوزلي او بدمرغي لوړې څوکۍ ته ورسېده او د هغه انقلابي تمايلاتو ته يې شدت ورکړ، چې بورژواګانو ته يې لاس په لاس کې ورکړ، تر څو د فيوډالي ټولنې بنسټ نسکور کړي.

نو وینو، چې د فرانسې انقلاب د ناخاپه پېښو او خیالونو له کبله منځ ته رانغی، بلکه د هغه ولې په بهرني واقعیت کې وې، چې د پېړیو په ترڅ کې منځ ته راغلې وې.

د فرانسې انقلاب د څو کسو د وژلو لپاره او یوازې د کسات د اور د وژلو لپاره منځ ته رانغی، بلکه اصلي موخه یې د اجتماعي جوړښت بدلون او د اقتصادي جوړښت سره د هغه سمون ؤ.

ځیني د فرانسې انقلاب د هغه هېواد د لیکوالو، لکه د منتسکیو، ولتر او روسو د کتابونو معلول بولي، خو موږ د پېښو په ذکر سره وښودل، چې د فرانسې انقلاب د اقتصادي لاملونو زېږند ؤ، نه د دې او هغه د خیالونو مخلوق ... موږ د لیکوالانو له اغېزې منکر نه یو، خو د هغو اغېزناکوالی پرته له دې څخه دی، چې د انقلاب اصلي لامل واوسي. هغو انقلاب منځ ته نه دی راوړی، بلکه د هغه وړاند ویل یې کړی او په دې توګه د پېښېدو لار یې چټکه کړه.

هماغسې چې د زلزلې د پېښېدلو څخه پوهنيزې
قضیې او يا حيواني غريزې وړاند ويل کوي، د
فرانسې ليکوالانو هم د راتلونکي انقلاب څخه خبرې
کولې.

ولتر په ۱۷۶۴م کال کې ويل: «هغه څه چې زه
گورم، د انقلاب زړی دی». **روسو** دوه کاله له ده نه
وړاندې ليکلي وو: «موږ د بحران دور او د انقلابونو
پېړۍ ته نږدې کېږو».

په بل عبارت د هغې زمانې وضعې او حالت د
ليکوالانو د فکر دغه ډول وروژه، خو دغه فکرونه هم
په خپل وار سره په ياد شوې وضعې او حالت کې
اغېزناکې زبات شوې او د هغو اغېزه يې چټکه کړه.

۳۶

د فرانسې له انقلاب څخه څو نندارې

د (اتاژنرو) عمومي جرگه:

په فرانسې کې د ۱۳۰۲م کال څخه راهیسې یوه جرگه د هېواد په ټولیزو چارو لکه د مالیو او وتلو طبقو د غوره والتیاوو د ټاکلو او د پوځ د ساتلو او نورو چارو کې د مشاورې لپاره د عمومي ټولنې په نامه د پاچا تر پام لاندې د ولس د ټولو طبقاتو یانې د اسیلانو، روحانیانو او دریمې طبقې له استاذو څخه جوړېده. د دې لپاره چې د دې ټولنې حقیقت بنکاره شي، د هغې د ځینو ځانګړتیاوو یادونه کوو: د دریمې طبقې له منځه یوازې د بنارونو اوسېدونکو د ټاکلو حق لرلو او د کلیو خلک له دې حقه بې برخې وو. اصولن دریمې طبقې دومره ټکېدل لېدلي او دومره د سپکاوي منلو ته اړ شوي وو، چې د عمومي ټولنې لپاره یې غالبان اسیلان د خپلو استاذو په توګه ټاکل او دې ډول استاذو څرګنده ده، چې د

خپلې طبقې په ګټه او د دریمې طبقې په زیان رایه ورکوله. د وتلو طبقو ټاکنې لمرۍ درجه او د دریمې طبقې ټاکنې دوهمه درجه وې. ټاکنې باید په لوړ غږ پلې شوې وای، ولې چې په دې توګه د دریمې طبقې وګړو د هېواد د لویانو په مخکې جرأت نکولو، د هغو نومونو څخه پرته، چې دوی ته بنودل شوي وو، نورو نومونه په ژبې راوړي. په عمومي غونډې کې د طبقو له مخه رایې اخیستل کېدې، نه د وګړو له مخې، په دې مانا چې د روحانیانو، اسیلانو او دریمې طبقې هرې یوې یوه رایه لرله. په دې توګه، د ولس ډېرکي، چې د روحانیانو او اسیلانو څو ځله وو، یوازې یوه رایه ورکوله او حال دا چې روحانیانو او اسیلانو په ګډه دوې رایې لرلې او تل په ډېرکي کې وو او په دې وسیلې یې د دریمې طبقې ګټې تر پښو لاندې کولې. د عمومي ټولنې موکه ټاکل شوې نه وه او هر کله به چې د پاچا اراده کېدله، جوړېدل. په ۱۶۱۴م کال کې عمومي ټولنې وړاندیز وکړ، چې هر لس کاله یو ځل د عمومي ټولنې جوړېدو له ګام پورته کړي، خو یاد شوې غونډه په حقیقت کې وروستی عمومي

غونڊه وه او هغه جرگه، چې په ۱۷۸۹م کې جوړه شوه، هسې به چې وگورو، په ملي جرگې بدله شوه.

د ۱۷۸۹ عمومي جرگه: کله چې په ۱۷۸۹ کې پرېکړه وشوه، چې عمومي جرگه راوبلي، نکر د ۱۶م لويي وزير وړانديز وکړ، چې د کليو خلک د رايو حق ولري. د نکر دا وړانديز د سپېڅلو احساساتو له مخې نه وه، بلکه په خپل حساب سره يې غوښتل خپلې طبقاتي گټې لا ډېرې وساتي.

نکر داسې حساب کاوه، چې په ښارونو کې د دېموکراسۍ روح ننه اېستل شوې ده، شونې ده، د ټاکنو پايله د وتلو طبقو په گټه نه وي او حال دا چې په کليو کې اسيلان او روحانيان، چې د ټولو زمکو له درو برخو څخه د دوو برخو خاوندان دي، د خلکو پر فکرونو او روحيو باندې برلاسي دي او په ټاکنو کې د کليو خلکو ته په گډون ورکولو سره ميليونونه وگړي له هغو کسانو څخه، چې مستقيم د وتلو طبقو اېل دي او يا لږ تر لږه تر اغېزې لاندې يې راځي، په ټاکنو کې به د وتلو طبقو په گټه برخه واخلي. نکر

پوهېدو، چې عمومي آراوو ته ستنیدل په ځینو حالاتو او وضعو کې شونې ده، چې د اریستوکراسۍ په ګټه پای ومومي. هغه پر ګڼه چې له هره ځایه بې خبره ده، هغه پر ګڼه چې خپل حقوق نه پېژني، هغه پر ګڼه چې له هرې خوا نه تر فشار لاندې پېښېږي، څنګه کېدای شي ازاده اراده ولري؟

هغه ټاکنې چې د داسې پر ګڼې په منځ کې پلې شي، یوازې د دې لپاره دي، چې د زورویونکې طبقې واکونه قانوني ښکاره کړي او له خپله زیار اېستونکو طبقاتو څخه د هغو د ټکونو لپاره سند واخلي. نکر له داسې شیطاني نیت سره وو، چې د کلیو خلکو ته یې د عمومي جرګې په ټاکنو کې ګډون ورکړ.

خو پېښې د نکر له حساب سره مخالفې پېښې شوې او کله چې ولس (د ښار او د کلیو اوسېدونکو په ګډون) په رایو ورکولو پیل وکړ، څرګنه شوه، چې لازمه نه ده چې زیات څه هغه ته ورزده کړي، نږدې پنځو شپږو میلیونو کسانو رایې ورکړې.

دوی عمومن سواد نلرلو، خو ښې خبرې یې کولې او ښه تبلیغ یې کولو. د کلیو خلکو د رایو

ورکولو له مننو څخه دا نتیجه ترلاسه شوه، چې ان روحانيانو د استاذو منځ ته هم یوې ګڼې دېموکراسۍ لار وموندله.

په دې مانا چې د روحانيانو په طبقې کې هم هغه بېوزلي کشیشان، چې د کلیو اوسیدونکو په منځ کې یې ژوند کاوه، په کومه توګه هم له شتمنو روحانيانو سره د ګډو ګټو خاوندان نه وو. د کلیو خلکو دا ډول کشیشان په ډېرې مینې سره استاذیتوب ته ټاکل او په دې توګه له هغو څخه دو لکو کسانو، چې د شتمنو روحانيانو لوی غلیمان وو، عمومي جرګې ته ولېږل.

عمومي جرګه باید د اپرېل په ۲۷مه پرانېستل شوې وای، خو د هغې پرانیستل یې د مې میاشتې تر ۴مې پورې وځنډول. په دې موکه کې وحشتناکه ژمی او وچ اوړی په مخه راغلل او قحطي پیل شوې وه، یوازې یوه شي د فرانسې وړې پرګنې ته د صبر او زغم یاري ورکوله: عمومي جرګې ته هیله. دا یو مبهمه هیله وه او خلکو اند کولو، همدا چې عمومي جرګه خبرې وکړي، تیګې به په ډوډې بدلې شي.

په پای کې عمومي جرگه د مې په ۴مه پرانیستل شوه او ۱۲۰۰ کسه استاذو پکې گډون وکړ، چې ۵۵۰ کسه له هغو څخه د دریمې طبقې استاذي وو. هغه شدید توپیر چې د استاذو به رسمي کالیو کې لېدل کېدو، بنودل یې، چې دغوی په حقیقت کې له درو طبقو څخه نه دي، بلکه له درو جلا ولسونو څخه دي، چې هېڅ گډه گټه سره نلري. دربار تر څو چې کولای یې شول، زاړه او وراسته دودونه ژوندي کړل، تر څو د دې طبقو تر منځ لا ډېر توپیر جوړ کړي. د ۱۶م لويي او د هغه چاپېروالو له دې څخه خوند اخیستلو، چې واړه کسان سپک کړي او ویې بنکني او د هغو د نوم ورکه سرچېنه د هغو په مخ وباسي. یوه ورځ مخکې له دې چې عمومي جرگه جوړه شي، استاذي یې ورسای (د پاچا د اوسېدنو ځای) ته بوتلل او معرفي یې کړل، خو پاچا د دې پر ځای چې هغوی یوځای ومني، امر یې وکړ، چې د طبقو په ترتیب سره: لمړی روحانیان، بیا اسیلان او وروسته له څو شېبو تم څخه دریمه طبقه دننه شي. په هغه

ورخ چي ۱۶م لويي جرگي ته راغي، خوله يي په سر کښنوه، اسيلانو هم وروسته له ده نه خپلي خولې په سر کښنوي، دريمې طبقې هم وغوښتل همدا کار وکړي، خو پاچا د دې لپاره چي دريمه طبقه په داسې حرکت سره ښکاره نکړي، چي له اسيلانو سره سمه ده، ژر يي خوله دوباره په سر کښنوه. د ناستي ترتيب له مخي هم روحانيان په ښي خوا کي، اسيلان په چپي خوا کي او د دريمې طبقې استاذي د دوی شا ته ځای پر ځای شوي وو.

ملي جرگه: د هغې ورځي پر سبا چي عمومي جرگه پرانيستل شوه، روحانيان او اسيلان هريو خپلو تالارونو ته د خبرو اترو پاره لاړل. د دريمې طبقې استاذي هم خپل سالون ته لاړل او د هغو په تمه شول، ولې چي د دوی په باور خبرې اترې بايد په عمومي غونډې کي پلي شوې وای، خو روحانيانو او اسيلانو، چي ځانونه بشپړه جلا او د دريمې طبقې له استاذو څخه پورته گڼل، په دې غونډې خوښ نه وو او پنځه اونې يي له دې څخه، چي د دريمې

طبقې له استاذو سره په يوه تالار کې کېني او خبرې وکړي، ډډه وکړه. په دې موده کې روحانيان او اسيلان په دې هکله په دسيسو بوخت وو او د دريمې طبقې استاذو له ولس سره اړيکې لرلې. نور د دې موکه رارسېدلې وه، چې د زړې نړۍ خنډې خوشې کړي د راتلونکي بې پايه سمندر په مخ بادبانونه خپاره کړي. د دريمې طبقې يوه پلوي اسيلانو ته په خطاب کې ويلي وو: «تاسو خپل اسيلتوب په فتحې او بریا سره لاس ته راوړئ؟ ډېر ښه، دريمه طبقه به هم د فتحې او بریا له لارې اسبل شي».

د جون د ۱۷مې په ورځ «سيه بس» د دريمې طبقې يوه استاذي وړانديز وکړ، چې زموږ غونډه له هغه ځايه چې د ولس له ۹۶ په سلو کې استاذو څخه جوړه شوې نښتو بايد د نورو استاذو د نه شتون له امله وزگار پاتې شي، د دريمې طبقې د استاذو غونډه دې د «ملي جرگې» په نامه ونومول شي او په کار دې پيل وکړي. دا وړانديز ومنل شو او ملي جرگې په کار پيل وکړ او «بايي» يې د رئيس په توگه وټاکه. دا

موضوع د لوی گوزار په توگه ؤ، چې پر دربار پرېوتو، خو ۱۶م لويي بيا د ماري انوانت او چاپېروالو تر اغېزې لاندې راغی، په دې خیال کې شو، چې ملي جرگه د توپ او زیاتي له لارې له ډگره وباسي.

د جون د ۲۰مې په ورځ، چې د ملي جرگې غړي د خپل تالار په لور ولاړل، پیره لرونکو د هغو له ننوتو مخنیوی وکړ، دوی له دې لوی سپکاوي وروسته د زاړه ورسای یوې مانۍ په لور روان شول، په یوه تش سالون کې، چې پخوا د دربیانو د لوبو ځای ؤ، غونډ شول او هلته یې لاسونه پورته کړل او کسم یې یاد کړ، چې مخکې تر دې، چې فرانسې ته یې یو اساسي قانون نه وي ورکړی، له یوه بل څخه به جلا نشي.

په دې موکه کې له لویانو څخه یوه، په ځانگړې توگه د دې لپاره چې ملي جرگه سپکه کړي، پیغام یې ولېږه، چې سبا ته غواړي په هغه سالون کې لوبې وکړي! بې خبره دربار په دې توگه لوبې کولې او خوښ ؤ! ملي جرگه یې له هغه سالون څخه

وايستله هر چپرې چې ولاړه هغه يې وشړله. دا لالوانده ډله، دا خطرناک ټولگي، چې ټولې درې د دوی پر مخ تړل کېدې، کوم کسان وو؟ دغوی په خپله ولس و، چې ټول ورونه د هغه په مخ تړل شوي وو.

د جون د ۲۳مې په ورځ عمومي جرگه بيا د پاچا په حضور پرانېستل شوه. خو په دې حال کې چې اسيلان او روحانيان د لويې درې څخه تالار ته ننوتل، د دريمې طبقې استاذي د وره شا ته تر بارانه لاندې د پيره لرونکو سره يې د اجازې په هکله خبرې کولې. په دې ورځ يې ننداره کوونکو ته هم لار ورنه کړه. پاچا تالار ته ننووت او خبرې يې وکړې او يادونه يې وکړه، چې د دريمې طبقې استاذي په هېڅه توگه حق نلري د وتلو طبقو له پرېکړې پرته کوم تصميم ونيسي او د خپلو خبرو په پای کې يې وويل:.

«بناغلو زه تاسو ته امر کوم، چې ژر پخپلو کې سره جلا شئ او هر يو به هغه تالار کې، چې ستاسو د طبقو له پاره ټاکل شوی، حاضر شئ». پاچا

وروسته له خپلو خبرو بهر ووتلو. اسیلان او روحانیان هم بهر ووتل. خو د دریمې طبقې استاذي د چوپتیا او غوسې په حال کې پاتې شول. د تشریفاتو رئیس راغی او د ملي جرگې رئیس ته یې خبرې وکړې او ویې ویل:

"بناغلو! د پاچا امر مو واورېده؟" په دې موکه کې میرابو، معروف ویاند، د تشریفاتو رئیس ته مخ راواړاوه، خپلې تاریخې خبرې یې وکړې: «ورشی هغو کسانو ته، چې تاسو یې رالېږلي یاست، ووايي، چې موږ د ولس په ارادې دلته راغلي یو او موږ کولای نشی له دې ځایه لېږې کړی، مگر د سانگو د سر په ځواک».

د تشریفاتو رئیس د دې خبرو د هیبت له امله د ملي جرگې په وړاندې له درې څخه هماغسې زبون بهر لاړو، لکه د پاچا په وړاندې چې بهر لاړ و، ملي جرگې په کار پیل وکړ او په همدې غونډې کې یې د جرگې دغړو د مصونیت په هکله رایې ورکړې.

پوڅ: په دې موکه کې د دربار ټوله هېله پوڅ ته وه. له دې کبله بې اړونده نه ده، چې یو څه د هغې زمانې د پوڅ په هکله خبرې وکړو.

د شپاړسم لويي بودیجه د افسرانو لپاره ۴۶ میلیونه خو د سرتېرو لپاره یوازې ۴۴ میلیونه وه، له دې ځایه پوهېدی شو، چې څه لوی توپیر د پوڅ د افسرانو او سرتېرو تر منځ شتون لاره. سرتېري باید تل د سرتېري په درجه کې پاتې شوي وای او د هغو جېرې او حقوق په بېلابېلو پلمو د افسرانو مړې کېدل او حال دا چې افسران تل د لویانو زامن وو، چې په بشپړه هوساینې او ځواک کې یې ژوند کاوه. له دې کبله مازې دا چې د فرانسې انقلاب پیل شو، د افسرانو سرتېري تر منځ بېلتون ولوېده. د دې لپاره چې په بشپړه توګه بنکاره شي، چې پرګنې څومره له افسرانو نه کرکه لرله، یادوو، چې د «کان» په ښار کې کله چې خلک راووتل، د یوه افسر زړه یې، د هغې کرکې له امله چې له دوی نه یې لرله، راوويسته او ویې خوړلو.

دا ټکي هم بايد ووايو، چې د فرانسې ملکې، دا د
بنکلو بنکلي، لوی افسران يې ځان ته بلل، هغو ته
يې شراب ورکول او په خوږو خبرو او مينه پاروونکو
کتلو سره يې هغه له لارې اېستل، تر څو په ولس
باندې تورې وباسي.

خو د سرتېرو په هکله خبره کاملن برعکس وه.
سرتېری، چې د استبدادي سلطنت په دور کې د
ټولنې له باندې والټياوو څخه په بشپړه توګه بې برخې
وو، د ولس له خوا يې په بشپړه مينې سره هرکلی
کېده. اصولن سرتېری د عسکرۍ تر کاليو لاندې
پرتله له ولس څخه بل څه شى دى! دوه وروڼه دوه
زامن، يوه مور، سرتېری او پرګنې يوبل ته ورسېدل او
د يوه بل په غېږه کې ولوبدل.

د جون د ۲۷مې په ورځ د ګارډ رئيس ۱۱ کسه
سترتيري، چې کسم يې ياد کړى ؤ، چې په هېڅ
اړوند کې به د جرګې له امر سره مخالفت ونکړي،
زندان ته واچول او ان له دې هانده هم پورته لارل،
ويې غوښتل هغوى له پوځي زندان څخه راوباسي او
د غلو زندان ته واچوي. کله چې د سرتېرو د بندي

کولو خبر خلکو ته ورسېدو، یو ځوان د چوکۍ پر سر پورته شو او چیغه یې ووهله: «ځې چې زندان ته لاړ شو، هغه کسان، چې نه یې غوښتل په ولس باندې ډزې وکړي، وژغورو!» خلک په لاره ولوېدل او کله چې زندان ته ورسېدل، د دوی شمېر نږدې څلور زره کسه ؤ. د زندان ډرې او تنه یې په تېرونو سره مات کړل او سرتېري یې وژغورل. کله چې بهر راووتل، د دربار یو شمېر سرتېري توره په لاس راوړسېدل، خو هغو هم ونه غوښتل، د هغو کسانو پر مخ، چې سرتېري یې ژغورلي وو، توري وباسي. ټولو سره د پخلاينې لاسونه ورکړل او یوبل ته یې شراب راوړل، په روغتیا سره یې وڅښل. ولس موکه غنیمت وگڼله او نور بنديان یې هم خلاص کړل. د حبسیانو په منځ کې یو زوړ سړی ؤ، چې په زندان کې د ورستېدو په حال کې ؤ او نور په لاره تللای نشوو. دا بې وزلی، چې اوږده موده تر شکنجې لاندې پاتې ؤ، هومره تر اغېزې لاندې راغلی ؤ، چې

نه پوهېدو څه ووايي: «بناغلو! زه به له دې ټولې مینې څخه مړ شم».

د باستیل راپرځېدل: د ملي جرگې گامونه د

دربار د ترهورتیا لامل شول او په لټه کې شو، چې زور ته متوسل شي، خو په فرانسوي وگړو یې باور نلرلو، چې په خپلو هېوادوالو به غشي وشپندي، له دې کبله یې سویسیو او جرمنیو ځواکونو ته، چې د فرانسې دولت په چوپړ کې وو، پناه راوړه او هغوی یې د ورسای او پاریس خوا ته راغونډ کړل. دلته باید دا ټکي یاد کړو، چې یوه موضوع، چې د حاکم هیئت لاس وند (دستاویز) ده، ملي حیثیت او شرافت دی. حاکمه هیئت تل زیارابستونکو پرگنو ته نصیحت کوي، چې د بهرنیو په وړاندې د خپلې بېوزلۍ او اسکېرنې له یادولو څخه ډډه وکړي، ولې چې د ملي حیثیت سره مخالفه ده، که څه هم د حاکمه هیئت تر فشار لاندې وړه او واړه هم شي، له پرديو څخه د هېڅ مرستې توقع مه لري، ولې چې د ملي حیثیت سره مخالفه ده. خو همدا حاکمه هیئت مازې دا

چې، د هغو ستم کتلو پر ګڼو په وړاندې، چې چاره یې هډوکو ته رسېدلې او د خپل ژوندانه حق لپاره یې پاڅون کړی، عاجز پاتې کېږي، ژر او پرته له کوم شرم او حیا څخه د بهرنیو مرتجعینو ځواکونو ته لاس غزوي او د ملي حیثیت هېڅ پروا نلري. دا حقیقت څو ځله د فرانسې په انقلاب کې څرګند شو. یو په همدې موکه کې وو، چې له چوپړو پردو څخه ګټه پورته شوه او بل په هغه موکه کې وو، چې د فرانسې انقلابي دولت د ټکولو لپاره یې له تر ټولو مرتجع دولتونو څخه، چې فرانسې سره یې زړه دښمني لرله، مرسته واخیستله.

د جون د ۱۱مې په ورځ یې **نګر**، چې د ځینو وړاندیزونو په وجه د ولس د دوستۍ وړ ګرځېدلی ؤ او پاچا ته یې د درباریانو د ګټو په خلاف ځیني نصیحتونه کول، لېرې کړ. مازې دا چې دا خبر خپور شو، خلکو دا خبر د وضعې هراز ښه کېدو څخه د مخنیوي په مانا ومنلو او په هره کوڅه او سیمه کې یې غونډې جوړې کړې، له لسو زرو څخه ډېر کسه

ټول شول. په دې موکه کې یو ځوان، چې وروسته مشهور شو، «کامیل دمولن»، د یوه مېز په سر وختو، به دې حال کې، چې تمانچه یې په لاس کې وه، چغه کړه: «خلکو! یوه شېبه هم د تم کېدو ځای نشته دی، د نکر لېرې کول د دې نښه ده، چې د وطن پالو بدنامي غواړي په لاره واچوي. همدا نن شپه به د سویس او جرمني ټول غونډونه زموږ د وژلو لپاره د مارسي له لارې راووځي. یوازې یوه وزله موږ ته پاتې ده او هغه د وسلې اخیستل دي». له دې وړاندیز نه خلکو د لاسونو له شور نه په ډگې پرکا سره هرکلی وکړ او هغه ځوان بیا وړاندیز وکړ، جگړه کوونکي وگړي د دې لپاره چې یو بل وپېژني او له یو بل نه ملاتړ وکړي، شنه نښه، چې د هیلې لرلو رنگ دی، په ځان پورې وموښلوي او خپله یې د ونې یوه پاڼه راواخیستله او په خپلې خولې پورې یې وتو مبله او نورو له ده څخه تقلید وکړ.

خلک د ۱۳مې او ۱۴مې په ورځ د وسلې په ټولولو پسې وو او څو وسله خونې یې لوټ کړې. په وروستۍ ورځ کې خپره شوه، چې د باستیل توپونه پر

ښار د ګوليو ورولو لپاره چمتو دي. خلکو چې د دې کرکه جن خای خڅه شدید وحشت لاره، له هرې خوانه یې په توره، ټوپک او سانګو سره سمبال د باستیل په لور وځغستل، هغه یې کلابند کړ او د باستیل د پلونو په خرابولو بوخت شول. نږدې څلور ګنتې د باستیل له محاصرې خڅه تېرې شوې وې، چې ځینې فرانسوي سرتېري هم د خلکو مرستې ته راغلل او په یو ځل یې یرغل راوړ، باستیل یې ونېوه او د هغه په وړانولو بوخت شول، یوه د باستیل کونجې او بیراغ په لاس کې نېولی وو، یوه د زندان د مقرراتو پاڼه د خپلې نیزې په څوکه پورې موبسلولې وه، یو بل د زندان د رئیس سره د سانګې په سر کې لرلو.

دې ډاروونکې ورځ، سره د دې چې ډېرې وینې تویېدنې یې ولېدې، په ځینو موکو کې یې د جشن او خوبنې ښه ځان ته نېوله: زخمیان یې د بري د بیراغ په ښه وړل راوړل او د هغو تذکرې یې په ګلونو پټولې او په درې رنگه څادرونو یې سینګارولې.

په راتلونکې اونۍ کې یې د باستیل په وېجاړو باندې د اتن مجلس پیل کړ او په هغو وېجاړو یې بینرونه وځړول، چې : دلته د نڅا ځای دی.

د باستیل کونجې، دا قهرجنې کونجې، چې د وخت په تېرېدو او د بشري دردونو سره اړیکو څخه ورستې شوې وې، اتفاقن دهغه چا په لاس کې ولوېدې، چې هغه یې بڼې پېژندلې، د ملي جرگې یوه پخواني بندي دا کونجې په خپلې ولکې کې کېښودې او د روزگار د زړو ستمگرو دا ماشین یې د هغو قانونونو په څنګ کې، چې ستمکوونکي یې مات کړل، کېښوې او دا کونجې لا اوس هم د فرانسې په اوسپنیز قفس کې ساتل کېږي. کاشکې د نړۍ د ټولو باستیلونو کونجې د دې کونجیو په څنګ کې بندې شي.

دربار او پاریس: د دربار توطئه کوونکو، چې

ملکه ماري آنتوان یې په سر کې وه، په داسې موکې کې بیا هم د پاریس او ملي جرگې پر ضد په دسیسو بوخت وو او د ۱۴مې - ۱۵مې شپه یې په پاریس باندې د یرغل لپاره ټاکلې وه. د پاریس خلکو هم،

چې د دې خچنو نیتونو حدس واهه، د ښار په
 ټینگولو بوخت شول او مرچې یې جوړې کړې او ان
 ښځو ډبرې او لوټې د بامونو سر ته یوړې، تر څو د
 سر تېرو پر سر یې وغورځوي. ملي جرگې دوه ځله
 پاچا ته استاذي ولېږل او موقعیت یې ښکاره کړ، خو
 پاچا لا هماغسې غافل ؤ او خپله وفا یې د وتلو طبقو
 د گټو په اړوند اعلاموله. په پای کې د شپې په وخت
 د موکې له وخامت څخه خبر شو او سبا سهار پرته
 له گارد څخه ملي جرگې ته راغی. د پاچا د راتگ
 خبر د جرگې د غړو په منځ کې بې هانده خوښي را
 منځ ته کړه، خو بیا په دې موکه کې د میرابو
 اغېزناک غبر پورته شو: «صبر وکړو، تر څو
 اعلیحضرت هغه د ستایلو وړو پرېکړو خبرتیا، چې د
 ده له خوا یې زېږی ورکړ شوی، موږ ته راکړي (او
 هغه وخت د ښادۍ څرگندونه وکړو) زموږ د وروڼو
 وینې په پاریس کې بهیږي.

د یوه بدمرغه ولس د استاذو هرکلی له پاچا
 څخه باید په غم لرلې بڼه پلې شي: د ولسونو
 چوپتیا د پاچایانو لپاره یو درس دی.»

پاچا ملي جرڳي ته راغي او د خپلې وينا په ترڅ کې يې وويل: «زه ځان تاسو ته سپارم». له دې کبله په بشپړه مهرباني سره له ده نه هرکلی وشو. ملي جرڳي دی تر سلطنتي ماني پورې بدرگه کړ. ۱۶م لويي هم ملي جرڳي ته اعلام وکړ، چې «نکر» به بېرته په کار وگماري او سبا به د ولس د آرامولو لپاره پاریس ته ولاړ شي. په پاریس کې هم له ده نه، چې ظاهرن د ولس خوا ته بېرته ستون شوی و، درون هرکلی وشو.

خو نکر، چې د خپلو ځينو پرېکړو له امله چې د خلکو د مينې وړ گرځېدلی و، ژر خپل محبوبیت له لاسه ورکړ، ولې چې نکر غوښتل د اصلاحاتو، سولې او جوړښت له لارې له انقلاب څخه مخنیوی وکړي او حال دا چې خلک د انقلاب په وړاندې، چې پرگنې په خوځښت راوړي، هېڅکله د درېدلو توان نلري او څوک چې غواړي د انقلاب اتل واوسي، باید د هغه په وړاندې روان شي او گوندې د ده شا ته پاتې کېدل او په زمکه لگېدل یو دي.

د مالکیت سن بار تلمی: (لمړی څرگندوو، چې

سن بار تلمی د ۱۵۷۲م اګوست ۲۴مې ورځې ته ویل کېږي. په دې ورځ کې کاتولیکانو د ګټه لټوونکو کسانو په پارولو سره په پروتستانانو ورغلل، ګڼ شمېر بڼځې، سړي او ماشومان یې د پسونو په توګه ووژل او تر څو ورځو پورې یې په فرانسې کې دې عمل ته پایښه ورکړه).

د پاریس خوځښت ولایتونو ته سرایت وکړ او په هغه ځایونو کې هم خلک د لوړو طبقو د باندېوالټیاوو په له منځه وړلو بوخت شول. په ښارونو کې یې د پخوانیو مامورینو پر ضد، چې له هر ډول بدلون سره مخالف وو، پاڅون وکړ. په کلیو کې یې د سینیورانو مانیو ته اور ورته کړ. ملي جرګې باید د خلکو د کرارولو لپاره د باندېوالټیاوو د له منځه وړلو په هکله تصمیم نیولی وی او دا کار د اګوست په ۴مه پلي شو او د سینیورانو قضاوت، د مالیاتو په مقرراتو کې توپیر، د کارپورېشن مقررات او نور لغوه شول.

دې شپې فيودالي نښې راوپرځولې، پرگنې يې د سرواژ ناتار له بقاياوو څخه خلاصې کړې، زمکې يې د سينيورانو له منگلو راووپستلې، د سينيورانو د قضاوت په له منځه وړلو سره، چې د فردي ځواکونو پاتې شونې وه، عمومي او ملي ځواک يې مستقر کړ. دې شپې د فرانسې څېره واړوله او فرانسويان يې د سياسي حقوقو له پلوه يوشانې کړل. دا شپه د «مالکيت سن بارتلمي» ونومول شوه.

په ملي جرگې کې د ننه توپيرونه: په دې موکه کې د فرانسې ولس په حقيقت کې په دوو برخو ويشل کېده: يو د مزايوو خاوندان، چې له انقلاب څخه يې د زړه له کومې کرکه لرله او بل د ولس دريمه طبقه، چې انقلاب د دوی يوازینې هيله وه، خو دوی هم په دوو ډلو ويشل شوي وو: يو هغه کسان، چې غوښتل يې چې انقلاب خپلو وروستنيو پايلو او اغېزو ته ورسوي او بل هغه کسان، چې شديد او يو ډنډه مخالفت يې په صلاح نه گڼلو او په دې باور وو، چې ملي جرگه بايد راضي کړي او د

انقلاب اور له دې وروسته باید د ځینو اصلاحاتو سره مخ کېږي.

له دغو ډلو څخه هرې یوې په جرګې کې استاذي لرل. کله چې د ولس د کرکې اور په خوتېدو راغی او سیل ډوله بهاند شو، لمړی او دوهمه ډله خوامخوا د انقلاب اېل شوې، ولې چې د هغه په وړاندې چا د درېدلو جرأت نه لرلو او په ترڅ کې یې اند نه کولو، چې د انقلاب سېل دې پایداره واوسي او عمومن یې اند کولو، چې پېښې به ژر تېرې شي او بېرته به د پخواني نظم لاسبری څرګند شي، خو وروسته له دې چې د انقلاب څخه څه موده تېره شوه او ملي جرګې په کار پیل وکړ، دا توپیرونه ښکاره شول او د اسیلانو او روحانیانو پلویانو هڅه وکړه، چې د ملي جرګې پرېکړې بې اغېزې وګرځوي.

خو برعکس انقلابي ډلې په ډېرکي باندې تکیه لرله او غوښتل یې چې د جون د ۱۴مې انقلاب بشپړ کړي. د جون د ۱۴مې انقلاب په حقیقت کې حکومت یې د فیوډالي مطلقه سلطنت له لاسه واپسته او د بورژوازی لاس ته یې سپارلی ؤ. د ملي

جرگې انقلابي ډلې غوښتل چې د انقلاب دا پایله لا وړاندې بوځي او داسې کار وکړي، چې بورژوازي د انقلاب یوازېنې گټه پورته کوونکې نه وي. دې انقلابي ډلې په همدې حال کې چې د بورژوازي د گټې پلویانو ته یې په غالبو مسائلو رایه ورکوله، په ځینو مسائلو کې یې له هغو سره مخالفت لرلو، ولې چې له هغو څخه لا کین وو. دې ډلې باور لرلو، چې ولس همدا چې خپل حقوق یې ترلاسه کړل، په هوساینې بوختېږي او دا هوساینه هغه ضعیفوي. له دې کبله د دې لپاره چې ولس تل په وینښ حال کې وساتي، د ټولنو او کلوپونو په جوړولو یې پیل وکړ. تر ټولو معروف کلوپونه عبارت وو له:

د ژاکوبنانو کلوپ: ژاکوبنان پخوا د روحانیانو یوه ډله وه او له هغه ځایه چې دا کلوپ د دوی په پخواني ځای کې جوړ شو، د هغوی انقلابي غړي هم به ژاکوبن معروف شول. دغه ترټولو ترڅه انقلابیان وو او تر پایه شېبو پورې یې د انقلاب له مخکښو نه ملاتړ وکړ. د ژاکوبنانو د کلوپ بنسټ اېښودونکي باید برناو، دویر او لامت وبولو.

د کردوليه وو کلوپ: کردوليه گان هم پخوا د روحانيانو يوه ډله وه او له هغه ځايه چې دا کلوپ د دوی په پخواني ځای کې جوړ شو، د هغه انقلابي غړي هم په کردوليه معروف شول. دا کلپ په ۱۷۹۰م کې دانتون بنسټ کېښوده او په پای کې د ژاکوبنانو له کلوپ سره يو شو.

دې کلوپونو د شاه او روحانيانو پر ضد او په عين حال کې پخپله ملي جرگې پر ضد، چې د هغه ډېرکي د انقلاب له ادامې څخه ډارېدل، مبارزه کوله.

ميرابو د ملي جرگې له منځني حاله غړو څخه ؤ. پلار يې له لويانو څخه ؤ او د خپل زوی سره يې، چې ازاد او په عياشۍ ککړ ژوند يې درلوده، ډېر کلک چلند کولو او ان هغه يې حبس ته واچاوه. د هغه د ازادۍ روح سرغړونه وکړه او د فرانسې په انقلاب کې د انقلاب په سر کې ودرېدو، خو د انقلاب له ادامې سره يې موافقت نرلو او د هغو خبرو اترو له کبله، چې له دربار سره يې په پټه سر ته رسولې وې، غوښتل يې چې سلطنت وژغوري، د فرانسې لپاره مشروطه حکومت جوړ کړي. ان وايي، چې ميرابو د

خپلو پورونو د پرې کولو لپاره له دربار څخه ډېرې پیسې تر لاسه کړې، له دې موکې وروسته میرابو خپله ژبه وړتیا او خبرلوڅي د دربار په چوپړ کې وگمارل، خو مرگ میرابو ته موکه ورنکړه او د ۱۷۹۱م د اپرېل په ۲مه مړ شو. وایي، د ده وروستني خبرې دا وي: «زه د سلطنت ویر په خپل زړه کې ورم».

د شاه تېښته: د میرابو مرگ، چې د سلطنت پلوی ؤ، د انقلاب خوځښت د پاچا پر ضد لا چټک کړ. ۱۶م لويي په دې موکې کې یوازې یو فکر لاره او هغه دا ؤ، چې ځان او خپله کورنۍ امن ځای ته ورسوي. له دې کبله یې توطئه وکړه، چې له پاریسه وتښتي او «موندي مدي» او له هغه ځایه «وارن» ته لاړ شي او خپله اراده پر بهر باندې په تکیې سره پر ملي جرگې تحمیل کړي، ان د وین دربار ته یې استاذی لېږلی ؤ او هوډ یې اخیستی ؤ، چې د داخلي جگړې په ترڅ کې د فرانسي په چارو کې لاسوهنه وکړي او په خپل کاغذ کې یې د وین دربار ته لیکلي وو: «که اړتیا وي، چې پاریس ته اور واچوو، وبه یې

سوزوو او اوسېدونکي يې ووژنو، د لويو بلاگانو په موکه کې بايد لويې درملنې وکاروو.» دا وه هغه درملنه، چې د فرانسې پاچا خپل ولس لپاره يې وړاند وینه کوله! وروسته چې دا پاچا د ولس په لاس ووژل شو، ځينو ځينو نري زړونو، ځينو کسانو، چې له خپلو سوگمو نه وړاندې کتلای نشي، د هغه پر حال غمجن شول او په نظر کې يې ونه نېول، که دا سړی بريالی شوې وای، د يوه ښار او يوه هېواد اوسيدونکي به يې له څه برخه ليک سره، هغه هم د پردو په لاس مخامخ کړي وای.

په هر حال، تېښته د ۱۷۹۰م د جون په ۲۰مې پلې شوه. د ملکې يو مين د گاډې چلوونکي په توگه وټاکل شو او پاچا د کورنۍ د چوپړ په جامه کې ننوت. خو اتفاقن د لار په منځ کې وپېژندل شو او هغو سرتېرو، چې هغه يې خپل ساتونکي بلل، د افسرانو له امر څخه سرغړونه وکړه، له ده نه ملاتړ ونکړ، د پاچا او ملکې ټينکار او زارې هم کوم ځای ته ونه رسېدې. په پای کې يې دوی له درو کسو

استاذو سره، چې د ملي جرگې له پلوه لېږدول شوي وو، پاریس ته ستانه کړل.

لس ورځې وروسته یې د فرانسې اساسي قانون په هغه ماتې خوړلي پاچا باندې امضا کړ. په دې توګه د ملي جرگې دنده، چې د بنسټ اېښودونکو جرګه هم بلل کېدله، پای وموند او فرانسه وروسته له دې باید د اساسي قانون پر بنسټ اداره شوې وای.

د فرانسې لمړي اساسي قانون ته یوه کتنه: د بنسټ اېښودونکو جرگې د «بشر د حقوقو اعلامیه» صادر کړه، چې موږ به د کتاب په پای کې د هغې ژباړه راوړوو، خو له هغه ځایه چې د یاد شوې جرگې ډېرکي بورژواګانو جوړاوه، هغوی په عین حال کې، چې غوښتل یې د پاچا واکونه محدود کړي، په هڅه کې وو، چې د ولس پرګنې هم قیضه کړي او له دې نه چې انقلاب لمن وغزوي، مخنیوی وکړي. دا موضوع په ځانګړې توګه د ټاکنو په قانون کې، چې د بنسټ اېښودونکو له خوا جوړ شو، لېدل کېږي. د

دې قانون پر بنسټ يوازې هغه کسانو، چې د درو ورځو کار په ارزښت يې مستقيمې ماليې پرې کولې او د هغو شمېر ۲۹۸،۴،۰۰۰ کسه ؤ، د رايې حق لرلو او درې ميليونه پاتې له دې حقه بې برخې وو. هغو څلورو ميليونو کسانو هم له هرو سلو کسو څخه يو کس «ټاکونکي» ټاکلو او دا کس بايد د هغو کسانو له منځه وټاکل شي، چې لږ تر لږه يې د لسو ورځو کار په کچه مستقيمې ماليې پرې کولې. په پای کې استاذي چې د «ټاکونکو» له منځه ټاکل کېدل، بايد له خانانو څخه وي او ټاکلې برخه ماليې هم پرې کړي. په دې توګه ياد شوی قانون يوازې د شتمنو په ګټه ليکل شوی ؤ.

د دې قانون پر ضد کلک اعتراضونه تر سره شول، مارا په خپله ورځپاڼه کې وليکل:

«موږ به د اسيلانو د اريستوکراسۍ له پرځولو کومه ګټه وړې وي، که د شتمنو اريستوکراسي د هغه پر ځای کينوو؟»

رېسپير د ولس په ګټه يو ادعا ليک صادر کړ،

په هغه ځای کې يې وويل:

«شتمن د هر څه مدعي دي. هغوی غواړي هر څه په تصرف کې راوړي... هغوی د ولس په سر ټکه دي. تاسو غواړي ولس هېڅ کړی او مطلق ځواک شتمنو ته ورکړی!»

د قانون جوړولو جرگه: د بنسټ اېښودونکو دنده، وروسته له هغه چې د فرانسې اساسي قانون يې د پاچا په امضا ورساوه، پای ته ورسېده. د قانون جوړولو جرگې لپاره ټاکنې پيل شوې او وروستني جرگې د ۱۷۹۰م د اکتوبر له لمړي نه په کار پيل وکړ.

د قانون جوړولو په جرگې که درو ډلو، درو ټولنو او درو ګوندونو شتون لاره:

۱ - سلطنت غوښتونکي او مشروطه غوښتونکي، چې د جرگې په بنۍ خواته ناست وو.

۲ - مرده او رنگ اوړونکي منځ لاري، چې په خپلو پرېکړو کې ثابت نه وو او د دواړو خواوو په کړنو کې يې منډې رامنډې وهلې.

۳ - کين لاسي انقلابيان، چې هغوی هم پر دوو ډلو ويشېدل: يو ژېړندنان، چې له هغه ځايه چې

اکثرن د ژیرندن اوسېدونکي وو، په دې نوم ونومول شول. نور غرني، چې په پورته کړبنو کې راتلل، په دې نوم معروف شول.

ژېړندنان او غرني دواړه د دربار مخالف او په خپله پاچا باندې بې باوري وو، خو غرنیو لا ډېر صراحت او جرأت بنودلو، رسمن یې له جمهوریت او د پاچا له عزل نه پلوی کولو او په ځانگړې توگه له دوی څخه یوه ډله په دې باور وو، چې د انقلاب د ژغورلو لپاره باید ټول مظنون کسان له منځه ټول کړي. له دې کبله په وروسته کلونو کې د دې دوو کینو ډلو، ژېړندنانو او غرنیو تر منځ هم کلک غلیموالی رامنځ ته شو.

هغه څه چې د قانون جوړلو جرگې ته ځواک ورکولو دا وه، چې هغو په پرگنو تکیه لرله او د ژاکوبنانو په کلویونو او ورځپاڼو کې د خپلو اصولو لپاره په تبلیغاتو بوختېدل.

ژاکوبنان نږدې ټولو بنارونو او کلیو کې د اوډلو ځانگو خاوندان وو او نسبتن اوډلي تشکیلونه یې درلودل او همدې موضوع په هغه موکه کې، چې هر

خه له گډوډۍ سره مخ شوي وو، هغو ته ځانگړی
 ځواک ورکاوه او هغو کولای شول خپله اراده د هغه
 فعالیت او انضباط له امله، چې دوی لاره، پر نورو
 تحمیل کړي.

له دې کبله یې وکولای شول د ۱۶م لويي
 کابینه راوپرځوي، له ژیرندنانو څخه یوه کابینه د
 «رولان» په ریاست د کار پر سر راولي او د دې
 کابینې لمرنی کار دا وو، چې د ۱۷۹۲م کال د اپرېل
 په ۲۰مه د اطیش امپراطور ته، چې د ۱۶م لويي له
 هڅونه د فرانسې انقلاب پر ضد څه گامونه پورته
 کول او دې هېواد باند د یرغل په هڅه کې ؤ، د
 جگړې اعلان ورکړي.

د قانون جوړولو جرگې له مهمو پرېکړو څخه یوه
 د پاچا عزل او د مشروطیت اعلان ؤ، چې د لاندې
 پېښو له امله رامنځ ته شو.

د قانون جوړولو جرگې د داخلي او بهرنيو
 ستونزو د لېرې کولو لپاره درې فرمانه صادر کړل،
 خو پاچا د هغو له لاسلیک څخه ډډه وکړه او د
 جرگې د ښې ډلې په تکیې سره یې د جون په ۱۳مه

د ژیرندنانو کابینه ړنگه کړه. ژیرندنانو د پاریس د حاکم په ملاتړ هوډ وکړ، چې د جون په ۲۰مه د هماغې ورځې په ترڅ کې، چې د ملي جرگې غړي د ورسای د لوبو په سالون کې ټول شول، د پاریس په کوڅو کې د پاچا پر ضد یو لاریون وکړي، د پاریس له خلکو زرگونه کسان په هغه ورځ راټول شوي وو، د پاچا پر عملیاتو یې اعتراض وکړ او سلطنتي ماڼۍ ته ورغلل، پرېمانه ښکښلې یې د پاچا په مخې کې هغه ته وکړې.

ژېړندنیانو په هغه ورځ بشپړه بریا ونه موندله او ویې نشول کولای پاچا د خپلو پرېکړو نه ډډه کولو ته اړ کړي، خو بیا له پښو پاتې نشول او د «رېسپیر» په مشرۍ یې خپلو اقدامونو ته پایښه ورکړه. اتفاقن په دې موکه کې څه اسناد لاس ته راغلل، چې د ۱۶م لویي جوړښت یې د اطریش له پاچا سره د انقلاب راپرځولو لپاره په بشپړه توګه څرګندولو. دې اسنادو د «رېسپیر» تبلیغاتو ته نوی ځواک ورکړ او انقلابیانو د مخکېني جوړښت له مخه د اګوست په ۱۰مه لاس په خوځښت پورې کړ، د پاریس حکومت

یې عزل کړ او په خپله د پاریس حاکمان شول او ۱۶م لویي د هغو له ډاره اړ شو، د قانون جوړولو جرگې ته پناه یوړي. خو خوځښت کوونکو، چې د مارسي یو شمېر زړه ور اوسېدونکي یې په منځ کې وو، خپل یرغل ته د پاچا پر ماڼۍ پایښه ورکړه او سره د ډېرو تلفاتو هغه یې تصرف کړه.

د اګوست ۱۰مه ورځ د جولای له ۱۴مې وروسته د پرګنو دوهم بری ګڼل کېږي، چې یوازې د پاریس په اوسېدونکو پورې اړه نلري، بلکه د فرانسې ټولو خلکو پورې تړاو لري، ولې چې د ټولې فرانسې د انقلابیانو استاذو، چې په پاریس کې حاضر وو، په دې بریا کې برخه واخیسته او په ځانګړې توګه د مارسي زړورو اوسیدونکو، چې د «مارسيز» انقلابي سرود د دوی په نامه معروف دی، په هغه کې لویه ونډه لرله.

د قانون جوړولو جرګه ناهوبله شوه، چې د پرګنو بری خوامخوا په رسمیت وپېژني او د هغو غوښتنه – په لا ښه عبارت سره د هغو فرمان د پاچا د عزلولو په موضوع کې ومني. خو له هغه ځایه په دې توګه د

بنسټ اېښودونکو جرگې پرېکړې، چې يوه يې د پاچا د پر ځای پاتې کېدو پر بنسټ وه، نه منل کېده. د قانون جوړولو جرگې يو فرمان صادر کړ، چې د فرانسې ولس پرته له کوم توپير څخه د کنوېنشن (د بنسټ اېښودونکو نوې جرگې) لپاره راوبلل شي. هغه پايلې چې د اگوست له ۱۰مې ورځې لاس ته راغلې، کولای شو په لاندې ډول لنډې کړو:

۱ - د پاچا عزل.

۲ - سياسي برابروالی، چې لمړي اساسي قانون له ولس څخه سپمولی و.

۳ - پرته له کومه شرطه د فيوډالانو د ډېرو حقوقو له منځه وړ، چې تر هغې موکې پورې بايد د بزگرو له خوا پېرودل شوي وای.

۴ - د هغو کسانو د مالونو پلورل، چې له پرديو څخه د فرانسې د انقلاب پر ضد د مرستو اخيستلو لپاره له هېواد نه بهر تللي وو.

۵ - د کمون (د پاریس حکومت) ځواک موندل، چې ځان يې د فرانسې د بريالي ولس استاذی بللو او

د قانون جوړولو د پرېکړې پرته یې د پاچا د حبس دستور صادر کړ.

د پاریس کمون: په هغه موکه کې د قانون جوړولو د جرګې بنی ډله ډېره کمزورې شوې وه او نږدې له منځه تلې وه، خو د قانون جوړولو د جرګې، چې د ژېړودنیانو په لاس کې وه او د پاریس کمون تر منځ، چې د روبسپیر او د هغه د یارانو په لاس کې و، کلک توپیر رامنځ ته شو او کمون، چې غوښتل یې لا پرېکړنده او لا انقلابي پرېکړې وکړي، د قانون جوړولو جرګه یې د مشکوکو کسانو په نیولو او حبسولو او د جنایي محکمې په دایرولو اړه کړه.

ژېړندنان عمومن ازادي غوښتونکي بورژواګان وو، چې د بورژوازی د ګټو ترلاسه کېدل یې د انقلاب لپاره کافی بلل. دغو په دې موکه کې، چې د بورژوازی ګټې ترلاسه شوې وې، له قانون څخه یې خبرې کولې او د کلکو پرګنیزو پرېکړو څخه یې ډډه کوله، خو د ربسپیر یارانو، چې د قانون جوړولو همدې جرګې غړي وو، چټک او کلک اقدامونه یې د انقلاب بري ته رسولو لپاره لازم ګڼل او له دې څخه

يې کوم ډار نلرلو، چې پرگنې خوځښت ته راوبلي. هغو د برسېرنو قانونو په جوړولو او د هغو مقرراتو په بهاندولو، چې يوازې د بورژوازي تجارت او صنعت ازاد کړي او د پرگنو د دردونو بنسټيزه هوبله نه وي، قناعت نه کولو او غوښتل يې، چې د شتمنو بورژواکانو پر ضد د بېوزلو طبقو له گټو څخه پلووالی وکړي.

کله چې بهرني خبرونه او انقلاب ته د خاينانو د عملياتو خبر، چې د هغه د پرځولو لپاره پاریس ته نږدې کېدل، کمون ته راورسېده، اعلان يې وکړ، «وطن په خطر کې دی» او د پاریس له خلکو يې وغوښتل، چې يو ۶۰،۰۰۰ کسيزه پوځ جوړ کړي.

په دې موکه کې د «مارا» د پاریس کمون د غړي لخوا يو شعار ورکړای شو، چې د فرانسې په انقلاب کې يې نوې پاڼه خلاصه کړه. دغه شعارونه دا وو:

«ولس بايد ځان پخپله وژغوري او بهرني غليم ته مخ رانه وړي، مگر هغه وخت چې داخلي غليمان يې وژلي وي.» د پاریس کمون حق لاره، هغه څه

چې د فرانسې انقلاب يې په خطر کې اچوه، د دې او هغه ترديد او د هغو کسانو خیانت و، چې لا يې د خلکو منځ ته لار موندله. په هره توگه د بنديانو وژنه د سپتامبر په ۲مه ورځ پيل شوه او څلور ورځې او څلور شپې د سپتامبر تر ۶مې پورې په اوږدو وغزېده او ۱۱۰۰ کسه يې د مرگ کندې ته واچول.

د پاريس کمون د هغې روح له امله، چې په انقلاب کې ننوتې وه، وېې کولای شول د فرانسوي هېوادپالو څخه يو سربندونکی پوځ جوړ، د پروس لښکرې، چې تر «وردن» پورې مخکې راغلې وې، په «والمي» کې ماتې کړي.

د بنسټ اېښودونکو دوهمه جرگه: د بنسټ اېښودونکو نوې جرگه، چې په کنوینشن باندې معروه ده، غالبن د ژاکوبنانو له منځه وټاکل شوه او په خپلې لومړۍ غونډې کې د ۱۷۹۲م د سپتامبر په ۲۱مه يې د سلطنت په له منځه وړلو فرمان ورکړ او د روبسپير او هغه یارانو په ټينگار يې ۱۶م لويي، چې د هغه د خیانت په هکله نوي اسناد کشف شوي وو، د گيوتين پښو ته ولېږه.

کنوېنشن د دې لپاره چې په ځانگړو موکو کې وکولای شي چټکې پرېکړې وکړي، خو نوي سازمانونه منځ ته راوړل: انقلابي محکمه، په هر کمون کې د څارنو کمیټه، د ملي رغونې کمیټه – کنوېنشن د ژېړندنيانو او غړيو له وگړو څخه جوړېده او ژېړندنيانو څه ډېر نفوذ پکې لرلو. لکه څنګه مو چې وويل، ژېړندنيان او غړي په خپلو کې په کشمکش کې وو، تر څو چې په پای کې غړيو د «مارا» او «روبسپير» شاني کسانو په هڅه د پاريس کمون په مرسته ۸۰،۰۰۰ کسه وسله وال او ۶۰ ټوپونه راغونډ کړل، د کنوېنشن ځای يې کلابند کړ.

کنوېنشن لمړی مقاومت وکړ او د هغه رئيس وويل: «ولس څه غواړي؟ کنوېنشن پرته له ده او د ده درناوي نه بل څه نه دي کړي». له غړيو څخه يوه ځواب ورکړ: «ولس پاڅون نه دی کړی، تر څو جملې جوړول واوري، بلکه د هغه پاڅون د دې لپاره دی، چې فرمان ورکړي. ولس غواړي، چې ۳۴ کسه گناهکاران هغه ته تسليم کړي» او له هغه ځايه چې

کنوېنشن بيا هم د مقاومت په لټه کې ؤ، غرنيو
وسلې ته اشاره وکړه. کنوېنشن ناچاره شو، خپل ۲۹
کسه غړي وباسي، نظر بند يې کړي.

له دې وروسته کمون پر کنوېنشن مسلط شو او
د هغه غلبه نه يوازې سياسي فتحه، بلکه ټولنيزه
فتحه هم وه: د ټولنې د بنکته طبقو بری پر شتمنې
بورژوازی باندې.

له هرې خوانه يې د دې بري پر ضد پاڅون وکړ
او ژېړندنيانو په هره گوښه کې خوځښتونه په لار
واچول، په ليون کې يې يو معروف غرنی وواژه او يوه
نجلی د «شارلوت» مارا په نامه ووژله او د هغې زړه
يې کنوېنشن ته وړاندې کړ.

په همدې موکه کې بهرنې جگړې هم په بشپړه
شدت سره پایپنه لرله او پردي د داخلي غليمانو په
هڅونه سره په پرمختگ او د وحشت په رامنځ کولو
بوخت وو. په داسې ځانکړې موکې کې لازمه وه، چې
د کنوېنشن لخوا پرېکړنده تکتیک پلې شي، د داخلي
غليمانو ټکول په کلکه توگه ترسره شي، ترڅو د

بهرنيو په وړاندې مقاومت چمتو شي. دا تکتیک روبسپیر پر کنوېنشن تحمیل کړ.

روبسپیر د ۱۷۹۳م د جولای په خپلو یادښتونو کې داسې لیکلي: «داخلي خطرونه له بورژواگانو څخه راځي. پر پورژوازی باندې د بري لپاره باید ولس په خپلو کې یو او متفق کړو. ټول وسایل چمتو شوي وو، چې ولس د بورژواگانو په سپارې پسې وتړي او د جمهوریت ملاتړي تر ګیوتین لاندې ووژني. هغو په مارسې، برډو او لیون کې بریالي شول، په پاریس کې هم که اوسني خوځښت نه وای، بریالي کېدل ... ولس باید له کنوېنشن سره یو شي او کنوېنشن له ولس څخه ګټه پورته کړي. باید جنگیالیو ته وسله ورکړل شي، باید هغوی په غوسه راوستل شي، باید هغوی روښان او پوه شي، باید د ولس مینه د جمهوریت سره په ټولو شونو وسایلو راوپاروو».

په همدغه دور کې وو، چې کنوېنشن نوی بنسټیز قانون، چې د «۱۷۹۳م بنسټیز (اساسی) قانون» باندې معروف دی، تصویب کړ او موږ به د

هغې یوې برخې ژباړه د دې کتاب په پای کې راوړو. خو له هغه ځایه چې یاد شوی قانون خورا ازادي غوښتونکی ؤ او په هغه ځانګړې موکه کې نشوای پلې کېدلی، د هغه پلي کول یې شاته واچول.

کنوېنشن د ۱۷۹۳م د اکتوبر په ۱۰مې فرمان ورکړ، چې د فرانسې لنډمهاله حکومت به انقلابي حکومت وي. په همدې موکه کې یې د ملي رغونې کمیته روبسپیر ته وسپارله او ده ته یې بشپړ واکونه ورکړل، هسې چې وزیران او جنرالان ټول د ده تر فرمان لاندې وو.

انقلاب مخ په وده روان ؤ، د کمون پلویانو د بورژوازی له تمې تېرې کړی ؤ، د مطلق مساوات په لور تلل و دا فرمان، چې د درلیون لخوا صادر شو، د هغو د فکر د ډول استاذی دی:

«له هغه ځایه چې شتمني او بېوزلي دواړه باید د مساوات له رژیم څخه ورک شي، نور به یوه ډوډی د خالصه وړو څخه شتمن ته او یوه ډوډی له سبوس څخه بېوزلي ته نه پخېږي، ټول ډوډی پخوونکي د حبس د سزا په بدل کې دنده لري، چې

یوازې یوه ډوډۍ او د ډوډۍ بڼه ډول، د مساوات ډوډۍ چمتو کړي». همدې کسانو پرېکړه وکړه، چې ټولو گزروهلو خلکو او زړو ته د شتمنو په لگښت ډوډۍ، کالي او کور ورکړای شي.

له دې وروسته د کمون د نویو عملیاتو دور پیل شو او د مظنونانو د قانون پر بنسټ، چې د کنوېشن له تصویب څخه تېر شو، د هغو توطئه جوړونکو په وژنه یې، چې د بهرنیو غلیمانو په ګټه یې کار کاوه، پیل وکړ. ښکاره ده، چې د انقلابي محکمو څارنه چندانې دقیقه نه وه، په هغسې ځانګړي وضعیت کې یې کولای نشول دقیقه واوسي، له دې کبله ځیني بیګناهان هم ووژل شول. خو هغه موخه چې رېسپیر او د ده یارانو لرله، له فوري پرېکړو پرته د پلي کولو وړ نه وه.

له لمړیو کسانو څخه چې ووژل شول، ماري آنتوانت او هغه ژېړندنيان وو، چې د جولای له ۲مې ورځ څخه ونېول شول. «دانتون» هم له هغو کسانو

خخه و، چې د هغو ضعفونو په جرم، چې بنودلي یې وو، په ګیوتین باندې اخته شو.

د ۱۸۹۳م د مارچ له لمړي خخه د ۱۷۹۴م د جولای تر ۲۷مې بورې د هغو کسانو شمېر، چې محاکمه شول او ووژل شول، په ټولې فرانسه کې له ۱۲۰۰۰ کسانو ډېرېدل. دا وژنې پلې شوې، خو د کمون اصلي موخه هم ترلاسه شوه. په دې مانا چې بهرنی او داخلي خطر ورک شو، د ژېړندنیانو خوځښتونه، چې د پرګنو ملاتړ یې ونه مونده، ماتې وخوړه. اطریشیان او پروسان د فرانسه له سرحده لېرې وشړل شول.

خو د دې وضعیت ساتل خورا ستونزمن وو، ولې چې هم پخواني زاړه پالونکي او هم تازه دوران ته رسېدلي انقلابي بورژواګان د رېسپیر له طرحې سره مخالف وو. رېسپیر په خپل یوه رپوټ کې ویلي وو: د انقلاب موخه د هسې وضعې چمتو کول دي، چې «په هغه ځای کې هېڅ ډول ځانګړتیاوې منځ ته رانشي، مګر د خپله مساواتو خخه پرته ...، چې هلته هېواد د هر وګړي هوساینه چمتو کړي، چې هلته

سوداګري د ملي شتمنۍ سرچېنه وي، نه دا چې يوازې د څو کورنيو بې هانده شتمني چمتو کړي». دې وړانديزونو، که څه هم د پلي کېدو لپاره کومه دقيقه نقشه نلرله، خو کافي وه، چې بورژوازي، چې غوښتل يې انقلاب د خپلې ازادې سوداګرۍ په ګټه بشپړ کړي، د رېسپير پر ضد راوپاروي. نور مرتجعان هم له ده سره همداسانه وو او د کمون وژنې يې د بېرحمۍ او قساوت په نامه پلمه کولې.

رېسپير ويل:

«تر څو پورې به د جبارانو لېونډوله ستم کول نياوګلوي او د ولس نياوګلوي بربريت او سرغړونه ونومول شي؟ ځيني چينې وهي: پر پاچا پالونکو رحم! پر تباھکارانو رحم!، نه! پر بې ګناهي رحم، پر کمزورو رحم، پر بېوزلو رحم، پر بشریت رحم!». »

رېسپير د ژان ژاک روسو د ښوونو زده کوونکی ؤ او اصولو ته په تړاو کې يې ځانګړی تعصب لرلو. رېسپير د بنسټ اېښودنکو په جرګې کې وړانديز وکړ، چې د وژلو سزا دې له منځه لاړه شي، خو کله چې

خپله په عمل کې د ننه شو او د پسات درجه او د پرېکړنده اقدامونو اړتیا یې وکتله، بله تگلاره یې خپله کړله.

په پای کې ژېړندنيانو د کنوېشن - اصلاح - معتدله ډله له ځان سره ملګرې کړه، توطئه یې جوړه کړه، چې دی د دیکتاتوری او انسان وژلو په تور محکوم کړي او د دوی لمړنۍ نقشه دا وه، چې د رېسپیر له خبرو کولو مخنیوی وکړي، ولې چې د هغه د خبرو په اغېزه پوهېدل. د جون په ۲۷مې په ورځ د کنوېشن په غونډې کې لاس په کار شول او خپل تورونه یې په بشپړه تودبنت سره د رېسپیر پر ضد د شوروونو او د لاسونو د پرکا په منځ کې بیان کړل، رېسپیر خو ځله د خبرو اجازه واخیستله، خو د غونډې مشر هر ځل د دې لپاره چې د ده غږ پټ کړي، ګنتۍ یې په غږ راوستله. کله چې د ده د نېولو امر صادر شو، کوکه یې کړه: «د وروستي ځل لپاره، د قاتلانو مشره! له تا نه د خبرو اجازه غواړم!» د ده دا غږ یې هم د «ژوندی دې وي جمهوریت»

په نارو سره ورک کړ. ربسپیر وویل: «جمهوریت له منځه لاړو! غله بریالي شول!».

کله چې د ربسپیر د نېولو خبر د پاریس کمون ته ورسېدو، په خوځښت یې لاس پورې کړ او روبسپیر ته یې خلاصون ورکړ. خو د خیانت له امله مات شو او ربسپیر په دې حال کې، چې زنه یې ماته وه، ونېول شو او له نورو ۲۱ کسانو سره د ګیوتین وېخ ته وځکول شو. د هغې ورځې په سبا ۷۰ کسه او په بله ورځ ۱۳ کسه د کمون غړي د هماغه کسانو په لاس، چې ځانونه یې د وژلو مخالف بنسکاره کول، ووژل شول.

کله چې د محکومانو ګاډۍ د اعدام ډګر په لور روانه وه، ربسپیر له خپلو شنو ورېښیمنو کالیو سره، له هغه مخ سره، چې د وینو په کربنو انځور شوی ؤ او د کلک درد له امله یې زنه په ځان کې ننوتې وه، په پټو سترګو سره یې د خپلو نابشپړه عملیاتو په هکله فکر کاوه. کله، چې د ګیوتین بېخ ته ورسېدو، د جلاد شاگرد د هغه د زخم پټې هسې په کلکه وشکوله، چې وحشتناکه کوکه له ربسپیر څخه پورته

شوه او پرگنو وکتل، چې د ده لاندې زامه له پورتنۍ زامې څخه جلا شوه او د هغه له خولې څخه، چې په ډاروونکې توگه خلاصه پاتې شوه، د ده رنگينه وينه وبهېده.

ان د ربسپير غليمان انصاف کوي، چې دی هېڅکله له خپلو پرنسيبونو څخه جلا نشو او د خپل ځواک په منځ کې يې په بشپړه سادگۍ سره ژوند کاوه، هسې چې ده ته يې د (نه فاسدېدونکي) لقب ورکړی ؤ.

د انقلاب پای لیک: د انقلاب برخه لیک د ربسپير له مرگه وروسته د بورژواگانو لاس ته ولوېده، چې هغه يې ودرولو.

د بورژواگانو ډار له انقلاب څخه او د پاچا پالو مرتجعينو عکس العمل لامل شو، چې کنوېنشن د ۱۸۹۴م د اکتوبر په ۲۶مې خپل ځای (ديرکتوار) ته ورکړي او د ۱۸۹۹ د نوامبر له ۹مې د ناپليون ديکتاتوري پيل شوه: له ناپليون څخه وروسته له ۱۸۱۵م څخه تر ۱۸۴۸مه پورې مشروطه سلطنت بېرته په فرانسې کې ټينگ شو او مشروطيت په

وروستي کال کې د انقلاب له امله په جمهوریت بدل شو، خو دا جمهوریت هم په ۱۸۱۵م کې (د دریم ناپلیون په لاس) له منځه ولاړ. ترڅو چې ۱۸۷۰م انقلاب پېښ شو او په دې انقلاب کې، چې د پرولتاریا طبقې پلویان یې اصلي چلوونکي وو، نږدې د یوې میاشتې په مودې په پاریس کې کارګري حکومت برقراره شي، خو دا حکومت هم په بشپړه غوسې سره د بورژوازی په لاس مات شو او د جمهوریت رژیم په فرانسې کې مستقر شو.

په دې انقلابونو کې هغه څه چې ډېر د پام وړ دي، د حکومتونو ماهیت دی. د فرانسې دولت د انقلاب څخه وړاندې پر فیوډالانو تکیه لرله او د هغو د ګټو ساتندوی ؤ.

د دولت ماشین، چې د دې انقلابونو په ترڅ کې څو ځله نسکور شو، نه یوازې ووړ نه شو، بلکه لا بشپړ شو. د فرانسې د انقلاب له لاملونه څخه یو دا ؤ، چې بورژواګان د خپلو صنعتي او سوداګریزو ګټو له پلوه غوښتل، چې په حکومت کې لا ډېر مرکزیت شتون وموندي او دا موضوع لا ډېره د دولت د

خُواک د ټینگار او د هغه د ماشین د ودې لامل شوه. له بله پلوه بورژوازي وروسته له هغه نه چې د کار پر سر راغله، د دې لپاره چې وکولای شي د انقلابونو څخه مخنیوی وکړي، ناچاره د دې دستگاه خُواک ډېر کړي او له دې کبله د بورژوازي دولت د پخواني فیوډالي دولت په پرتله د دوو ځانگړو بڼو خاوند ؤ. بوروکراسي او تلپایه پوځ، چې د دولت چوپړو شمېر یې ډېر کړ، د دې دستگاه ماتول لا ستونزمن گرځوي.

بورژوازي نه غوښتل د خُواک په لاس ته راوړلو سره، د دولت دستگاه، دا د فشار ماشین مات کړي، بلکه غوښتل یې چې هغه ته د بورژوازي له اقتصاد سره سمون ورکړي. نو د فرانسې انقلاب د دولت په ماهیت کې، چې د ځانگړې طبقې حاکمیت دی، کوم بدلون رانورو، بلکه هغه ډله یې بدله کړه، یانې بورژواگان یې د فیوډالانو پر ځای کښول.

۳۷

د بشر د حقوقو اعلامیه

د فرانسې ولس استاذي، چې په «ملي جرگې» کې ټول شوي دي، له هغه ځايه چې ويې کتل، چې د بشر د حقوقو هېرول او هېڅ گڼل د عمومي بدمرغيو او پسات يووازينی لامل دی، پرېکړه يې وکړه، چې په يوې رسمي او پرتمينې اعلاميې کې د بشر طبيعي، نه انتقالېدونکي او مقدس حقوق طرح او بيان کړي، تر څو دا اعلاميه هرکله د ټولنې د ټولو وگړو د هيئت په پام کې وي او پرله پسې د هغو حقوق او دندې يادې کړي، تر څو وکولای شي د مقننه ځواک عمليات او د مجريه ځواک عمليات په هره شېبه او يا موخه، چې له هر سياسي سازمان څخه په پام کې وي، پرتله کړي او په پای کې هغوی لا درنې وگڼي، تر څو د وگړو غوښتنې، چې له دې نه

وروسته په ساده او مسلم اصل باندې بنسټ شي،
 تل اساسي قانون او عمومي نیکمرغۍ ته پام واوسي.
 په پایله کې ملي جرگه د متعال خالق په حضور
 کې او د ده د عنایتونو په سیوري کې دا حقوق د
 بشر او ټولنې د وگړو لپاره پېژني او اعلاموي:

۱ - د بشر وگړي په حقوقو کې ازاد او مساوي
 دنیا ته راځي او په حقوقو کې ازاد او مساوي پاتې
 کېږي، ټولنیزې ځانگړتیاوې نشي کولای پرته له
 عمومي گټو څخه بل بنسټ ولري.

۲ - د هرې سیاسي ټولنې نه موخه د بشر د
 طبیعي حقوقو ساتل دي، چې د زمانې تېرېدل نه
 مني او دا حقوق عبارت دي له: ازادۍ، مالکیت،
 امنیت او د ناتار په وړاندې مقاومت څخه.

۳ - هر حاکمیت اصولن پر ولس باندې بنسټ
 شوی او هېڅ هیئت او هېڅ کس نشي کولای کوم
 ځواک پلی کړي، چې بنسټ یې له ولس څخه یې
 سرچېنه موندلې ده.

۴ - ازادي د هر عمل د سرته رسولو د ځواک
 څخه عبارت ده، چې بل ته ضرر نه رسوي. په دې

توګه د هر وګړي د طبيعي حقوقو پلي کول هاندونه نلري، مګر هغه هاندونه، چې د هغو شتون له دې حقوقو څخه د ټولنې د نورو غړو برخه من توب تأمینوي. دا هاندونه یوازې قانون ټاکلی شي.

۵- قانون حق نلري، منعه کړي، مګر هغه عملیات، چې د ټولنې لپاره زیان راوړونکي وي. له هغه څه نه چې د قانون له لارې منعه شوي نه وي، نشو کولای مخنیوی وکړو او هېڅ څوک نشو کولای هغه څه ته، چې قانون حکم نه وي کړی، اړ کړو.

۶- قانون د عمومي ارادې له بیان څخه عبارت دی. د ټولنې ټول وګړي حق لري، چې شخص او یا د استادو له لارې د هغه په جوړولو کې برخه واخلي. قانون باید د ټولو لپاره یو وي، څه په هغه برخه کې، چې له کوم شي نه ملاتړ کوي، څه په هغه برخه کې، چې سزا ورکوي. له هغه ځایه چې د ټولنې ټول وګړي د قانون له پامه له یوبل سره مساوي دي، هغوی کولای شي ټولو مقامونو، پوستونو او عمومي بوختیاوو ته د ځانونو د اهلیت پر بنسټ په مساوي

توگه او پرته له کوم توپیر نه، د فضایلو او هنرمندیو د توپیر څخه پرته، ورسپړي.

۷- هېڅ وگړی کولای نشو تورن کړو یا توقیف کړو او یا حبس کړو، مگر په هغو برخو کې، چې قانون ټاکلي او د هغو ستونزو پر بنسټ، چې قانون مقرر کړي دي. هغه کسان، چې خپل سري دستورونه صادروي او یا د داسې دستورونو صادرولو ته بل هڅوي او یا د هغو پلي کوونکي دي، باید وترتل شي. د ټولنې هر وگړی، چې د قانون پر بنسټ بلل کېږي او یا جلبېږي، باید ژر اېلانیټ وکړي. داسې شخص که مقاومت وکړي، مجرم دی.

۸- قانون نشي کولای جزاگانې پلې کړي، مگر دا چې په بشپړه توگه او صریح ضروري وي او هېڅ څوک مجازاتولی نشو، مگر د هغه قانون پر بنسټ، چې وضعه شوی او له وړاندې د هغه ځانگړي جرم لپاره تصویب شوی او قانونن د هغه جرم سره سمون ورکړ شوی دی.

۹ - هر څوک تر هغه وخته پورې، چې د هغه د مجرموالي اعلام شوی نه دی، بیګناه ګڼل کېږي. هرکله د ده بندي کول نه ډډه کوونکي وي، له هر ډول تشدد څخه، چې هغه ته رسېدو لپاره ضروري نه وي، باید جدن مخنیوی وشي.

۱۰ - هېڅ څوک نباید د عقایدو، ان مذهبي عقایدو په لحاظ، تر هغه وخته پورې چې د هغو عقایدو څرګندونه عمومي اوډنه، چې قانون ټینګه کړې ده، ګډوډ نکړي، د مزاحمت سره مخامخ شي.

۱۱ - د اندونو او عقایدو ازاد تبادله د بشر تر ټولو ارزښتناکه حقوقو څخه یو دی. له دې کبله د ټولنې هر وګړی کولای شي په ازاده توګه خبرې وکړي، وليکي او په چاپ یې ورسوي، مګر دا چې د هغو برخو پر بنسټ، چې د قانون له لارې ټاکل شوي دي، له دې ازادۍ نه ناوړه ګټه پورته کړي.

۱۲ - د بشر او د ټولنې د وګړي د حقوقو تضمین ایجابوي، چې عمومي ځواک شتون ولري. نو دا

خُواک د عموم په گټه جوړ شوی، نه د هغو کسانو په ځانگړې گټه، چې د هغو لاس ته سپارل شوی دی.

۱۳ - د عمومي خُواک ساتل او د اداري لگښتونه یوې گډې مالې ته اړتیا لري. دا مالې د ټولنې ټولو وگړو په منځ کې باید د هغو د توان پر بنسټ په مساوي توگه وویشل شي.

۱۴ - د ټولنې وگړي حق لري، چې په خپله لاسه او یا د خپلو استاذو له لارې د عمومي مالیاتو ضرورت، د هغه نسبت د وگړو د شتمنۍ په پرتله وڅېړي، هغه سره په ازاده توگه رضایت وکړي، د هغه لگښت وڅاري، د هغې تعرفې د لاس ته راوړلو بنسټ او موده وټاکي.

۱۵ - ټولنه حق لري، د خپلو ادارو له هر مامور څخه حساب واخلي.

۱۶ - هره ټولنه، چې هلته د حقوقو تضمین تأمین شوی نه دی او د خُواکونو بېلتون نه دی شوی، په هېڅ وجې د اساسي قانون خاونده نه ده.

۱۷ - له هغه ځایه چې مالکیت د نه نقضېدلو وړ او مقدس حق دی، هېڅ څوک نشي کېدای له هغه

نه بې برخې کړي، مګر په هغه بڼه کې، چې عمومي
 ګټې چې قانونن تثبيت شوي، هغه ايجاب کړي او
 په دې شرط چې د هغه نياويز تاوان له وړاندې پرې
 شي.

۳۸

د ۱۸۹۵ اساسي قانون دوې مادې

۲۱ - عمومي مرستې د ټولنې مقدس فرض دی. ټولنه بايد خپلو بېوزلو وگړو ته، څه له دې لارې، چې هغو ته کار چمتو کړي او څه د هغو لپاره، چې په کار کولو توانمنده نه دي، د ژوندانه د وسایلو چمتو کولو له لارې، د ژوند لوښي ورکړي.

۲۵ - کله چې حکومت د ولس حقوق نقضوي، انقلاب د ولس لپاره او د ولس هرې ډلې لپاره تر ټولو مقدسه او تر ټولو ناگزيره دندو څخه دی.

پاي

د محسن خپرنډوی چاپ کړی:

- امپریالیزم
- لنین (سه مقاله از استالین)
- مارکس، انگلس و مارکسیزم (چند مقاله از لنین)
- تاریخ حزب کمونیست (بلشویک) اتحاد شوروی
- از کمون اولیه تا کمونیزم
- قسم به خونتان رفیقان! (زندگی و پیکار قهرمانانه‌ی شماری از کمونیست‌های جانباخته زیر ساطور رژیم تبهکار اسلامی ایران)
- مائوتسه دون (زندگینامه مختصر)
- اصول مقدماتی فلسفه اثر ژرژ پولیتسر
- ماتریالیزم تاریخی برای نوجوانان
- ماتریالیزم دیالکتیک برای نوجوانان
- ماتریالیزم تاریخی برای نوجوانان (پشتو)
- ماتریالیزم دیالکتیک برای نوجوانان (پشتو)
- از کمون اولیه تا کمونیزم به زبان پشتو

ډیر ژر خپیری:

- اقتصادی سیاسی به زبان ساده
- مبانی و مفاهیم مارکسیزم